

Національна академія наук України
Інститут української мови

На правах рукопису

Клещова Оксана Євстахіївна

УДК 811.161.2'42

МОВА ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА БАГРЯНОГО

10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник – доктор філологічних наук,
професор Н.М.Сологуб

Київ – 2003

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ, МОВНА СПЕЦИФІКА.....	16
1.1. Єдність стандарту та експресії, інформативність та впливовість – характерні риси публіцистичного стилю.....	16
1.2. Образ автора в публіцистиці.....	32
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА БАГРЯНОГО..	39
2.1. Суспільно-політична лексика.....	39
2.2. Загальноживана лексика.....	45
2.3. Побутова лексика.....	48
2.4. Термінологічна лексика.....	54
2.4.1. Медична лексика.....	55
2.4.2. Мистецька лексика.....	65
2.4.3. Ботанічна лексика.....	69
2.4.4. Зоологічна лексика.....	71
2.4.5. Лексика, пов'язана з журналістикою й видавничою справою.....	75
2.4.6. Конфесійна лексика.....	76
2.4.7. Військова лексика.....	80
2.5. Росіянізми, транскрибовані українською графікою.....	82
2.6. Індивідуально-авторський словник І.Багряного.....	84
2.7. Семантично оновлені (актуалізовані) слова в публіцистиці І.Багряного.....	97
2.8. Функціональне навантаження кольороназв.....	102
2.9. Концептуалізація власних назв у публіцистиці І.Багряного.....	115
2.9.1. Власні імена та прізвища.....	115

2.9.2. Географічні назви.....	130
Висновки до розділу 2	133
РОЗДІЛ 3. СТИЛІСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО.....	134
3.1. Фразеологія – один із виражальних засобів публіцистики.....	134
3.2. Стилiстичне використання фразеологічних одиниць.....	136
Висновки до розділу 3.....	146
РОЗДІЛ 4. ОБРАЗНІ ЗАСОБИ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА БАГРЯНОГО...148	148
4.1. Лексико-семантичне поле <i>СРСР</i>	148
4.2. Образ України в публіцистиці І.Багряного.....	154
Висновки до розділу 4.....	159
РОЗДІЛ 5. ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСІЇ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО.....	160
5.1. Стилiстична роль перифрази.....	160
5.2. Заголовки-перифрази в публіцистиці І.Багряного.....	170
Висновки до розділу 5.....	173
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТОК А. СЛОВНИК ПЕРИФРАЗ.....	206
ДОДАТОК Б. ПОКАЖЧИК ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ВИСЛОВІВ ІВАНА БАГРЯНОГО.....	217

ВСТУП

Упродовж 90-х років ХХ ст. українська література почала збагачуватися творами тих українських письменників, які не сприйняли радянську владу, виїхали за кордон і протягом тривалого часу були в Радянській Україні забороненими, трактувалися як „вороги народу”, „антирадянщики” тощо. Таким зокрема є Іван Багряний, твори якого (і художні, і публіцистичні) становлять великий інтерес для сучасного українського читача так званої „материкової України”. Творчість письменника була відзначена Державною премією імені Тараса Шевченка 1992 р. (посмертно). Справжнє прізвище Лозов'ягин Іван Павлович (1906 – 1963), а псевдонім обрано, як припускають, під впливом захоплення творами Миколи Хвильового, у текстах якого улюблений епітет „багряний” виражав революційно-романтичне поривання [83, 5].

Творчість І.Багряного присвячена викриттю й засудженню тоталітарної сталінської репресивної системи й займає особливе місце в українській літературі. Публіцист був виразником антирадянської ідеології. Світогляд І.Багряного розкривається через його листування з Дмитром Нитченком, давнім багрянівським приятелем і дослідником його творчості. З літературних праць відомого літературознавця Г.Костюка постав творчий світ письменника. Багато цікавих відомостей про І.Багряного можна віднайти в монографії канадського літературознавця Юлії Войчишин [52], у працях сучасних дослідників О.Гаврильченка й М.Коваленка [55; 56], В.Гришка [74; 75], І.Дзюби [83 – 85], М.Жулинського [103; 104], О.Ковальчука [135; 136], Ю.Лавріненка [154], О.Логвиненко [166; 167], Л.Череватенка [287 – 290], О.Шугая [311 – 314] та ін.

Микола Шлемкевич, відомий філософ і політолог, у своєму часописі „Листи до приятелів” опублікував у червні 1957 р. статтю, присвячену двом далеко не схожим, але однаково важливим в українському житті постатям: Євгенові Маланюку й Іванові Багряному. Зокрема, він писав: „Євген

Маланюк – Іван Багряний це – можна сказати – сьогодні найбільш відомі наші письменники за межами України. Здавалося б: – два світи!.. Життєва постава і дух обох письменників глибоко закорені в політичній проблематиці України 20-го ст. З неї беруть вони вітхнення, тематику, образи... Оба є вірними резонаторами настроїв і духа своїх суспільств: Є.Маланюк націоналізму 20-х і 30-х років, І.Багряний – покоління, що свій український патріотизм переживало в хвильовістському серпанкові, щоб аж у вільному світі влитися туди, куди логічно повинен був влитися той патріотизм – в українське державництво. В цій сфері і в цьому розумінні вони оба ведені. Настрої і ідеї, що ними наповнені, навіть переповнені їх твори, знайшли першу мову й яскраве оформлення в публіцистиці” [Див.: 83, 11 – 12].

Тривалий час І.Багряний був штучно вилученим з материкового літературно-мовного процесу. Фактично лише в 90-і роки ХХ ст. читачі України, які майже 50 років не мали про цього письменника уявлення, одержали можливість безперешкодно читати його художні твори. А доступ до його публіцистичних текстів одержали й ще пізніше. Окреме, найбільш повне видання публіцистичних творів І.Багряного вийшло у світ 1996 р. у видавництві „Смолоскип”, яке, до речі, має ім’я І.Багряного. Публіцистика письменника становить особливий інтерес тому, що він творив у вільних від ідеологічного тиску умовах.

Не переобтяжений будь-якими догмами, І.Багряний мав змогу відносно вільно й об’єктивно аналізувати хід історичних подій свого часу, робити історичний прогноз. Особливе враження справляє те, що фактично вже 50 років тому він бачив безперспективність комуністичної системи, основою якої був державний терор. Свого часу радянська публіцистика мала антинародний, антилюдський характер, була одноплановою за своїм змістом, часом безпроблемною, тематично залежною від визначених кремлівським центром концепцій діяльності. Трибуною радянських письменників-публіцистів була офіційна преса, яка в силу пануючої концепції

однопартійності, діючи нерідко репресивними методами, вилучила з публіцистики плюралізм думок, будь-яку критику реалій існуючої системи і правлячого апарату. Тому публіцистичні твори І.Багряного були забороненими на той час і не мали ніякого шансу бути надрукованими на сторінках радянської преси, а лише за кордоном, в еміграції побачили світ.

Тривалий час у радянській Україні творчість письменника замовчувалась. Якщо в останні роки український читач дістав можливість прочитати художні твори І.Багряного, то його публіцистика маловідома. Значна частина літературної спадщини Івана Багряного, зокрема художня, прокоментована літературознавцями й мовознавцями (М.Братусь, Т.Коць, Г.Маклаковою, Н.Сологуб, О.Чумак, А.Яровою), проте поза увагою дослідників залишилась публіцистика, яка в мовознавчому аспекті не досліджувалась.

На нашу думку, аналіз цих матеріалів може дати цікаві відомості про жанри публіцистичного стилю, його мовностилістичну систему, зокрема про індивідуальний стиль письменника-публіциста, оскільки публіцистичний доробок Івана Багряного становить собою неабияку цінність, є актуальним на сьогодні, коли наша українська держава стала незалежною.

Літературна творчість Івана Багряного – визначне й своєрідне явище в історії української літератури ХХ століття. Його творча спадщина (художня й публіцистична) як невід’ємна частина загальноукраїнського літературного дискурсу ХХ століття поєднує різні періоди (20-і – 40-і – 50-і роки) та різні (радянську й діаспорну) гілки українського письменства.

Основною ідеєю життя й творчості Багряного була загальнонаціональна ідея української незалежної державності в конкретному втіленні безкомпромісної боротьби за визволення України з радянської тюрми народів.

К.Біда у вступному слові до літературно-бібліографічної праці Ю.Войчишин „Іван Багряний” пише про Багряного як про письменника, який жив українською стихією й популяризував ім’я своєї батьківщини у вільному

світі [24, 5]. Ю.Войчишин зазначає, що не можна залишати поза увагою того періоду, „в якому жили, творили і вмирили Осьмачки і Багрянні, що свою художню снагу втілили і зберегли для нових поколінь уже не на своїй землі... Не появились у нас поважніші студії про таких наших майстрів слова, як Леонід Мосендз, Юрій Клен, Тодось Осьмачка чи Іван Багрянний, хоч вони на те так дуже заслуговують... дали вони багато національного субстрату, і від імені нас усіх своїм художнім словом заговорили вони у вільному світі про „гідність української людини” і її право на існування на своїй власній землі” [52, 5].

Провідна ідея, що пронизує собою всі твори Багряного та, в якій зводиться до одного найголовнішого все те, що було в його творчості властиво „багряннівським”, – це та ідея, яку помітила й високо оцінила літературна критика, визначаючи це як „особливу перевагу Багряного в світовій літературі про радянську дійсність у порівнянні з іншими світової слави авторами творів на цю тему – від Кестлера до Пастернака” [74, 7]. Це насамперед глибока віра Багряного в те, що потворна радянська дійсність не знищила й не знівечила людського й національного духу української радянської людини, не скорила її, а загартувала. Зміст цієї ідеї висвітлено Багрянним як у художній творчості, так і в публіцистиці, зокрема в памфлетах „ Чому я не хочу вертатись до СРСР?”, „Наші позиції”, „Молодь Великої України”, у цілій низці блискучих ідеологічно-полемічних статей, як, наприклад, „Між привидом і трупом”, „Комунізм, фашизм і революційна демократія”, „Двічі по два – чотири”, „Дніпро впадає в Чорне море”.

Українська літературна енциклопедія радянських часів подає скупі відомості про письменника.

Таким чином, своє ім'я в історію І.Багрянний вписав як найвидатніший політичний речник першої еміграції з Радянського Союзу. „Стара” еміграція вийшла за кордон, вона не жила під окупантом, не знала ніяких компромісів і підкорень. Коли останні ар'єргарди Української Армії відходили за Збруч, покоління Багряного було у віці 12 – 15 років. Двадцятилітній Іван Багрянний,

син охтирського муляра Павла Лозов'яги, бачив на власні очі заграви українсько-російської війни, терор московських більшовиків. Бачив, як убили дядька, воїна Української Армії під командуванням Симона Петлюри, і діда-пасічника. Та вся країна не могла емігрувати. Вона вирвала у ворога компроміс нової економічної і національної політики, юридичне визнання її самостійності (Конституція СРСР) і була у відродженні: „Відродження, як і вину, не можна скасувати. Тому неминуче Україна почала перемагати в нерівному радянському компромісі з Москвою” [16, 612]. У це змагання втяглося і підростаюче покоління Багряного. Зламавши компроміс і договір, Москва нищила беззбройну країну кулею, депортацією, тюрмою й організованим голодом. Відбувався геноцид – замах на відродження, на всю націю.

Багряному тоді було 25 років. Разом із сотнями тисяч людей він поїхав у концтабори Далекого Сходу з вироком на п'ять років. Переслідуваний і караний на Батьківщині, він змушений був емігрувати, але й за кордоном гітлерівська Німеччина перешкоджала формуванню політичної еміграції.

Якщо порівняти опубліковані за кордоном матеріали про інших українських діячів, то можна сказати, що Багрянний удостоївся найбільшої популяризації в Канаді, можливо, тому, що гостював у цій країні, а можливо, що тут була відома його не тільки громадсько-політична діяльність, а й літературна. У зв'язку зі смертю І.Багряного (23 серпня 1963 р.) йому було присвячено окремі сторінки в літературній частині „Українського голосу” в № 45, 49 за 1963 р.

Публіцистика для І.Багряного була органічною сферою виявлення його політичної, інтелектуальної й творчої енергії. Дослідження й вивчення мови його статей, памфлетів, рефлексій, есе поглиблює знання з історії мови, країнознавства. Публіцистичний доробок талановитого майстра слова є виявом національної гідності й суверенності, обстоюванням повноти національного буття української людини. Саме питання гідності людини для Багряного було одним із найосновніших як у публіцистичних, так і в

художніх творах. Своїм памфлетом „Чому я не хочу вертатись до СРСР?“, який був перекладений багатьма європейськими мовами, він задекларував права гідності української людини. Ця віра й велич духу української людини передається читачеві, і тому твори І.Багряного будуть завжди популярними, бо „читач знаходить там ідеал людини, до якого всі змагають, а тільки вибрані – досягають” [52, 82].

Публіцистика І.Багряного варта уваги та детального вивчення особливо в наш час, оскільки вона „є квінтесенцією національної гідності й суверенності, обстоюванням повноти національного буття. Вона подає приклад послідовного, безкомпромісного й аргументованого викриття російського великодержавного шовінізму...” [83, 13].

Іван Багряний був неабияким майстром пера. Його публіцистичний спадок – це приклад художньої публіцистики, для якої характерним є вживання великої кількості тропів: метафор, метонімії, порівнянь тощо. Наявність значної кількості метафор, передусім сатиричних, є однією з характеристичних ознак мови публіцистики І.Багряного. У доборі й застосуванні метафор спостерігаються індивідуально-творчі тенденції, мистецька майстерність письменника. У стародавні часи ще Аристотель відзначав: „Особливо важливо бути майстерним у метафорах, оскільки тільки цього одного не можна навчитися в інших, ця здатність служить ознакою таланту. Адже створювати хороші метафори – значить помічати подібність” [4, 21].

Публіцистика І.Багряного значною мірою виростала з його творчості в художній літературі, у межах якої йому було дещо затісно. Публіцистика як особливий рід літератури дозволяла письменникові оперативно впливати на великі маси людей. Публіцистика – важливий засіб здійснення політики, важлива зброя в ідеологічній боротьбі. У публіцистичних текстах письменник одержує змогу адекватно висловлювати свою думку про політичні процеси, поєднуючи їх зі своїм яскраво вираженим ставленням до них. Головне в публіцистичному творі – гострота злободенного політичного

змісту, відображення актуальних політичних стосунків. І.Багряний жив у непростий історичний період. Становлення нової на той час соціалістичної системи, колективізація, масові політичні репресії (яких і йому не вдалося уникнути), друга світова війна, холодна війна, початок освоєння космосу, руйнування системи колоніалізму – це все припало на його життя і знайшло відображення в його публіцистичній творчості. Усе пережите в СРСР – втрата багатьох родичів у буремних процесах першої половини ХХ ст., руйнування звичного способу життя, перебування в радянській тюрмі й концтаборах – привели І.Багряного до усвідомлення необхідності боротьби з комуністичною системою. У публіцистиці письменника головне місце займає викриття радянського суспільного ладу. За його переконанням, СРСР – то велетенський концтабір, соціалізм – *казармений* (або, за його словами, *касарняний*), людина зведена до „*гвинтика*” в жорстокій державній машині.

Письменник-гуманіст гостро засуджує тоталітарну владу в СРСР, відверто й безкомпромісно викриває її злочини супроти людини. Водночас він приділяє величезну увагу боротьбі за звільнення українського народу від колоніального гніту й ставить це питання у нерозривний зв'язок із крахом колоніальної системи взагалі. Для нього цей зв'язок між долею України й долею колоніальних країн Африки, Азії й Америки був очевидний. Тому й закликав він увесь вільний світ уважніше ставитися до становища України.

Багато хто з критиків тією чи іншою мірою недооцінюють творчість Багряного-публіциста, вважаючи, що публіцистика явно зашкодила письменникові в галузі чисто художньої творчості. Наприклад, дослідниця творчості Івана Багряного Ю.Войчишин так і писала: „... стверджуємо з великим жалем, бо якщо б Багряний не роздрібнював свого таланту в різних ділянках громадського, політичного та мистецького життя, то ми напевно мали б багато більше його літературних творів. Не було б теж такого від'ємного впливу публіцистики та журналістики на його творчість...” [52, 4]. Але все ж вона відзначає, що в публіцистиці І.Багряного знайшов продовження світогляд письменника. Він у цьому стилі продовжував своє

самовираження. Навпаки, І.Дзюба справедливо вважає, що форма публіцистики для Багряного була такою ж органічною сферою вираження його політичної, інтелектуальної й творчої енергії: „Громадський темперамент ... не вмщався в річищі суто художньої творчості і проривався – навіть у поезії та прозі – політичними деклараціями та політичною сатирою... Зате й навпаки – в його публіцистиці на ідеологічні конструкції та логічні викладки лягає печать емоційності та поетичного візіонерства, не кажучи про стилістичну багатобарвність і часом „світіння” слова” [83, 12]. І справді, публіцистику І.Багряного можна називати художньою, вона має багато рис, спільних з художньою літературою. Це особливо яскраво проступає в мові публіцистики, у тому „світінні” слова, про яке каже І.Дзюба.

Мова публіцистики І.Багряного – це не тільки форма думки, а спосіб народження цієї думки, оскільки вона віддзеркалює світобачення письменника. Через мову публіцист висловлює своє авторське кредо, створює індивідуально-авторську мовну картину світу.

Поняття картини світу – фундаментальне поняття, що відображає взаємини людини та її оточення. Образ світу лежить в основі суспільної та індивідуальної свідомості. Формування картини світу народу неможливе без мови, бо саме мова відображає специфіку засобів фіксації та членування об’єктивної реальності. Таким чином, письменник відображає світ крізь призму своєї діяльності й національної культури.

Через усю багатогранну творчість І.Багряного і як політика, і як письменника, поета, і як публіциста проходить ідея національного визволення українського народу з-під комуністичного ярма Москви задля його удержавлення, задля духовно-культурного відродження України.

Далекоглядний політик-трибун умів запалювати інших на подвиги в ім’я народу, був письменником-аналітиком, який засуджував радянсько-комуністичну тиранію ще задовго до О.Солженіцина, але був борцем, організатором-натхненником політичної та ідеологічної боротьби за всенародний ідеал – державну незалежність України [54, 4].

Сучасна наука потребує комплексних праць, які б досліджували мовну особистість письменника, автора різностильових текстів. Цю проблему опрацьовували такі молоді науковці: М.Кравченко (з'ясувала значення науково-публіцистичної творчості Бориса Грінченка, розглянула явище термінологізації суспільно-політичної лексики письменника); В.Деркач (дослідив філологічну термінологію М.Драгоманова); М.Братусь (з'ясувала структуру, семантику й стилістичні функції епітета в художній прозі Івана Багряного). Своїм дослідженням ми продовжили опрацювання мовної індивідуальності І.Багряного не тільки як письменника, але і як публіциста, політичного діяча.

Актуальність роботи. Публіцистика І.Багряного, яка протидіяла й суперечила імперським інститутам, була захована в архівах КДБ і вперше побачила світ в еміграції. Саме тому вона тривалий час не була предметом дослідження.

Публіцистичний стиль української мови ще недостатньо вивчений. Праці на цю тему раніше спиралися в основному на мову засобів масової інформації радянського часу. Розвідки визначних українських публіцистів, слово яких було забороненим для масового читача, не вивчалися. Отже, актуальність роботи вже в самому матеріалі дослідження.

Наукову цінність має мовознавчий аспект аналізу цього матеріалу, оскільки він виявляє лексичні та фразеологічні засоби публіцистики І.Багряного, використані ним стилістичні прийоми, функціонування слів-концептів, у яких сконцентовано світобачення, естетичне кредо цього талановитого письменника I половини ХХ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження пов'язане з плановою темою відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України „Українська стилістика ХХ століття”.

Мета й завдання дослідження. У роботі поставлено за мету дослідити й проаналізувати багатогранну публіцистичну спадщину І.Багряного, виявити її специфіку.

Мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) охарактеризувати основні мовні особливості публіцистичного стилю на основі найновіших досліджень;
- 2) описати мовностилістичні засоби лексико-фразеологічного рівня публіцистики І.Багряного як певну функціонально-стильову систему;
- 3) проаналізувати індивідуально-авторський словник І.Багряного; з'ясувати стилістичне використання оновлених, актуалізованих І.Багряним слів;
- 4) виявити концептуальність власних назв;
- 5) з'ясувати функціональне навантаження кольороназв;
- 6) визначити естетичні функції образних засобів;
- 7) дослідити функції та структуру перифраз у публіцистиці І.Багряного;
- 8) розглянути співвідношення традиційних і трансформованих фразеологізмів у тканині публіцистичного тексту.

Матеріалом дослідження послужили публіцистичні твори, зібрані у виданні: Іван Багряний. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе / Упор. О.Коновал. – К.: Смолоскип, 1996. – 856 с. Ці твори були вперше опубліковані в 1946 – 1963 рр. у журналі „Наші позиції” та газеті „Українські вісті” – виданнях УРДП, які в еміграції організував і впродовж 1946 – 1963 рр. очолював І.Багряний.

На основі публіцистичних текстів створено словник перифраз та покажчик публіцистичних висловів І.Багряного.

Об'єктом дослідження є мова української публіцистики.

Предмет аналізу – семантична структура і стилістичні функції лексичних та фразеологічних одиниць у публіцистиці Івана Багряного.

Методи дослідження. Опрацювання матеріалу здійснювалося з позицій системного підходу до аналізу мови публіцистичних текстів.

Основні **методи** аналізу – описовий та метод контекстуального аналізу, який дав можливість виявити змістові та естетичні функції концептуально наповнених автором слів, специфіку мови письменника. Використано також прийом декодування тексту.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві проаналізовано особливості мови публіцистики І.Багряного та визначено її мовностилістичні домінанти, виявлено слова-концепти й співвіднесено їх із світобаченням письменника.

Теоретичне значення. Досягнуті результати дослідження поглиблюють теорію аналізу публіцистичного тексту; сприяють збагаченню знань про публіцистичний стиль, особливості його взаємодії з науковим, художнім, розмовним стилями; розширюють жанрові межі дослідження лексики й фразеології публіцистичного тексту. Результати дослідження доповняють українську лінгвістику новими інтерпретаціями мовного матеріалу, новими спостереженнями над способом реалізації письменником своїх світоглядних, ідейно-естетичних засад.

Практичне значення. Одержані результати дослідження можуть знайти застосування в працях з української стилістики, лінгвоаналізу публіцистичного тексту, у спецкурсах і спецсемінарах з історії української літературної мови, на заняттях з української мови та літератури, а також при створенні словника мови І.Багряного.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри української мови та Днях науки Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Наукові доповіді з теми дослідження представлено на трьох всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Мовленнєва культура у професійних навчальних закладах” (Львів, 1998), „Проблеми загальномовної та ареальної семантики” (Луганськ, 2001), „Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку” (Херсон, 2001). Основні положення й висновки роботи викладено у восьми публікаціях.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Вона складається із вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаної літератури (318 позицій) та двох додатків („Словник перифраз” та „Показчик публіцистичних висловів Івана Багряного”, с. 206 – 226). Повний обсяг дисертації – 226 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ:
ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ, МОВНА СПЕЦИФІКА

1.1. Єдність стандарту та експресії, інформативність та впливовість – характерні риси публіцистичного стилю

Дослідження стилів української літературної мови в їх історії і функціонуванні на сучасному етапі є одним із актуальних питань українського мовознавства.

Мова є унікальним засобом спілкування в усіх галузях людської діяльності. Відбір мовного матеріалу залежить від того, яким способом, де і з якою метою він застосовується. Різні завдання спілкування зумовлюють розшарування літературної мови на певні функціональні різновиди, або стилі.

Як різновид мовлення з властивими йому лексичними, фразеологічними, морфолого-синтаксичними, орфоепічно-акцентуаційними засобами, використовуваний для здійснення однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення та впливу, визначає мовний стиль О.Д.Пономарів [208, 6]. С.Я.Єрмоленко з'ясовує значення стилю в широкому розумінні як різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних ситуаціях колективного спілкування. У центрі розуміння динамічної моделі стилю – людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови [98, 273].

Отже, стиль мови здебільшого трактується як спосіб функціонування мовних засобів. Розрізнення стилів спирається на чинники двох типів – соціальні, які знаходимо в позамовній діяльності найрізноманітніших практичних потреб користування мовою, і власне лінгвістичні, мовні, бо кожен із стилів формується певним комплексом своєрідних стилетворчих мовних ознак, які саме й формують лінгвістичну специфіку кожного стилю.

У системі стилів сучасної української літературної мови публіцистичний стиль посідає особливе місце – з огляду на притаманні йому своєрідні стилетворчі ознаки. Відображаючи актуальні проблеми суспільного життя, публіцистика відзначається багатством мовних засобів, яскравою експресивністю й оцінним характером. Дослідження специфічних рис лексики й фразеології публіцистичного стилю знаходимо в працях І.К.Білодіда, С.Я.Єрмоленко, М.А.Жовтобрюха, А.П.Коваль, В.Г.Костомарова, М.М.Кожині, О.Г.Муромцевої, М.М.Пилинського, О.Д.Пономарева, Г.Я.Солганика та ін. А.Коваль зазначає, що „серед самих функціональних стилів публіцистичний стиль виділяється тим, що добір і використання мовних засобів характеризується в ньому поєднанням обох вимог – прагненням до посилення як логічного, так і емоційного боку висловлення” [130, 10].

Розвиток публіцистичного стилю нерозривно пов'язаний з історією розвитку української літературної мови, оскільки він є одним із її складових компонентів. Елементи публіцистики були властиві ще старій, так званій слов'яно-руській літературній мові, яка була поширена в Україні в XVII ст. [129, 26]. У гостро полемічній викривальній літературі публіцистичного характеру, поширеній у той період, знаходять своє відображення героїчний визвольний рух українського народу, його згуртування в боротьбі проти гніту шляхти Польщі й агресивних замірів султанської Туреччини, проти спроб знищити з допомогою унії культуру, мову й релігію українського народу. В історії нової української літературної мови були неодноразові спроби запровадити жанр публіцистичної мови: сюди слід віднести намагання розширити сфери української літературної мови з боку П.Гулака-Артемовського, Є.Гребінки, Г.Квітки-Основ'яненка. У свою чергу, велику роль у збагаченні української літературної мови та її стилів відіграє розвиток української прогресивної публіцистики, зокрема публіцистична й літературно-критична діяльність І.Франка, Лесі Українки, П.Грабовського, М.Коцюбинського, В.Стефаніка, Л.Мартовича. Їхня мовна практика

базувалась на загальнонародній мові, одночасно розвивала українську літературну мову, збагачувала її новими жанрами відповідно до нових соціальних настроїв. Саме через мову публіцистики в українську літературну мову потрапила значна кількість термінологічної, наукової та суспільно-політичної лексики, збагачувались її синонімічні можливості. Оскільки в публіцистичних текстах значна кількість загальноповживаних слів набула ряду нових значень, в українській мові з'явився ряд стійких словосполучень, утворених в основному на базі публіцистичної лексики [129, 31].

Як зазначає М.А.Жовтобрюх, окремі українські твори публіцистичного спрямування з'являються на сторінках ранньої харківської періодики першої чверті ХІХ ст., проте вони, написані в епістолярній формі й бурлескному тоні, не відіграли помітної ролі у формуванні публіцистичного стилю. Згодом, у 30-х – 40-х роках, в українських альманахах побачили світ кілька публіцистичних творів, але вони були невеликі за розміром, дещо примітивні, тому теж мало вплинули на становлення публіцистичного стилю української мови. Аж із середини ХІХ ст., коли безперервно починає функціонувати українська періодика, поступово складаються лексичні й граматичні властивості цього стилю.

На кінець ХІХ ст. публіцистичний стиль української мови досягає своєї досконалості в творах його кращих представників: І.Франка, М.Драгоманова, Лесі Українки та інших видатних учених і громадських діячів, хоча й тоді дещо негативно позначалися неусталеність суспільно-політичної термінології та перевантаженість її діалектизмами [102, 184].

Отже, публіцистичний стиль української мови досить довго перебував у зародковому стані, оскільки українська преса ХІХ ст. не мала нормальних умов для повноцінного розвитку. М.М.Пилинський констатує, що тільки під кінець 80-х рр. ХІХ ст. „склалися основні риси публіцистичного стилю української літературної мови, а революція 1905 – 1907 рр. викликала небачений до цього сплеск української публіцистики в усіх її численних

стильових різновидах” [258, 14], то завдяки тому, що кожен видатний представник українського письменства виступав і на публіцистичній ниві.

Дослідження мовних особливостей публіцистичного стилю пояснюється зацікавленістю лінгвістів у його вдосконаленні, оскільки розрізнявальною рисою публіцистики є її різножанровість та пов’язана з нею різноманітність стильового оформлення текстів.

Відомо, що жанри – це різновиди текстів певного стилю, що різняться метою мовлення, сферою спілкування, „саме жанри становлять необхідні ланки в системі стилю, саме через них виявляється своєрідне, індивідуальне в загальних стильових ознаках” [188, 18]. Серед публіцистичних жанрів виділяються такі: виступи на зборах політичного характеру, передова стаття, теоретично-публіцистична стаття, ідеологічна консультація, репортаж, фейлетон, памфлет, есе, морально-етична стаття, нарис (хоча жанр нарису не є однорідним: нарис відносять і до публіцистики, і до художньої літератури; виділяють також наукові нариси), спортивний огляд і т. ін. [18, 101].

На нашу думку, додаткової уваги заслуговують жанри фейлетону, памфлету та есе. **Фейлетон** (фр. *feuilleton* – аркуш) – це невеликий за обсягом жанр художньо-публіцистичної літератури злободенного характеру [165, 706]. **Памфлет** (від грецьк. *pan* – усе, *phlego* – палю) – оголено тенденційний твір, призначений для прямого впливу на громадську думку. Його стилю притаманна яскрава афористичність, ораторські інтонації, експресивність, іронія, згущена до сарказму. *Образливий памфлет*, що спотворює факти, окарікатурює дійсність та опонентів, називають **пасквілем** [165, 531]. **Есе** (фр. *essai* – спроба, нарис, начерк) – невеликий за обсягом твір, що має довільну композицію й висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне й визначальне трактування. Його стиль відзначається образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів [165, 249]. Цей жанр поєднує підкреслено індивідуальну позицію автора з

невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на розмовне мислення [101, 227].

Публіцистичний стиль виступає як у писемній, так і в усній формі, які в межах цього стилю тісно взаємодіють, зближуються, причому основною вважається писемна форма.

Виділяють такі підстили публіцистичного стилю: газетно-публіцистичний (мова газети), агітаційний (заклики, листівки, прокламації), офіційний політико-ідеологічний (постанови), масово-політичний (виступи на зборах політичного характеру). Однак чіткої межі між цими підстилями в науці не існує. Особливе місце серед них посідає газетно-публіцистичний підстиль [139, 53]. Окремо виділяють стиль засобів масової інформації (мова газет, журналів, радіо, телебачення) [175, 227].

Стиль масової інформації не можна ототожнювати з публіцистичним стилем із його основною агітаційно-пропагандистською функцією. Завдання й функції стилю масової інформації – це й популярний виклад наукових досягнень, і поширення художньо-естетичних знань, і програми та матеріали навчально-освітнього плану [181, 27]. Стиль масової інформації поділяється на власне інформаційний, газетний різновид, споріднений із офіційно-діловим стилем, і на різновид публіцистичний, що ґрунтується на мовних засобах значно ширшого діапазону, ніж різновид інформаційний. Саме тут використовуються всі три емотивні мовні шари, тоді як специфіка інформативних жанрів змушує їх користуватися тільки нейтральними мовними засобами.

Сформувавшись на ґрунті нейтральної лексики народно-розмовної мови, стиль масової інформації використовує в публіцистичному різновиді мовні засоби художнього, наукового й офіційно-ділового стилів, а в інформаційному – переважно наукового й офіційно-ділового. Саме тому інформаційний різновид в українській літературній мові формувався значно довше, ніж власне публіцистичний.

Публіцистичний різновид стилю масової інформації нерідко визначають як „впливовий”, оскільки він призначений насамперед переконувати читача, формувати його ставлення до певних подій і явищ суспільного життя. У зв'язку з цим утворилися й певні публіцистичні кліше, у яких втілюється заклик й оцінка подій і які сприяють швидкому взаєморозумінню автора й читача. На думку деяких дослідників, такі кліше становлять основу публіцистичного різновиду стилю масової інформації, бо особливості індивідуального вияву тісно пов'язані з виявленням часових і національних ознак у стилі. Зокрема чеський лінгвіст А.Стіх зауважує, що публіцистичний функціональний стиль, на відміну від наукового, – гостріший, значно більш уніфікований, відзначається виразнішою індивідуальною, часовою й національною диференційованістю [318, 43].

У п'ятій книзі „Сучасна українська літературна мова. Стилїстика” за редакцією І.К.Білодіда виділяють три різновиди публіцистичного стилю української літературної мови:

I – власне-публіцистичний з формами повідомлень, хронік, прокламацій, звернень, відкритих листів, передових статей, міжнародних оглядів;

II – науково-публіцистичний – праці на теми політики, економіки, суспільних відносин; літературно-критичні статті, анотації, наукові та літературно-мистецькі огляди;

III – художньо-публіцистичний: нариси, мемуари, листи, фейлетони, гуморески, пародії тощо [260, 196].

В енциклопедії „Українська мова” в статті С.Єрмоленко визначено публіцистичний стиль в українській мові як, по-перше, один із функціональних стилів літературної мови, призначений для передачі масової інформації [270, 501]. Про це також говориться у статтях „Мова преси”, „Мова телебачення і радіо”. По-друге, наголошено, що так прийнято називати емоційно забарвлену, піднесену мову з ознаками вольової

оцінності. У цьому значенні цей стиль виступає синонімом до понять „ораторський стиль”, „риторичний стиль”.

Як мова засобів масової інформації цей стиль характеризується популярним, чітким викладом, орієнтованим на сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації. Друге значення орієнтує на те, що мовні засоби призначені для емоційного впливу на читача, слухача. Об'єднуючи писемну й усну форми літературної мови, публіцистичний стиль виробляє лексичні, граматичні засоби стилістичного увиразнення мови, актуалізує певні стилістичні прийоми, серед яких, зокрема, використання заперечних конструкцій у функції ствердження, варіювання часовими формами дієслова для підкреслення образності опису, розповіді, уживання повторів (лексичних, лексико-граматичних), інверсія та фігури мови, які виконують афективну функцію, тобто спричиняють емоційний вплив слова. Відверта, неприхована оцінність міститься в риторичних запитаннях, закликах-звертаннях до читачів, слухачів, у виборі тих лексичних, фразеологічних одиниць, з якими нерідко асоціюється пишномовність, патетичність, спонукальна експресія.

Слід додати, що публіцистичність як властивість суб'єктивно-вольового оцінного висловлювання співвідноситься з полемічною мовою. Публіцистичність тексту досягається завдяки влучним характеристикам, епітетам, нагнітанням оцінок, лексично-семантичними повторами. Це універсальні засоби, що ними послуговуються автори публіцистичних текстів [98, 307]. Отже, публіцистизм – це структурно-семантична та емоційно-оцінна експресивна одиниця мови (зокрема текстів публіцистичного стилю).

Поняття публіцистичний стиль – ширше, ніж мова засобів масової інформації [98, 306].

„Мова преси” як жанровий різновид публіцистичного стилю, що використовується в засобах масової інформації й виконує інформативну функцію – це мова періодичних видань, які розповідають про події

внутрішнього та зовнішнього життя регіону (галузі), країни. Мова преси орієнтується на загальнолітературні норми. У ній виробляються певні соціальні та мовні стереотипи [270, 323]. Газетно-публіцистична норма – ширша, ніж загальнолітературна, і набагато терпиміша до нелітературної лексики. Звертаючись до шарів національної мови, які не мають літературних якостей, газета переробляє, освоює їх і в кінцевому підсумку олітературює [240, 52].

Однією з найважливіших функцій газети є інформаційна. Вона передбачає намагання в найкоротший термін повідомити про свіжі новини, що не може не відбитись і на характері комунікаційних завдань, і на їх мовному втіленні. Інформаційна функція тісно переплітається з агітаційно-пропагандистською (або функцією впливу на читача). Пор., наприклад, думку М.Кожині: „Газета, суспільно-політичний журнал і будь-яке інше спеціальне публіцистичне видання становлять собою партійний або державний орган. І спрямовані вони на формування світогляду читача, на втілення в життя ідеології й політики партії і громадських організацій, від імені яких вони видаються” [139, 184].

С.Я.Єрмоленко відзначає, що у структурі публіцистичного стилю розрізняють мову інформаційних матеріалів (хроніка, інтерв'ю та ін.), мову художньо-публіцистичних текстів (нарис, фейлетон і под.). Усі ці різновиди ґрунтуються на різному співвідношенні компонентів тріади автор – об'єкт – читач. Крім інформативної, публіцистичний стиль виконує функцію переконування, впливу на читача, слухача. Цим зумовлюється й поділ на типові різновиди публіцистичного стилю (пор. жанр інтерв'ю, репортажу й под.) [98, 282].

Основна функція публіцистичного стилю зумовлює вибір мовних засобів, характерним забарвленням яких визначається стиль висловлення. Функцію спілкування забезпечують тексти розмовно-побутового стилю, функцію інформації (повідомлення) – різні жанрові видозміни офіційно-ділового й наукового стилю. Висловлювання розмовно-побутового, ділового

й наукового стилів властиві стилям простим; стилетворчі мовні засоби, що застосовуються в них, здебільшого однотипні (певний виняток становить хіба що науково-популярний підстиль у його усній і писемній формі, який допускає вживання елементів, що характеризують розмовне й художнє мовлення). Для публіцистичного стилю характерні ознаки, які є домінуючими в інших стилях. Будь-яке висловлення цього стилю мусить спиратися на фактичний матеріал, на аналіз життєвих фактів (і це споріднює його з науковим стилем, особливо тими текстами, що стосуються суспільних наук). Та не меншу роль відіграє й інтерпретація фактів, авторські оцінки, аналіз, висновки. Для висловлення їх необхідне використання емоційно-експресивних мовних засобів: виявляючи думки, почуття, позицію самого автора, вони здатні викликати відповідну реакцію адресата.

Інформаційна функція реалізується так само багатоманітними способами різних рівнів. Найчастіше при цьому використовують загальномовні засоби й способи передачі повідомлення, інформації. М.Кожина відзначає, що тут можна спостерігати взаємопроникнення стилів, зокрема вплив на газетний стиль наукового й офіційно-ділового стилів [139, 188].

Інформаційна функція здійснюється через логіко-поняттєвий бік мови, що вирізняється певною мірою нейтральності, точністю, об'єктивністю вираження. Це можна спостерегти у використанні наукової, офіційно-ділової, суспільно-політичної термінології, спеціальної лексики різних галузей знань, широкому використанні власних назв.

Популяризаторська функція часто теж вважається зумовленою агітаційно-пропагандистською. Вона виявляється у повідомленнях про нові наукові відкриття, про новини техніки тощо. Звертання до мови наукового стилю є прикметною рисою втілення цієї функції.

Деякі автори [139, 183] схильні вважати експресивність навіть провідною ознакою публіцистичного стилю. М.Кожина зауважує: „Специфіка газетної мови полягає насамперед в особливій і зумисній її

виразності, експресивності висловлювання. Проте ця риса виступає не ізольовано. Іншою основною стильовою рисою публіцистичної мови, пов'язаною з експресивністю, є наявність стандарту, а звідси – штампу” [139, 185]. На поєднання експресивності й стандарту як основної риси цього стилю вказує й О.М.Кожин [138, 109].

Проф. В.А.Чабаненко не ототожнює поняття „експресія” та „експресивність”. Якщо експресія – це інтенсифікація виразності (яка виявляється на лексичному рівні), то експресивність (буває мовленнєвою і мовною) – це вже сама інтенсифікована виразність, така психологічно й соціально мотивована властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу в слухача (читача) [284, 7]. „Мовленнєва інтенсифікована виразність пов'язується з планом цілеспрямованого вживання, актуалізації лінгвальних одиниць, із планом їх постійного функціонального „освіження”, оновлення, а мовна – з їх константою, узуально закріпленою конотативною ознакою” [284, 8].

О.Д.Пономарів також зазначає важливість поєднання в публіцистичному стилі (і, водночас, протиставлення) стандарту й експресії. Він пише, що „об'єктом публіцистичного викладу є явища всіх ділянок життя людини – від картинок побуту до подій історії й світової політики. Тому перед публіцистом стоїть потреба пошуку оптимальних засобів впливу, зокрема пошуків експресії. Адже в публіцистичному творі потрібно не тільки подати інформацію, а й витлумачити її з певних позицій, переконати в правильності цих позицій. З огляду на це поміж інших емоційно-експресивних засобів тут є безпосереднє звернення до читача, зокрема у формі запитань – відповідей” [208, 13]. О.Д.Пономарів наголошує, що публіцистика мусить бути одночасно і впливовою, й інформативною. Конфлікт експресії і стандарту не слід розуміти як протиріччя, що взаємно виключається. Інформативна стандартизація одиниць сприяє типовому вживанню, тоді як експресивна, навпаки, порушує усталені зв'язки,

сприяючи семантичному й емоційному виділенню відповідних одиниць [302, 84].

Великим ступенем майстерності публіциста слід вважати майстерне чергування в тексті експресивних й інформативних компонентів. Вдале їх поєднання посилює впливовість публіцистичного тексту. У російському мовознавстві це називають основним стилістичним принципом публіцистики. В.Костомаров визначає єдність експресії й стандарту як специфіку газетної мови.

Експресивна функція газети, зумовлена її пропагандистською спрямованістю, викликає, насамперед, відкрити оцінність мови. На думку М.Кожині, оцінність „особливо гостро виявляється у полеміці з ідеологічними противниками і в позитивних оцінках досягнень” [139, 187].

Інший бік зазначеної вище стилетворчої єдності – інформаційна функція – втілюється в таких особливостях публіцистичного стилю, які пов’язані з виявами інтелектуальності мовлення. Такими стильовими рисами є: 1) документалізм, що передбачає документально-фактографічну точність; 2) стриманість, офіційність; 3) певна узагальненість, абстрагованість викладу як наслідок аналітичності.

Публіцистичний стиль одночасно і консервативний, і рухливий. Свого часу Ш.Баллі писав про штампи в газетно-публіцистичному стилі. Але він, власне, не розрізняв понять „штамп” і „стандарт” [17, 109]. У вітчизняному мовознавстві віддавна засуджували штамп як негативну рису, яка веде до автоматизму сприйняття й низької інформативності та експресивності.

Отже, публіцистичний стиль – один із найбільш дійових і широковживаних. Основна його функція – активний вплив на читача або слухача, переконання у правильності висловлених думок, агітація. Публіцистичний стиль передає інформацію з метою пропаганди певних ідей серед широких верств населення. Публіцистика – такий вид суспільно-політичної літератури, у якому поєднуються логічний та емоційно-образний способи дослідження й відображення дійсності. Переймаючи з поезії, прози

засоби художнього зображення, публіцистичний стиль видозмінює їх відповідно до своєї природи. Публіцист, спираючись на документальну основу фактів, „відштовхуючись від них, домальовує цю дійсність своєю уявою... Мова кожного публіциста, всі його образні засоби ґрунтуються на підвищенні експресії й активності слова, на його полемічній силі” [181, 154].

Таким чином, публіцистичний стиль відзначається не тільки чіткістю, докладністю й логічністю викладу, а й емоційністю. „Емоційне в публіцистичному стилі використовується з метою реального відображення дійсності, із спеціальною стилістичною настановою – створити художньо переконливі образи із влучною оцінкою певного явища, факту, події тощо” [225, 42]. Звідси тяжіння публіцистичного стилю до наукового й художнього. Для нього характерні, по-перше, метафоричне застосування наукової термінології, по-друге, образність та експресивність. „Функціональна роль експресії в публіцистичному стилі полягає у використанні її для виділення головного в повідомленні, приверненні уваги читача незвичністю слово- або формотворення, особливою синтаксичною будовою. Експресія публіцистичного стилю підпорядкована завданню зробити мову більш наочною і сприяти запам’ятовуванню [255, 179].

У публіцистичному стилі широко використовуються суспільно-політична лексика, політичні гасла й заклики, штампи, урочисті фрази, риторичні запитання та засоби сатири й гумору. Отже, „публіцистика формує громадську думку, організує читача на здійснення поставлених завдань. Звідси – необхідність забезпечити логізацію та доказовість суджень (цим мова публіцистики схожа на мову наукової літератури) і потреба надати такому мовленню громадянського пафосу. Тому публіцистичне слово мусить бути гранично чітким, переконливим і водночас по-бойовому пристрасним та емоційно напруженим або й епічно урочистим, величавим [305, 55].

Водночас публіцистичний стиль як одиниця виділення в межах літературної мови включає в себе мовні засоби, що перебувають за межами

літературної мови, наприклад, просторічну лексику й фразеологію, дозволяє й розцінює як норму вживання окремих елементів розмовної мови. Це одночасно зближує його із розмовним та художнім стилями й істотно відрізняє від наукового й офіційно-ділового стилів. Таким чином, „публіцистичний стиль виявляється набагато ближчим до розмовної й художньої мови, принаймні стосовно відбору мовних засобів, і протистоїть науковому та офіційно-діловому стилям” [41, 24 – 25].

Письменник-публіцист намагається, щоб його слово було живим, темпераментним і образним, але без елементів штучності. „Слово, – як зазначав О.О.Потебня, – вже „ембріон образу”, слово – знак другої сигнальної системи (найскладнішої системи сигналів вищої нервової діяльності) – узагальнене значення його міститься в голові людини, але водночас це знак, сигнал, що пов’язує наше мислення й почуття з навколишньою дійсністю як з конкретно-чуттєвим сприйняттям, так і з абстрактно-логічним його усвідомленням” [221, 20]. Отже, з самого початку публіцистичний стиль формувався як певний конгломерат розмовного, художнього й наукового стилів [42, 136], це своєрідний сплав, синтез кількох стилів, які, перебуваючи в тісному взаємозв’язку, можуть частково змішуватись і проникати один в один, оскільки однією з тенденцій розвитку, збагачення функціональних стилів є активний процес інтеграції, який відбиває проникнення елементів одного стилю в інший, вироблення спільного міжстильового фонду лексики [181, 11].

Паралельно з процесом міжстильової інтеграції в сучасній українській мові постійно виявляються тенденції внутрішньостильової диференціації, виділення й розподібнення жанрів мовлення в межах кожного функціонального стилю.

Вироблення публіцистичного й наукового стилів відносять до національного періоду в житті літературної мови. Публіцистика існувала, звичайно, і в донаціональний період, але практично вона була

відгалуженням конфесійної літератури і її не можна зарахувати до стилю масової інформації, потреба в якому виникла значно пізніше [181, 23].

У виробленні наукового й публіцистичного стилів різні слов'янські мови йшли часто відмінними шляхами, але всі національні літературні мови ріднить одна риса – свідомий вплив на них з боку суспільства. Загальнонаціональна норма, втілена в літературній мові, завжди є результатом не стихійного процесу, а певною мірою штучного відбору є втручання в цей стихійний процес [47, 216].

Наукове поняття публіцистики не може бути витлумачене без з'ясування того місця, яке мають у публіцистиці поєднані між собою форми мислення логічними поняттями й художніми образами. Існує дві форми пізнання й відображення дійсності: логічно-абстрактна, або наукова, і емоційно-образна, або художня. У науці переважає перша, у мистецтві – друга форма пізнання. Публіцистика перебуває між художньою літературою й наукою, тобто однією стороною входить у літературу, а другою безпосередньо стикається з наукою й користується обома формами пізнання дійсності. Якщо вчений мислить поняттями, а художник – образами, то публіцист мислить і поняттями, і образами [72, 3 – 4].

Описуючи публіцистичний стиль як одну з одиниць функціонального членування літературної мови, учені зазначають дві суттєві групи показників: позамовні, або екстралінгвальні, та мовні, в описі яких умовно вбачаються два етапи. Перший розглядається як підготовчий, який пов'язаний із вивченням позамовних чинників. Показовим у цьому плані є зауваження М.Кожиної про те, що „екстралінгвальний чинник, який не є власне мовним (і лінгвістичним), усе ж таки стає об'єктом дослідження” [139, 20]. Другий етап покликаний розв'язати власне лінгвістичні завдання, тобто проаналізувати мовні особливості, сукупність яких визначає, відокремлює та створює такі одиниці.

Більшість дослідників вважають, що, характеризуючи власне мовні особливості стилю, варто брати до уваги два типи показників: відбір мовних

засобів та спосіб їх організації. „Серед власне мовних особливостей функціональних різновидів дослідники вслід за академіком В.Виноградовим одноставно називають, по-перше, відбір і організацію мовних знаків, а Д.Шмельов говорить про те, що організація превалює над відбором” [157, 58]. Цю думку поділяє й М.Кожина, коли згадує про критерії відбору та поєднання в них мовних засобів. Так, публіцистичний стиль як одиниця, виділена в межах літературної мови, включає в себе мовні засоби, які знаходяться поза межами літературної мови. Наприклад, просторічну лексику і фразеологію цей стиль дозволяє й розцінює як норму вживання окремих елементів розмовної мови. Це зближує його із розмовним та художнім стилями та істотно відрізняє від наукового та офіційно-ділового. Опис публіцистичного стилю не може обмежуватися характеристикою його як способу використання засобів, він повинен включати й характеристику набору мовних знаків, оскільки це є важливим у розумінні природи стилю.

Позамовну основу складають три групи чинників: функціональні, екстралінгвальні, індивідуально- й соціально-особистісні. Одиниці функціонального членування мови визначаються як „результат взаємодії тієї або іншої комбінації функцій і чинників, які можуть постійно діяти або варіюватися” [156, 112]. Виходячи зі сказаного, основними чинниками, з якими співвідноситься мова публіцистики, можна вважати: 1) функціональні, які передбачають наявність у публіцистичному стилі трьох функцій (інформаційної, дієвої та естетичної) у писемній формі застосування мови й чотирьох (плюс комунікативна) – в усній. Тут є рівноправними два види мовної діяльності (усна мова та письмо) і відповідно дві форми мови; 2) екстралінгвальні (з характерною для них різноманітністю тематичних циклів (суспільно важливих тем); 3) індивідуально- й соціально-особистісні: у цьому випадку спостерігаємо релевантність чинника адресант – адресат, оскільки цьому різновиду мови властива функція впливу [41, 25].

При такому підході одночасно здійснюється характеристика досліджуваного різновиду та встановлення того чи іншого чинника з метою відбору мовних засобів. Таким чином, вибір мовних засобів регулюється рядом чинників, серед яких виступає і чинник адресата. Звертаючись до проблеми моделі адресата, Н.Арутюнова зауважує: „У різних теоріях мовної діяльності другий (пасивний) учасник комунікації іменується по-різному: отримувач мови, рецептор... Ми користуємося терміном адресат, підкреслюючи цим свідому спрямованість мовного висловлення до особи (конкретної чи неконкретної), яке може бути відповідним чином схарактеризоване, причому комунікативний намір автора мови повинен співвідноситися з тією його характеристикою” [6, 358]. Лінгвостилісти наголошують на тому, що „той, хто говорить, повинен постійно моделювати в собі того, хто слухає, і реагувати на цього внутрішнього слухача” [306, 118]. М.Бахтін зауважує: „Звертання, адресованість висловлення є його конструктивною особливістю: без якої нема й не може бути висловлення” [19, 295]. Кожний мовний жанр у кожній галузі мовного спілкування має свою, яка визначає його як жанр, „типову концепцію адресата” [19, 291], яка, у свою чергу, визначається відповідною галуззю людської діяльності.

Важливо відзначити, що публіцистичний стиль розрахований на максимально активне сприймання, розуміння й реакцію. На думку спеціалістів у галузі теорії публіцистики, публіцистичний виступ, доповідь – „це завжди політично й ідеологічно чітко орієнтована дія, яка має за мету реальний соціально перетворюючий ефект” [276, 3]. Лінгвісти, у тому числі і Д.Шмельов, відзначають, що мова публіцистики передбачає залучення до обговорення другої особи, передбачає реакцію на те, про що повідомляють [310, 64].

Не претендуючи на визначення моделі адресата публіцистичного стилю, назвемо істотні його особливості. По-перше, публіцистичний стиль орієнтований на сприймання (він дещо спрощений), по-друге, він зв'язаний зі сферою публічної комунікації, внаслідок чого його адресат являє собою

колективну аудиторію; по-третє, його адресат повинен бути схарактеризований і як безособистісний, хоча це може бути зроблено більш диференційовано залежно від жанрового різновиду.

1.2. Образ автора в публіцистиці

Образ автора художнього твору дістав відповідне опрацювання в основному щодо художньої літератури. Так, лінгвістичну теорію образу автора для російської літератури започаткували акад. В.Виноградов і М.Бахтін. В україністиці відзначено праці О.Білецького та Ю.Шевельова (Шереха). В українській лінгвостилістиці проблемою „Образ автора як забезпечення комплексного дослідження мови художнього твору” плідно займалася Марія Крупа. Звичайно, публіцистика має свою специфіку, але не випадково публіцистику І.Багряного часто називали „художньою”. Тому багато моментів тут будуть спільними. В.Виноградов зазначав: „Образ автора – це індивідуальна словесно-мовленнева структура, що пронизує лад художнього твору і визначає взаємозв’язок і взаємодію його елементів” [45, 151].

Виходячи з теоретичних положень В.Виноградова, образ автора можна визначити як особистість автора, організовану й об’єктивовану засобами мистецтва. Іншими словами, образ автора, як влучно зазначав В.Шкловський, – це те, що ми довідуємося про автора, вивчаючи результати його творчості.

Лінгвістичний акцент на структурі образу автора робить О.Муромцева у статті „3 історії українського фейлетону” [188], стверджуючи, що ефект присутності автора відчувається у творі, але особливо посилюється вживанням прямого авторського „я”, що викликає особливу довіру в читача. Образ автора є важливим конструктивним елементом, який скріплює не тільки частини фейлетону, а й усі фейлетони разом, надаючи їм змістової і стилістичної єдності.

Ю.Шевельов (Шерех) створив теорію цілісного образу митця, яка побудована на конкретному поетичному матеріалі. Він розвинув теорію образу автора як засобу комплексного дослідження мови художнього твору, увівши до неї нові структурні елементи: пульсацію позасвідомого, комплекс людської пам'яті і вплив її на світогляд і кут зображення письменника. Учений розглядає твір як акт словесного спілкування автора з читачем, однієї свідомості в одному історико-літературному і соціальному контексті й пропонує розглядати художній твір як опосередкований засіб спілкування між автором і читачем, як єдине ціле явище словесності.

Російський мовознавець Г.Солганик розглядає проблему образу автора в газетно-публіцистичному стилі й послуговується терміном категорія автора [239; 240]. Учений з'ясовує роль категорії автора, яка полягає в тому, що визначає не тільки стиль конкретних текстів, але й стиль епохи того періоду, у якому жив і творив публіцист. Кожен час характеризується загальним, сукупним уявленням про автора, його ідеальні образи. „Категорія автора формується як результат дії зовнішніх і внутрішніх газетно-мовних чинників. Вона виступає безпосередньою ланкою між екстра- й інтралінгвальними чинниками. Спрямована загальною дією цих чинників категорія автора дієво впливає на мову й мовлення газети” [240, 41]. Суть цієї категорії утворює дві грані (межі) – людина соціальна і людина приватна. Хоча в чистому вигляді вони не зустрічаються (або зустрічаються дуже рідко), але суть авторського „я” визначається співвідношенням саме цих граней. Це крайні межі, два полюси, між якими знаходиться велика кількість перехідних ланок.

Нам імponує думка Г.Солганика: „Автор – головний стилетворчий чинник (фактор) публіцистичного тексту. У ньому концентруються провідні стильові напрямки, тенденції епохи. Кожна епоха формує свій узагальнений тип автора, який конкретизується, реалізується в незліченній кількості публіцистичних текстів” [240, 41].

З категорією автора дуже тісно пов'язаний характер мови, оскільки саме мова тексту поєднує в собі індивідуальне й типове, у ній і реалізується

категорія автора, авторський задум, стиль та інші особливості. Мова твору відображає спрямування, стильову манеру публіциста, характеризує співвідношення суб'єктивних та об'єктивних елементів, ступінь вияву авторського „я” й визначає загальну тональність публіцистичних текстів, ставлення автора до дійсності й до мови, яка втілює цю дійсність.

Таким чином, авторське „я” виявляє поряд із соціальними гранями й особисті сторони – властивості конкретної особи. Авторське „я” – це найбагатший і найрізноманітніший спектр граней, оскільки авторське „я” стає більш м'яким, людяним, розкутим, бо „позиція газетяра, журналіста – це позиція людини, яка спостерігає, розмірковує, але не вершить суд” [240, 52].

Образ автора також проглядається у міркуваннях О.Потебні про те, що кожен письменник „пише історію своєї душі (і побічно історію своєї доби)”.

Образ складається з основних рис творчості письменника. Він втілює в собі й відображає іноді й елементи художнього перетворення його біографії [45, 113]. Саме так формується неповторний образ автора слова і водночас внутрішньотекстова даність, що об'єктивно існує завдяки її мовленнєво-словесній реалізації [151, 63].

Автор-публіцист вступає в безпосередній зв'язок із своїми читачами, він людина, як правило, авторитетна в суспільстві, яка має що сказати своїм співрозмовникам-читачам. Конкретно – Іван Багряний був головою партії УРДР, головою УНРади, редактором і видавцем емігрантської газети і її активним автором тощо. Завдяки цьому він завжди мав що сказати своїм читачам.

Для І.Багряного завжди була властива активна громадянська позиція.

З лінгвістичного боку образ автора привертає увагу мовними формами вираження. Особливо це стосується вживання особових займенників. Наприклад, у памфлеті „Чому я не хочу вертатись до СРСР?” І.Багряний, пояснюючи причини свого небажання повертатися до Радянського Союзу, пише: „**Я** один з тих сотень тисяч людей-українців, що не хочуть вертатися додому, під більшовизм, дивуючи тим цілий світ” [16, 22]; „**Я** є українець,

робітник з походження, маю 35 років, уроджений на Полтавщині, зараз живу без сталого житла, никаючи, як бездомний пес по Європі, утікаючи перед репатріаційними комісіями з СРСР, що хочуть повернути мене на „родіну” [16, 22].

Цим „я” починаються перші три абзаци памфлету, у якому відбувається протиставлення того „я” і „вони” („вона” – „родіна”), що уособлюють апологетів комуністичної системи. Примітне повторення як один з типових стилістичних прийомів І.Багрянного (як у публіцистиці, так і в художній творчості).

І водночас – *„Нас тут сотні тисяч тих, що не хочуть вертатись. Нас з застосуванням зброї...” [16, 22]; „Я пройшов увесь тернистий шлях зі своїм народом і був живим свідком, де поділися ті мільйони” (жертв) [16, 23]; „Я був ще малим 10-річним хлопцем, як більшовики вдерлися в мою свідомість кривавим кошмаром, виступаючи як кати мого народу” [16, 25]; „Я не хочу вертатись до своєї Вітчизни саме тому, що я люблю свою Вітчизну” [16, 27].* Це все писалося 1946 року, коли СРСР, комуністична система, завдяки перемозі над фашизмом, були на великому піднесенні, але Іван Багрянний бачив глибоку спорідненість гітлеризму і сталінізму, цих справжніх ідейно-політичних близнюків.

У заключному розділі І.Багрянний переходить до своєрідного антонімічного прийому: *„Я вернусь до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут в Європі, і там, по сибірських концтаборах, тоді, коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська, коли НКВС піде за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький” [16, 30].* У цьому контексті спостерігаємо опозицію: я – вони (його брати й сестри): вони (червоні російські фашисти). Власне, тут письменник трактує розширено братів і сестер. Це нагадує відому промову Й.Сталіна на початку війни.

Стаття „Молодь великої України і наші завдання” (1946) починається займенником ми: *„Ми, власне, хочемо почати з завдань (з наших завдань по*

відношенню до тієї молоді)” [16, 32]. І далі: „Завдання, які стоять **перед нами** – перед кожним українцем, якому дорога справа боротьби українського народу за **свою** незалежність, – полягають в тім, щоб сьогодні... зробити кардинальну ревізію не тільки поглядом на молодь Великої України, а й деяким ідейно-політичним наставленням...” [16, 32]. Тут, очевидно, авторське „я” вливається в „ми” партії однодумців.

Тут же можна відзначити і вживання публіцистичного „ми”: „**ми** думаємо” [16, 33]; „**Ми** ставимо своїм завданням відмести геть весь той бруд, яким обкидано тую молодь” [16, 33]; „**Ми** зовсім не хочемо прирівнювати нашу молодь до сонця. Але **ми** й не хочемо прирівнювати її до плям” [16, 33]. Так своєрідно висловлює І.Багрянний своє особисте ставлення до гострих проблем дня і тим реалізує своє авторське кредо.

На відміну від автора художнього твору, публіцист безпосередньо звертається до читача зі своїми думками, почуттями, оцінками. Саме відкритою оцінністю [139, 187], явним вираженням позиції автора публіцистичний стиль відрізняється від художнього, бо саме у відкритій оцінці бачиться важлива прикмета і властивість публіцистичного стилю. На відміну від художніх творів, у публіцистиці не підтекст, а сам текст цілком відповідно виражає авторське (узагальнене) ставлення до описуваних фактів.

Отже, для творчого методу Івана Багряного характерне поєднання публіцистичного й художнього. Творчий метод публіциста передбачає органічну єдність двох типів осмислення діяльності та її узагальнення – наукового й образного. Публіцистика взагалі використовує формальні засоби художньої літератури, але, як справедливо зазначає Д.Прилюк, образ у публіцистиці, потрапляючи в систему логічних доказів, „ораціоналюється” [211, 212].

Таким чином, зберігаючи змістовно-структурні й функціональні риси власне публіцистики, письменницька публіцистика Багряного збагачується зображальними властивостями художньої літератури, що розширює межі публіцистичної моноформи. Письменницька публіцистика не є однобокою.

Як і власне художній твір, публіцистичний виступ письменника оперує не лише понятійним смислом: у ньому є узагальнення, яке робить його багатозаровим, таємниче бездонним.

Художність, що властива публіцистиці взагалі й публіцистиці Багряного зокрема, ґрунтується на художньо-узагальненому образі, що, на думку Л.Новиченка, збуджує „найінтимніші людські глибини” [198, 134] і наділена здатністю творчо типізувати, відіграє неабияку роль.

Суть публіцистичної творчості Багряного полягає в складному процесі типізації факту, який зберігає змістову самоцінність (це ознака публіцистики), але завдяки художньому баченню письменника-публіциста може перетворюватися в асоціативний образ. Будучи фактом конкретного й одиничного (відібраного як життєво-типового), він сприймається і як творчо узагальнений, і як узагальнюючий. Відомо, що типові в письменницькій публіцистиці вбирає в себе життєву типовість явища і творчу його типізацію. Важливими в цьому процесі є образи, які виникають за асоціацією з життєвим фактом (що зумовлено особливостями публіцистичного жанру, але їх поява є результатом художнього бачення світу), і образи-сигнали.

Хоч письменник і користується загальноживаною мовою, проте його індивідуальне світосприймання, психологія мовотворчості зумовлюють витворення особливого мовного світу. „Вислів „письменник вибирає мовні засоби” досить умовний, оскільки майстер слова не вибирає, а мислить саме такими, а не іншими мовними структурами, викликаючи в уяві індивідуальні художні образи” [98, 305].

У жанрах письменницької публіцистики Багряного виразно вбачається індивідуальність автора й ті типологічні риси, якими детерміновано можливість її виділення із загалу власне публіцистики.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши публіцистичний стиль через огляд праць відомих лінгвостилістів, ми дійшли висновків у формулюванні стильових рис публіцистики. Це:

- 1) логічність, чіткість, послідовність викладу;
- 2) особливий характер стандартизованості газетної мови;
- 3) соціально закріплена газетна експресія;
- 4) розширення семантики за рахунок функціональної трансформації значень слів (метафоричне застосування наукової термінології).

У зв'язку з його різножанровістю та різноманітністю стильового оформлення текстів (наприклад, мова газети і мова публіцистики) спостерігається тяжіння публіцистичного стилю до наукового та художнього, а також синтезування й пристосування окремих мовних елементів розмовного стилю. Таким чином, по-перше, публіцистичний стиль – це певний конгломерат, сплав кількох стилів – розмовного, художнього та наукового, по-друге, публіцистизм – основна його структурно-семантична та емоційно-оцінна експресивна одиниця мови; по-третє, у публіцистиці чітко вимальовується образ автора, бо автор – головний стилетворчий чинник публіцистичного тексту, образ автора – це індивідуальна словесно-мовленнєва структура, яка пронизує мовну тканину твору й визначає взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА БАГРЯНОГО

Для мови публіцистики Івана Багряного характерним є використання різних шарів лексики, зокрема суспільно-політичної, побутової, термінологічної та емоційно забарвленої. Усі ці категорії лексики, своєрідно трансформовані й інтерпретовані публіцистом, служать, як правило, засобом викриття політичних опонентів І.Багряного та більшовицько-радянської тоталітарної системи, а також її керівників.

2.1. Суспільно-політична лексика

Найбільш специфічною для публіцистичного стилю є **суспільно-політична лексика** (СПЛ), оскільки саме з нею пов'язане формування публіцистики. За своїм обсягом СПЛ перевершує всі інші категорії лексики. Із загальнономовних словників вона найповніше представлена й витлумачена в 11-томному Словнику української мови (6700 слів). Дослідженням суспільно-політичної лексики займалися такі визначні українські вчені, як М.А.Жовтобрюх, А.А.Бурячок та ін. Більшість учених послуговуються терміном суспільно-політична лексика, а А.А.Бурячок віддає перевагу терміну соціально-політична лексика, пояснюючи, що ця назва точніше окреслює зміст термінованого поняття. У своїй монографії А.А.Бурячок відмежовує соціально-політичні терміни від загальноновживаних слів, які семантично тісно пов'язані з ними, а, об'єднавши їх під назвою СПЛ, розглядає як слова, назви тощо й лише у виразних випадках застосовує поняття термін [36].

СПЛ використовується й поза межами публіцистичного стилю, але найбільш активною вона є саме в публіцистиці, оскільки без неї взагалі важко уявити собі цей стиль [18, 110], який відрізняється від інших тим, що в його межах функціонує значна кількість слів, наділених ідейним змістом. Як

правило, такі слова належить до СПЛ, частково – до філософської лексики. СПЛ настільки органічно вливається до словника публіцистичного стилю, що деякі дослідники цей розряд слів цілковито включають до публіцистичної лексики [22, 14], яка досить різнопланова за своїм складом. По-перше, у СПЛ представлені слова на позначення суспільно-політичних явищ: *боротьба, гуманізм, демократія, диктатура, ідея, революція, патріотизм, свобода*. По-друге, лексичні одиниці урочисто-піднесеного звучання: *героїзм, злодіяння, трибун, самовідданість*. По-третє, слова викривальної семантики: *визискувач, запроданець, мракобіс, людолов, інквізитор* [259, 224].

Значне місце в публіцистиці І.Багряного займає політична лексика (ПЛ), оскільки його творчий доробок має політичну й письменницьку суть: *сталінський тоталітаризм* [16, 202] (зрозуміло, часто повторюється в інших місцях, оскільки передає важливе поняття політичного життя тієї епохи); перифрастично звучать *сталінська рабовласницька система* [16, 266]; *комуністична імперія* [16, 195]; *російська багатонаціональна імперія* [16, 257]; *комуністична система* [16, 269]; *безкласове суспільство, соціалістична зрівнялівка* [16, 267]; *апологетика комунізму* [16, 268]; *прогресивна догма соціалізму* [16, 273]; *політична лінія партії* [16, 269] – так було прийнято говорити про різні партії, тому це загальнономовний фразеологізм.

Зрозуміло, що сюди можна включити багато слів, що становлять суспільно-політичний шар лексики, призначення яких – характеризувати політичний устрій відповідних країн, політичне життя всередині цих країн. Може бути питома, але, мабуть, частіше запозичена. Особливо цікаво з погляду боротьби двох політичних систем. Пор. (мирне) *співіснування – коекзистенція* (прагнення уникнути української кальки відповідного російського терміна *сосуществование*). Частина слів цієї групи може вступати в антонімічні відношення.

СПЛ можна класифікувати за функціональними ознаками та за семантико-понятійними.

З функціонального погляду в складі СПЛ розрізняємо власне соціально-політичні лексеми (значення яких сформувалося одночасно з їх виникненням) і контекстуальні соціально-політичні лексеми, в основі яких лежать переносно-метонімічні й метафоричні переосмислення загальних значень слів [36, 25]. Наприклад: *палії і палії війни, злочинці і кремлівські злочинці*; у статті І.Багряного „Шлях до миру” читаємо: „Сила *антирежимних і національно-визвольних рухів в СРСР стоїть в прямій залежності від сили протиставлення зовнішнього світу **кремлівським злочинцям і паліям війни***” [16, 677].

У складі контекстуальної СПЛ залежно від вихідної семантики переосмислення слів можна виділити три тематичні групи:

I – слова, що походять із загальноживаної лексики на позначення конкретних предметів і ознак: *верхівка, вогнище, попутник лівий* тощо. Наприклад: „*Керівною верствою в СРСР є **верхівка** партії... партія ж є в руках цієї **верхівки** тільки знаряддя... Ця **верхівка** справді паразитарна*” [16, 225].

II – слова, що походять із книжно-абстрактної лексики (від назв опредмечених процесів, абстрактних ознак): *братання, тиск безробіття, пильність, свідомість*.

III – назви термінологічного походження (з військово-воєнної лексики, виробничо-професійної, конфесійної тощо): *авангард, блок, платформа, заповідь, культ, актив, елемент, криза, лінія*. Наприклад: „Скажете, що боротьба з „***культ**ом особи*” – це боротьба проти Сталіна й сталінізму й ніщо інше?” [16, 461].

За семантико-понятійним принципом СПЛ в публіцистичних текстах І.Багряного можна виокремити такі основні тематичні групи:

1) лексеми на позначення назв політичних партій чи угруповань: *комуністична партія, соціалістична, ліберальна, консервативна* тощо. Наприклад: „*Ми вирости в зразкову **політичну партію** з своєю чіткою*

політичною програмою, з яскраво замаркованою революційною ідеологією – як *українська революційно-демократична партія...*” [16, 389];

2) лексеми на позначення назв людей за їх приналежністю до партії, за участю в партійній роботі: *інтернаціоналіст, соціал-демократ, марксист, хвильовіст, комуніст, фашист, соціаліст, демократ, чорносотенець, опортуніст* тощо. Наприклад: „*Ті-бо, кого ... хрестять кличкою „хвильовісти”, – це непримиренні вороги московського комунізму, послідовні демократи, вірні сини свого народу – люди високої ідейності, бездоганної чесноти й високої християнської етики та моралі*” [16, 376];

3) назви політичних вчень, систем, ідейних напрямів: *анархізм, монархізм, комунізм, соціалізм, консерватизм, антисемітизм, фашизм, більшовизм, тоталітаризм, сталінізм, хвильовізм, шовінізм, сталінізм, єжовщина, беріївщина, бандерівщина*. Наприклад: „*Чого не було раніше, навіть в часи чорної сталіниці, це розквіт московського шовінізму*” [16, 335]; „*Я вернусь до своєї Вітчизни..., коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена, як і гітлерівська*” [16, 30];

4) назви населення щодо його класового розшарування: *робітник, пролетар, селянство, робітничий клас, буржуазія, кулак, аристократія, інтелігенція*. Наприклад: „... *напророкував усій тій підрадянській інтелігенції ... безславний і трагічний кінець, як людям, що розділяють владу з Сталіним, а значить і призначені на знищення разом з ним та його системою*” [16, 220 – 221];

5) назви різних суспільних процесів, явищ, політичних подій: *соціальний антагонізм, політична дискусія, революційна боротьба, аграрний рух, політичний терор (білий, чорний), бандитизм, пролетарські інтереси* тощо. Наприклад: „*Про реальність їх (політичних сил України – О.К.) можна судити з масштабів і динаміки більшовицького терору супроти них на протязі десятиліть*” [16, 15];

6) лексеми на позначення найменувань суспільного ладу, державних систем, взаємин між державами (термінологічні сполучення): *державний лад,*

*капіталістичний лад, монархічний уряд, деспотія, імперія, конституційний режим, парламентаризм тощо. Наприклад: „З усіма тими, хто мобілізує всі сили для розвалу, для кардинального знесення і перебудови світу **сталінської деспотії**” [16, 91].*

Публіцистика І.Багряного насичена характерними для цього стилю метафоричними термінами суспільно-політичної лексики (які мають виразне оцінне забарвлення) та лексики різних галузей: *партійна кліка* [16, 28], *терор фізичний і духовний* [16, 30], *ідейно-політичний фронт* [16, 32], *ключова проблема* [16, 32], *конструктивний чинник* [16, 33], *справа далеко не вичерпується* [16, 34], *розумовий діапазон* [16, 34], *ідейне підґрунтя* [16, 48], *атеїстичний дух* [16, 45], *сурогат ідеї* [16, 46], *економічний резонанс* [16, 42], *наріжний камінь ідеології* [16, 84]. В основному це загальномовні метафори-публіцистизми, використання яких підтверджує тематичне спрямування творчості І.Багряного.

Особливо виразними стають стилістичні можливості метафори, коли вона виступає в поєднанні з іншими тропами, зокрема порівняннями. Показовими щодо цього є передусім конструкції, у яких іменна метафора узгоджується і взаємодіє з дієслівною, а також метафоричні структури, у яких метафора, підпорядковуючи собі більш широкий контекст, накладається на порівняння: *більшовики вдерлися в мою свідомість кривавим кошмаром, виступаючи як кати мого народу* [16, 23]; *девіз цей гримить у вухах, винесений з концертної зали, як сміливий виклик і як торжество нашого самоствердження* [16, 110].

У публіцистиці письменника важливу стилетворчу роль виконують художньо-публіцистичні метафори: двослівні словосполучення (*романтика революції* [16, 46], *каста володарів* [16, 60], *табір контрреволюції* [16, 65], *ідейно-політичне мряковиння* [16, 66], *махровий імперіалізм* [16, 74], *комуністичне пекло* [16, 83], *комуністична потвора* [16, 83], *сталінська деспотія* [16, 91], *політичне гетто* [16, 103], *політична абетка* [16, 104], *чад імперії* [16, 113], *джерело ентузіазму* [16, 123], *туман ілюзій* [16, 123], *низка*

моментів [16, 123], московська кормига [16, 124], крига байдужості [16, 126], гроно держав-сателітів [16, 126], панівна метрополія [16, 127], панівна каста [16, 127] й поширені публіцистичні комплекси.

Художньо-публіцистичні комплекси – це в основному словосполучення іменникового характеру із залежним родовим відмінком [96, 249]. За своєю будовою вони складаються з двох-трьох слів або розростаються на основі сурядного зв'язку: *жахлива сторінка нашої історії* [16, 25], *тернистий шлях більшовицьких тюрем і таборів* [16, 26], *знаряддя політичних махінацій* [16, 30], *сваволя політичної кліки* [16, 26], *когорта носіїв нової, справді революційної ідеології* [16, 65], *світ соціалістичної брехні й комуністичного замилювання очей* [16, 88], *низка пунктів компромісного характеру* [16, 97], *вузьколоба політика націоналістичних мас* [16, 125].

З погляду структури художньо-публіцистичні комплекси являють собою переважно іменні формули з центральним іменником і залежними означеннями-прикметниками (або родовим присубстантивним): *ярмо сталінських колгоспів* [16, 107], *апофеоз сталінської деспотії* [16, 108], *чухновська істерична писанина* [16, 117], *російський імперіалістичний мотлох* [16, 118].

Спостерігається в публіцистиці І.Багряного велика кількість зметафоризованих дієслівних словоформ, серед яких часто вживаними є:

1. Публіцистичні метафоричні предикативні структури: *хвиля масових розстрілів прокотилась від Одеси до Владивостока* [16, 29], *мури заступають дорогу* [16, 72], *нація ... кує й буде кувати свою долю* [16, 88], *світ зірвався з якоря і так чи так котиться до соціалізму* [16, 88], *світова політична думка б'ється на шляхах великих шукань* [16, 89].

2. Дієслівні конструкції, у яких зметафоризована дієслівна словоформа у граматично незалежному вживанні поєднується з граматично залежним іменником у формі непрямого відмінка: *злива безвідповідальної брехні й помий вилита на ту нашу молодь, вимазала її справжнє обличчя, спотворила його до невпізнанності* [16, 36].

3. Конструкції з орудним відмінком, які виступають засобом оживлення мертвої метафори: *факти криком кричать* [16, 36], *молодь „смердів” пішла прибоєм опановувати вершини науки і мистецтва* [16, 41].

4. Публіцистичні метафоричні структури із граматично залежним дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом: *розкриваючи всі його таємниці в ім'я торжества людини* [16, 40]; *підковуючи й озброюючи молодь, підіймаючи її на вищий щабель розумового розвитку* [16, 41]; *промовляючи крізь простори і мури, крізь вітри і ворожий лемент, з самої глибини душі* [16, 82]; *тарахкотячи в старий „націоналістичний” барабан та розмахуючи безвідповідально поняттями* [16, 87].

Досить поширеними є конструкції зі зметафоризованими відокремленими прикметниками, дієприкметниковими та прикметниковими зворотами: *мрії, що рухали мільйонами в тій революції і що потоптані потім були брутально* [16, 52]; *щедро полите українською кров'ю обабіч Збруча* [16, 54]; *засліплений надмірно гонором, так героїчно мчав на намальованім коні, підставленім йому бісом* [16, 69]; *щодо репліки, вкладеної в уста повії* [16, 13].

Таким чином, СПЛ, використовувана І.Багряним у публіцистичних текстах у метафоричному (метонімічному) значенні, спочатку зазнала процесу детермінологізації, а потім ретермінологізації, тобто набула знову суспільно-політичного термінологічного значення. Бо, обслуговуючи політико-ідеологічну сферу суспільного життя, публіцистичний стиль спрямований на те, щоб передусім здійснювати ідеологічний вплив на адресата, формувати в нього суспільно-політичну свідомість.

2.2. Загальноновживана лексика

І.Багрянний з іронічно-саркастичною метою використовує значну частину загальноновживаної лексики. Саме завдяки переміщенню її в галузь політики, політичної публіцистики, у зв'язку з компонуванням із політичними

термінами, а також завдяки переносному вживанню ця група лексики набуває гострої сатиричної експресії.

Академік Л.Булаховський, характеризує стилістичні властивості загальноновживаної лексики, відзначав, що письменник не може не вживати великої кількості слів, якими в його рідній мові позначаються звичайні поняття і їх відношення, але від нього залежить стосовно до того художнього чи іншого завдання, яке він розв'язує, як він комбінуватиме ці мовні елементи [34, 8].

Під пером публіциста стилістично нейтральна лексика набуває важливих художньо-зображальних функцій, стає ефективним засобом сатири, оскільки при переосмисленні нейтрального слова можуть з'явитися додаткові емоційно-експресивні відтінки. Наприклад, І.Багрянний, характеризує постать лідера СРСР Й.В.Сталіна, описуючи цього тирана, деспота радянської доби, використав загальноновживані лексеми *батько*, *господар*, *хазяїн*, які переосмислені й звучать як перифрази при оцінюванні цього політичного керівника, несуть негативне стилістичне навантаження: „*Ми того суду не боїмося, але він (Сталін – О.К.) його боїться – „сонцюподібний”, „батько народів”, „наймудріший з мудрих” „найдемократичніший з демократичних”, боїться такого суду, бо то був би суд над ним і над цілим більшовизмом, то був би найцікавіший і небувалий скандал в історії*” [16, 31]. У цій характеристиці І.Багрянного Сталін як кривавий диктатор радянської системи асоціюється з більшовизмом – „*російським червоним фашизмом*”, як називає його письменник.

„*Ну хіба не смішно, „товариші” з „Укр.. щоденних вістей” та київської радіостанції, що ... обороняючи такого великого господаря, як Сталін і ВКП(б), такі дуже великі й дуже „вірні комунізмові” українські кадри, так дуже нападає на автора якоїсь там статті „2 x 2 = 4” [16, 161]; „Вони (більшовики – О.К.) збагнули це, як намір провести велику ідейно-політичну диверсію там, де „хазяїнові” менше всього бажано*” [16, 161].

Переосмислюючись у публіцистиці І.Багряного, інші загальноживані слова також набувають певного стилістичного забарвлення, наприклад: *„Якщо хочете, ми можемо відповісти, що робили по **радянських підворіттях** на Україні різні денікінські та врангелівські недобитки, ... що не встигли втекти з Криму в 1920 році”* [16, 120]; *„...на доброму **доларовому ґрунті** росте й розгортається російський єдиний фронт...”* [16, 291]; *„...сучасні українофоби з-під знаку скорпіона вирости на **українському хлібі та салі**, виплекалися на **українському поті й крові**”* [16, 289]; *„А фокус-покус цієї Климової амністії (декрет про амністію Голови ВР СРСР Кліма Ворошилова – О.К.) в тому, щоб **гуманістичного диму** напустити на весь світ і в той же час нічого не втратити в жорстокій і нещадній розправі з своїми ворогами”* [16, 429]; *„... геть скомунізовані й збільшовичені (українські кадри – О.К.) ... стали зняряддям у **руках Сталіна...**”* [16, 161]; *„Світ не хоче попасти **під московську червону руку** й буде боротися жорстоко”* [16, 348]; *„Будування Петрограда на **українських кістках**”* [16, 250].

Численну групу загальноживаних слів, ужитих у переносному значенні, І.Багряний використовує для характеристичної оцінки осіб, яка завжди емоційна й безпосередня, може бути позитивною, але частіше негативною. У І.Багряного особливого значення набула група слів на позначення негативної оцінки людей: це назви тварин, птахів, риб, рослин, наприклад: *„збільшовичена курка”* [16, 223] – автор використовує цю перифразу на позначення української безпартійної радянської інтелігенції; *„політичні барани”* [16, 329] – „підрадянські народи в розумінні реформістів російського демократичного соціалізму; *„червоний крокодил”* [16, 424]; *„в’юн”* – так називає І.Багряний п. Плюща тощо; у таких синтаксичних конструкціях: *„Якщо та **курка**, чи то пак українська безпартійна радянська інтелігенція (службовці всіх профілів), несе яйця для Сталіна, тобто „планує, будує й винаходить” для радянської держави, то геть одірвати їй голову”* [16, 223]; *„І не тому, що представники тих підрадянських „широких слойок” є **політичними баранами**, навіки переляканими самим словом „соціалізм” з*

причин нами вище викладених” [16, 329]; „Збираючись політичну еміграцію ліквідувати... **червоний крокодил** уже пускає сльози від фізіологічного відчуття нас у своєму шлунку” [16, 424]; „Плющ би в боротьбі з Кремлем не звивався, як **в’юн**, а пер би просто, ударив би кулаком у груди...” [16, 367]; „Він там „полеміст” (Плющ – О.К.), сидить за плотом у **кропиві** й почуввається, як у фортеці – і не видно його, а на увесь світ чути” [16, 361]; „Бо заблукався (Плющ) між трьома азіатськими **соснами** – злоби, брехні й...” [16, 366].

Таким чином, те саме загальноживане слово залежно від контексту може зберігати своє нейтральне значення, а може набувати й різних функціонально-стильових й емоційно-експресивних відтінків.

2.3. Побутова лексика

Специфіка мови публіцистики Івана Багряного полягає в уживанні побутової лексики для передачі політичних понять з метою зниження, висміювання зображуваного. Реальне значення побутовізмів розкривається в контексті змісту статей публіциста. Тут особливо виразно виявляється властивість слова жити дійсним життям тільки в мові, його здатність виступати реальною одиницею мови тільки в усій різноманітності фразового оточення.

Стилістичні функції побутової лексики в публіцистиці І.Багряного зумовлені сатиричною трансформацією її семантики, наприклад: „... апофеоз **вишиваних сорочок, соловейків, романтичної тирси, широких шароварів, сатани в бочці і т. д.** – словом, оту зворушливу „малорасейську” Україну, отой хуторянський примітив з усіма кашенківськими та грінченківськими сентиментальними аксесуарами...” [16, 50] (І.Багряний має на увазі трактування ворогом української державницької ідеї). Такий образ України є прийнятним для Москви, а образ справжньої „модерної України”, яка здатна мислити й відстоювати свої права, для московських лідерів є страшним, їх

лякає. Тому Москва намагається на світовій арені „... показати ту Україну, як на століття відсталий, безнадійно тупий, не здібний до прогресу народ, що обома ногами залишився в сивій примітивній давнині. Як народ, що крім **вишиваної сорочки та гонака** нічого не створив і не здатен, мовляв, створити” [16, 50]; „Тобто вирішальними українськими кадрами лишаються не ті „кадри”, які так багато хвалились, мов та синиця, що хотіла море запалити, але після славетної таборової „державницької практики” та „визвольної боротьби” навколо **таборового корита** виїжджають геть десь за море-океани, щоб уже ніколи не вернутися й не сплачувати векселі, видані наївним своїм прихильникам” [16, 157]; „Це незрозуміло для багатьох англійців, бо вони не знають нашої історії..., що таке... московський визиск,... національне упослідження, що таке **московський чобіт**, особливо **радянського зразка**” [16, 360]; „Ті брудні руки правляча кліка знайшла у всіх класах суспільства, розширюючи його всіма засобами, **нагаєм і бубликом** та добираючи те, що потрібно” [16, 318]; „А їхніх... „посібників”, „колабораціоністів”, цебто чистильників черевиків вимушених посильних **подавачів супу та люльки** – помилувано...” [16, 429]; „Бо не можна, кажучи .фігурально, налити **американське „вино”** у **радянські „міхи”** [16, 802]; „Ніколи не забуду слів одного юнака Миколи Петрусевича, колишнього радянського безпритульного, потім вояка Червоної Армії, що був **радянською молотаркою** національно спустошений, геть випотрошений і втратив і рідну мову, свідомість, забув, хто він і що він” [16, 321].

Як у художній творчості Івана Багряного, так і в публіцистичній велике місце займає лексика, що в прямому значенні стосується кухарської справи. Але в публіцистиці вона набуває переносних значень, які послаблюють свої зв'язки з основною сферою функціонування й починають позначати поняття політичного життя. У романі „Сад Гетсиманський” уперше з'являється поняття (і слово) *фабрика-кухня* на позначення НКВД. У своїх спогадах Д.Нитченко розповідає, що „усі письменники добре знали цей термін, бо в

НКВД робили „ворогами народу”, кого хотіли, без всяких підстав, тобто „пекли” різноманітні вироби, мов на кухні” [194, 99].

Отже, І.Багрянний уживає слово *кухня* як позначення місця, де щось виготовляють, роблять, наче випікають на кухні страви: *„Багато бо є людей, живих свідків, які знають не менше за Поскрьобишева секрети сталінської кухні”* [16, 819]. Московських пропагандистів, пов’язаних із спецслужбами, публіцист називає: *„куховари з московської кухні”* [16, 605, 606].

У статті „Ураган злоби й неправди” (1959 р.), викриваючи радянських пропагандистів, що боролися проти українських націоналістів, І.Багрянний глузливо пише: *„Але ж дуже вже наївно й дурнувато, панове, чи пак „товариші” **куховари з московської кухні!** Оцей захист націоналістів перед Гришком і викриває з найбільшою ясністю, чого ви хочете, куди ви мітите. Завданням є нацькувати на автора брошури блискучої „Хто з ким і проти кого?” націоналістів, щоб поборювати його тут, на еміграції, чужими руками, щоб створити на еміграції **кашу**, в якій там **дідько ногу зломить**.*

*Панове **куховари** можуть потішитися – вони знавці емігрантських умов, і це їм удалося певною мірою”* [16, 604]. І далі: *„московські **куховари**” й „московські **куховари з московської пропагандистської кухні**”* [16, 605, 606].

Іноді публіцист уживає подібну лексику і в прямому значенні, хоча й тут можна відчути певні обертони оцінки через сусідство слів. Наприклад, слово *куховарки* в статті „Мemento морі” (1951 р.) від словесного оточення одержує такі негативні обертони значення: *„Що то була за власна „політика”? Коли не говорити про „досягнення” в політиці світовій, на зразок в Брадфордї, що нічим іншим, як шаленим стрибком просто в річище п’ятої колони, та інші подібні „політичні акти”, вся решта політики наших екстремістів зводилася до політики подавання калош **куховаркам** у таборах”* [16, 232]. Очевидно, тут ідеться про табори переміщених осіб (ДіПі).

Слово *куховарки* тут покликано висміяти політику окремих маленьких емігрантських організацій, яка часто бувала шкідливою для всеукраїнської

справи. Особливо дошкульно звучить тут вираз „політика подавання калаш”, яка могла забезпечити зайвий казанок юшки.

Одну плутану й суперечливу статтю Д.Донцова у своїй статті „Відповідь Д.Донцову і його деяким учням” (1957 р.) І.Багрянний називав *кашею*. Він пише: „*Вириваючи окремі рядки з вірша „Канів”, він надає їм свого змісту й намагається впоїти читачеві думку, нібито, я глумлюсь над Шевченком. Усі додаткові слова й епітети; які п. Донцов і його учні доточують до цієї фантазії – це вже даліше варіння політичної каші відомим середовищем.*”

Це варіння каші, як і сама ця донцовська каша, мене, зрештою, не цікавили й не цікавлять” [16, 572]. Ясно, що не кулінарні процеси тут має на увазі публіцист. Ідеться тут не про якусь тривіальну кашу як таку, а про певним чином виготовлену статтю, плутану й суперечливу, навіть провокаційну, спрямовану проти І.Багряного. Тут варто згадати відомі фразеологізми *зварити кашу, розхльобувати кашу* тощо. Доречно навести й інший приклад уживання слова *каша* в не цілком властивому йому значенні: „...Щоб створити кашу, в якій дідько ногу зломить” [16, 604]. Тобто слово *каша* з назви страви переосмислюється в означення чогось складного, плутаного (наприклад, статті). Пор. також інші приклади подібного переосмислення цього слова. У статті „Революція” і „Опортунізм” (1949 р.) І.Багрянний пише: „Час би вже внести ясність у ту кашу, що її варять, жонглюючи, деякі „революційно” монархічні кухарі на еміграції” [16, 186]; пор. також: „... ми вправі сказати: „Привид хвильовізму ходить по комуністичному коммонвелту. І привид скрипниківщини. І бродить ... марширує повним кроком – „Геть від Москви” вирвався з-під московського „караулу” колективних диктаторів, з-під контролю неfortunних сталінців, яким роковано розхльобувати сталінську кашу” [16, 501]. Таким чином, відбувається певна фразеологізація слова *каша*. Новаторство І.Багряного полягає в тому, що він конкретно переносить це слово в галузь політичної публіцистики, демонструючи свою майстерність у використанні образних

потенцій звичайних побутових слів, своє вміння наповнити звичайне побутове слово концептуальним змістом.

Для характеристики промов М.Хрущова, часто суперечливих і марнослівних, публіцист уживає слово *вінегрет* (яке поряд з прямим позначенням страви з дрібно нарізаних овочів, іноді з додаванням яєць, м'яса (оселедця), означає „суміш різних предметів або понять”), супроводжуючи його епітетом *політичний*. Цікаво, що в часи Хрущова *вінегрет* був популярною закускою під час застілля, що витончено натякає на схильність М.Хрущова до застілля. Пор.: *„В минулу суботу в Москві на мітингу, присвяченому радянсько-кубинській дружбі, роз'яснюючи різке підвищення цін на м'ясо й молоко для трудящих СРСР, Хрущов тут же заговорив і про труднощі в Кубі, про харчову кризу там, роблячи, як то в нього заведено, політичний вінегрет з своєї промови”* [16, 765].

І.Багрянний уживає це слово і в іншому контексті, присвяченому можливим наслідкам національної політики в СРСР. Тут він у чомусь перегукується з В.Самійленком. Пор.: *„Уявіть собі – чудо національної політики – існують в репертуарі українських пересилань (радіотрансляцій – О.К.) (коли вони бувають) пісні ... двомовні! Тобто одна частина пісні українська, друга російська... І мимоволі приходиться на думку, що може дочекаємося того дня, коли почуємо „Заповіт” по-російському або „Рече та стогне Дніпр широкий” в російсько-українським двомовнім вінегреті”* [16, 618].

Відзначимо принагідно, що слова *м'ясо, масло, картопля* тощо в статті „Нова „перемога” (1962 р.) вжиті в прямому значенні – назв продуктів харчування. Приклад обігрування слова *масло* (рос. *масліце*) в статті „Ахінея з маслом” (1957 р.): *„Отже, й виявилось, що на сороковому році існування комуністичного радянського раю, щоб зискати до нього таки симпатії трудящих, треба ... підмазувати комунізм маслом! Чи „кусочком масліца”, як заявив сам Микита Сергійович Хрущов у Чехословаччині. Ну хіба не несамовите відкриття!”* [16, 558]; *„...Не випадково, що навіть по*

відношенню до нас, емігрантів, щоби заманювати нас на „родіну”, радянські людологи вжили подібної приваби. Вони почали вабити нас шматком „сальца”! ... Таким точнісінько шматочком, як ото кладуть до мишоловки” [16, 559]. І.Багряний навіть створив індивідуально-авторські афоризми: „Комунізм і масло – це речі несумісні” [16, 559]; „Якщо є комунізм – то немає масла” [16, 559]; „Якщо не буде масла – то не буде комунізму” [16, 559]; „Щоб масло здобути – треба комунізму не бути” [16, 560]. Усі пустопорожні розмови Хрущова про масло І.Багряний називає „ахінея з маслом” або „масляна ахінея” [16, 560].

Критикуючи ренегатів і зрадників української справи, І.Багряний майстерно використовує приказку *молочні ріки й кисільні береги*, по-різному трансформуючи її. Унаслідок цих трансформацій у публіцистичних текстах І.Багряного вже постає іменникова назва страви *кисіль*, пор.: „Всі ті лицарі і герої, сидючи на клунках і на валізах з ашурансами в кишені, від’їжджаючи до Бразилій і Аргентин ... з ентузіазмом пруть, щоб там асимілюватися й зчезнути для України навіки. Вони біжать із своїм героїзмом не на схід чомусь, а за тридев’ять земель, бо там, бач, ввижаються їм **молочні ріки з киселевими берегами**. І от із страху, щоб хтось не **допався** першим до того **киселю**, вони вирішили не пускати туди еміграцію з підрадянської України” [16, 153]; „Змагання за **заокеанський кисіль!**” [16, 153]; „... перевезти всю ту невідому націю за океан по **кисіль**” [16, 153].

Отже, І.Багряний використовував побутову лексику із спеціальною стилістичною метою, щоб змалювати ту страшну дійсність сталінської радянсько-більшовицької епохи, у яку йому довелося жити й працювати. Побутова лексика, введена публіцистом у незвичну для неї галузь – політику, набувала нового значення, перетворюючись у засіб гострої сатири. Адже в мові сатири велику роль відіграє зіткнення низької (і до того ж пародійно відтворюваної) побутової лексики, яка допомагає схарактеризувати нікчемність і животіння сатиричних персонажів, з мовною тканиною твору в цілому.

2.4. Термінологічна лексика.

Публіцистична спадщина І.Багряного насичена великою кількістю термінів. Як відомо, до термінологічної лексики належать слова і словосполучення (аналітичні номінативні одиниці), використовувані для точного, максимально незаперечливого визначення понять, які становлять специфіку найрізноманітніших галузей науки й техніки. Терміни об'єднуються в термінологічні системи з властивими їм закономірностями внутрішньої організації, взаємовідношень між відповідними номінативними одиницями [259, 209].

У публіцистичному доробку І.Багряного ми виділили й дослідили такі групи термінологічної лексики: медичну, мистецьку, ботанічну, зоологічну, військову, лексику, пов'язану з журналістикою та видавничою справою, конфесійну лексику. При цьому, безумовно, публіцист використав її в переносному, метафоричному значенні з певною стилістичною метою. У мові публіцистики І.Багряного термін пройшов складний лексико-семантичний процес – детермінологізацію, унаслідок якої термін втрачає свою строгу концептуальність, системність, однозначність і набуває прагматичних властивостей, яких він раніше був позбавлений, тобто виникає нове слово з термінологічним значенням, яке вимагає вже не дефініції, а тлумачення [259, 211].

Наведемо яскравий приклад використання Багряним медичного терміна *профілактика* в переносному, метафоризованому значенні: „...сумніваємось, що на цей шлях стала сталінська Москва. Вона скоріше утопить ту революцію в крові, намагаючись весь час задушити її в самому зародку, застосовуючи свою знамениту „**профілактику**” вже довгі роки” [16, 127]. Недаремно автором термін узято ще й у лапки, щоб підкреслити саме значення цього слова, бо всім відомо, яку „профілактику” здійснювала Москва на Україні і з якою метою (стаття „Україна перед зовнішнім світом” із доповіді на III з'їзді УРДП, 1949 р.). Інший приклад – термін із будівничої

лексики увиразнює та загострює думку публіциста: *„Те саме й прогресивно наростаюче незадоволення є джерелом найбільших небезпек для радянської системи. І воно є **цементом**, що спаює весь багатонаціональний комплекс народів в єдиний моноліт, наставлений проти”* [16, 127]. Вдало використовує автор лексему *цемент*, у значенні якої сема ‘міцність’ є головною.

2.4.1. Медична лексика. Значне місце в публіцистиці І.Багрянного займає лексика, що стосується медицини й суміжних наукових сфер. Як правило, лексика цієї тематичної групи вживана в образному, переносному значенні, а не у власне медичному. Пов’язане це з тим, що публіцист сучасне йому суспільство часто ототожнює з хворим організмом. Конкретні приклади яскраво демонструють цю властивість публіцистичної мови І.Багрянного.

У статті *„Фронт брехні й аморальності”* (1953 р.) Іван Багрянний, реагуючи на статтю якогось п. Плюща, який перед тим опублікував наклепницьку брошуру, пише (очевидно ж, ураховуючи фах автора тієї брошури): *„Рукавичку, кинуту мені таким способом, підіймаю. Тим більше, що зважаю це за спробу милого лікаря **поставити діагноз** в інтересах „Нового мира” й товариша Галана на предмет, чи ще „хвильовісти” дихають”* [16, 361]. Тут треба нагадати, що І.Багрянний і Я.Галана, і цього лікаря Плюща сприймав як агентів так званих компетентних органів. А хвильовізм у ті часи сприймався керівними колами СРСР як одна з течій найактивнішого українського буржуазного націоналізму. Палким прихильником хвильовізму й щирим прихильником М.Хвильового був сам І.Багрянний. Простий медичний вислів *поставити діагноз, чи ще „хвильовісти” дихають* виростає до політичного символу. Наприкінці цієї статті так начебто звертається до лікаря Плюща: *„Я не знаю, який з Вас лікар. Не знаю. Але виявлені в цій брошурі етико-моральні вальори кажуть за те, що Вам би лікарем не слід бути. Я би Вам цього не дозволив. І то ось чому: Ви мені нагадали одного лікаря, якого я вивів в своїй книзі „Сад Гетсиманський” і який зовсім не вигадана постать, – це лікар, який, замість*

давати медичну допомогу хвильовістам у радянській тюрмі, перш ставить запитання: „А ви показанія давали?” *Ось цього лікаря Ви мені нагадали. І я не сумніваюсь ані крихти після Вашої брошури, що з Вашою мораллю Ви так само будете робити з хвильовістами, а то ще й даватиме їм замість ліків отрути. Ви вже її даєте, пане лікарю! І ця отрута – ганебна Ваша брехня*” [16, 375]. Отак за допомогою медичної лексики публіцист викриває безморальність лікаря Плюща, який взявся ганебними, нечесними, брехливими засобами паплюжити „хвильовістів”, яких публіцист вважав найчеснішими людьми, борцями за українську ідею.

Прикметний і кінець цієї статті, де публіцист знову майстерно обіграє медичну термінологію: „... можна бути певним, що одного дня, в тій чи в тій контррозвідці (а може і в МВС з Галаном) раптом до камери мордованого українського патріота, охрещеного „хвильовістом”, з’явиться елегантна особа в білому халаті з лікарською слухавкою й чарочкою мікстури в руці й, у відповідь на простягнену руку „хвильовіста” про безсторонню лікарську допомогу, тонко посміхаючись, скаже: „А ви показанія давали?”

В останніх рядках І.Багрянний пише, що хвильовісти – „це непримиренні вороги московського комунізму, послідовні демократи, вірні сини свого народу – люди високої ідейності, бездоганної чесноти й високої християнської етики та моралі” [16, 376].

Для викриття негативних явищ в українській еміграції публіцист часто вдається до таких слів, як *бацила*, незвично сполучаючи його із словами інших тематичних груп. Наприклад, у доповіді на III з’їзді УРДП він так говорить про небезпеку громадянської війни: „З еміграції *бацила* громадянської війни може бути принесена і в Україну” [16, 140]; „Якщо еміграція зможе сама в собі подолати цю *бацилу* взаєможертя й громадянської війни, то вона зможе таки зіграти чималу конструктивну роль...” [16, 141]. Пор. також про російських білогвардійських діячів: „...Керенські й Мельгунови, носії *московської білої бацили*, є анахронізмом, є таки лицарями абсурду” [16, 382].

Використовує публіцист у своїх текстах і назву страшної хвороби *гангрена*. Пишучи про розбрат, занепад в українській еміграції тих часів, І.Багрянний зазначає : „*Та гангрена, яка побила український суспільно-політичний організм на еміграції, має загрозливі розміри*” [16, 107]. Як відомо, гангрена виявляється у змертвінні певних органів чи частин тіла. Недарма тут письменник вживає вираз *суспільно-політичний організм*. Він увиразнює публіцистичний текст І.Багряного. Пор. також: *побитість гангrenoю* [16, 205].

Уживаючи слово *епідемія* у своїх публіцистичних творах, І.Багрянний передусім використовує потенціал прямого значення цього слова. Так, описуючи роботу лікарів узагалі, він зазначає, що вони „*поборюють епідемію*” [16, 222]. Говорячи про терор, викликаний убивством Кірова, І.Багрянний уживає слово *епідемія* в переносному значенні (сема ‘всеохопність’). Пор.: „*Особливо широкою була згори організована кампанія чи епідемія „палення рейхстагів” у часи т. зв. єжовщини. „Мета виправдовує засоби”. Метою було очистити запілля від будь-якого ворожого елемента*” [16, 436]. Особливо ефектним є встановлення в контекстуальні синоніми слів *епідемія* і *кампанія*, слів, які якнайповніше характеризували певні явища радянського способу життя – масовість і кампанійщину.

Характеризуючи принципи, на яких ґрунтувався сталінізм як система, І.Багрянний писав: „... *принцип диктатури сталінізму – обрушити на голови трудящих мас, щоби вони не мали часу думати й щоби з-під травми жаху не виходили, якусь чергову епідемію терору й закручування адміністративних лабет радянського апарату*” [16, 450]. Тут публіцист вдається до несподіваного сполучення слів, належних на поверхневому рівні до медичної лексики; унаслідок цієї несподіваної сполучуваності виникає публіцистичний текст, що має значний політичний резонанс. Сполучення *травма жаху* підкреслює, підсилює жахливість сталінських репресій, а сполучення *епідемія терору* розкриває уявлення про масовий характер тих репресій.

Адже пряме значення слова *епідемія* – це „масове поширення інфекційної хвороби в певній місцевості” [235, 254].

„Щоб хворобу лікувати, треба її точно означити”, – говорить письменник, маючи на увазі не власне хворобу, а „комуністичний імперіалізм”, тобто переводячи медичний термін у сферу політично-публіцистичну [16, 583].

Часто назви хвороб публіцист використовує для певних антитез: наприклад, цитуючи статтю Л.Новиченка, І.Багрянний наводить його слова про те, що такий собі Луцький „не розуміє, що його сподіванки на можливість появи у нас нових „Вальдшнепів” або „Робітних сил” нічим не відрізняється від божевільної надії на те, що суспільство здорових людей раптом погодилося б прийняти до себе розносників **чуми** або **прокази**” [16, 641]. Власне, І.Багрянний соціалістичне суспільство ніколи не розумів як „суспільство здорових людей”, а як суспільство, хворе на ідейні, політичні та інші хвороби, проти чого й боровся публіцист. Ці болячки він називає „невиліковними”. Пор. витяг із статті „Чи можлива революція в СРСР?”: „Головним підґрунтям революції в СРСР є протиріччя соціальні, національні й політичні, що їх більшовизм **безсилий усунути**. Про них не раз писалося. Ті протиріччя не зникають і ятряться, як **невиліковні болячки**” [16, 337].

Публіцист вдало обігрує значення слова *вісна*, порівнюючи політику правлячих кіл з епідемією, що охопила весь Радянський Союз, мається на увазі культивування, насильне насаджування людям комплексу „імперіальної величі бути росіянином”, яке нації не сприймали й з ним не погоджувалися: „Яким трагізмом віддає це ... щеплення рабської єдинонеділимої **московської вісни!** **Вісна** не хоче прищеплюватися – тим більше криком” [16, 619].

Серед використовуваних І.Багрянним назв хвороб у публіцистичних текстах привертає увагу назва невиліковної психічної хвороби *параноя*, пов’язаної з психічним розладом (сема ‘ненормальність’). Певний час активно поширювалися чутки про те, що на параною страждав керівник ВКП(б) й СРСР Й.Сталін, у його хворобливій уяві поєднувались манія величі

й манія переслідування. Та, мабуть, цілий СРСР хворів на цю хворобу. У статті „Апологетика ідейного роззброєння і наша відсіч” (1956 р.) І.Багрянний пише: „Деякі ж ще інакше пояснюють увесь кошмар, що діявся протягом майже 30 років сталінської диктатури ВКП(б) – КПРС, все вони приписують хворобі диктатора – **паранойі**. Сталін, мовляв, був хворий на **паранойю** і тому все так і сталося, всі жахіття протягом 30 років!” [16, 488]; „... то така якась була казкова **паранойя**, що коли треба було нищити супротивників чи цілі народи (як-от виселення карачаївців чи татар з Криму), і та **паранойя** напала на Сталіна навально, але тут же моментально треба було їхати на конференцію з великими союзниками – Черчиллем і Рузвельтом – ну, **паранойя** моментально минала, очевидно, слухняна генеральній лінії партії” [16, 489]. Особливого сарказму цьому текстові надає, по-перше, щедре повторення слова паранойя, а по-друге, лукаве зауваження, що паранойя була „слухняна волі партії”.

Пор. також інший приклад: „Так виник закон про кару за спізнення та за перехід на іншу роботу. Отже породила його зовсім не сталінська **паранойя**, а ленінська система виробничих відносин. І інакшого виходу ленінська гвардія не мала. Або вона мусила розпиватися в цілковитім фіаско й зійти геть з історичної арени, кинути геть своє будівництво комунізму...” [16, 495]. Таким чином, публіцист ототожнює ленінську й сталінську системи керівництва. В інших текстах автор використовує метонімізацію слова параноя: „За один з найбільших злочинів Сталіна вважається видання драконового закону про кару за спізнення на працю ... І не **паранойя** спричинила цей закон. Цей закон був неминучістю, прямим вислідом виробничих відносин в СРСР, в країні „збудованого соціалізму”, про які була мова” [16, 494]; „Не **паранойя** породила тезу про диктатуру пролетаріату, не **паранойя** породила весь той період до середини 30-х років, що його й сам ЦК КПРС називає виключно позитивним, ленінським, – тобто період примусової колективізації, розкуркулення мільйонів селян, знищення їх „як класу, винищення різних інших партій...; не **паранойя** створила й згадані

виробничі та політичні відносини; ну, то не параноїя створила і весь той дальший період після половини тридцятих років, який навіть сталінські соратники називають ганебним і жахливим. Він був закономірністю, такою ж, як і весь попередній період” [16, 494]; „Те саме щодо закону „від 8 серпня”, славнозвісного закону про кару „за колоски”, як стали його називати в народі... І цей закон породила не сталінська параноїя чи самодурство одного деспота, а породили його створені виробничі відносини в сільському господарстві” [16, 495].

В усіх наведених витягах із публіцистичних творів І.Багряного надзвичайний сугеруючий ефект справляє повторення слова *параноїя*. Це дає можливість публіцистові показати необґрунтованість тверджень про сталінську хворобу і ствердити, що „на параною хвора” була вся сталінська система, тому радянських урядовців письменник називає „політичними шизофреніками московського великодержавництва” [16, 663].

Засобом викриття ворожої системи стають у публіциста назви різних небезпечних хвороб, зокрема, психічних і нервових, які часто підкреслюють „ненормальність”, неприродність системи. Так з’являються слова *параноїя* (невиліковна психічна хвороба, яку приписували Сталінові й намагалися саме нею пояснити всі злочини сталінської системи), *істерія*, *істерика*, *істеричний* для характеристики російського фашизму. 1948 р. публіцист назвав одну із статей „Істерика російського фашизму”.

Істерія – це „одна з форм нервово-психічного розладу. Спостерігається в осіб із загальною слабкістю нервової системи” [235, 485], а *істерика* – „нервовий напад при істерії” [235, 486]. З окремих осіб публіцист переносить назву на певні громадські, суспільно-політичні рухи й організації, підкреслюючи їхню ущербність. Характеризуючи персону Хрущова, публіцист вдається до зниженої народної назви хвороби (фразеологізованого типу): „Слухаючи по радіо його промову, позначену великою дозою майже слізної істерії хрущовської, людина думає, що цей чоловік вже з’їхав з глузду. Але ні, він ще не з’їхав або точніше – він з’їхав з глузду давно, хвороба

застаріла, і тепер це в нього нормальний стан, стан своєрідного легалізованого „варіянтства”, як кажуть наші галичани” [16, 766].

Привертають увагу такі вживання назв хвороб, як *параліч* і *анемія*. Зрозуміло, що й ці слова публіцист вживає не в прямому (медичному) значенні. Пор.: *„Це люди, опановані політичним переляком, що вилився в певний **параліч** думки” [16, 335]; певні люди „навмисне згущують фарби, спрощують все і гіперболізують силу радянської машини, щоб з одного боку, виправдати своє власне політичне безсилля й нікчемність та ідейну **анемію**, а з другого боку, прислужитися великопотугам світу...” [16, 335].*

Для характеристики злобних писань своїх опонентів І.Багрянний уживає також слово *жовч* у віддаленому від прямого значення: *„Це є звичайнісінька жовч, злива жовчі” [16, 264]* – так характеризує І.Багрянний злобну провокаційну статтю такого собі М-ка. *„Пан М-ко ... опанований **розливом політичної жовчі** ... хоче всіх перепінити” [16, 265].*

Газета „Вперед” (яка поширювала різні провокаційні чутки соціал-троцькістського характеру) одержує від публіциста назву *„ганебної **виразки** на українському тілі” [16, 268].*

Щодо політичних угруповань І.Багрянний уживає медичні терміни, які, як правило, стосуються окремих людей як індивідуумів: *„Криза, в якій опинилися всі існуючі досі політичні угруповання, не має перспективи і шансів розв’язатися... Всі вони в цілому, навіть ті, що пробують впливати на поверхню з небуття порядком **гальванізації, впорскування „демократичних заштриків”**, – надаються лише для того, щоб із їхніх ліпших кадрів формувати нові...” [16, 19].*

Гальванізація, зокрема, означає збудження організму за допомогою електричного струму. Тут навіть ідеться про повернення з небуття! Слово *заштрик* в медичному сенсі означає ін’єкцію, впорскування, тобто те, що в радянські часи звикли називати *укол*. Зараз є пропозиції впровадити в медичній термінології саме слово *заштрик*. І.Багрянний уживав його у формі

застрик у романі „Сад Гетсиманський”. Так само і Д.Нитченко у своїх мемуарах.

Значну частину слів цієї тематичної групи вжито в прямому значенні: *медицина* [16, 571], *лікар*, *лікарня* [16, 366], *клініка*, *амбулаторія* [16, 222], *аборт* [16, 222] тощо. Як правило, вони цілком позбавлені будь-якого стилістичного навантаження, виконують чисто номінативну функцію.

Навіть, здавалося б, цілком нейтральне слово *рецепт* одержує в мові публіцистичних текстів І.Багряного виразне стилістичне навантаження, про що можуть свідчити конкретні приклади його вживання. Пор.: „*Цікаво, як би то мало виглядати за рецептом Плюща?*” [16, 368] – запитує публіцист про самовбивство М.Хвильового, яке цей Плющ виставляє як провокацію проти національно-визвольного руху українців. В іншому місці слово *рецепт* уживається в дуже відмінних від медичного значеннях, про що сигналізує незвична сполучуваність, поєднання із словами, далекими від медичної сфери: „*Спостерігали ми, як у вічній погоні за жар-птицею людського щастя Китай потрапив у більшовицькі московські тенета – найдешевшою й найшвидшою, але ж і шарлатанського рецепта вловлення тієї птиці, це шлях кривавої революції*” [16, 826]. І трохи далі: „*Цей спекулятивний рецепт універсальної перебудови світу, ясна річ, полонив думку й душу мільйонів злидарів...*” [16, 826].

Крім медичного значення, слово *рецепт* переносно може позначати „пораду, вказівку про спосіб розв’язання будь-якого питання” [235, 589].

Цікаве явище – вживання слова *вівісекція*, найчастіше у формі множини. Це слово запозичене, як і більшість медичних термінів, з латинської мови. Позначає „розтин тіла тварини під час дослідів на живих тваринах” (від лат. *vivus*, *живий*” і *sektio* „розтин”). У публіцистиці І.Багряного вжите для позначення Сталінових експериментів над людьми: „*Раптом той молодий сфінкс (українська молодь – О.К.), що останні роки мовчав стероризований, а то й видав з себе ентузіаста сталінських вівісекцій, – показав справжнє*

обличчя ... так старанно масковане останні роки у всі форми офіційного „радянського патріотизму” [16, 47 – 48].

„Усі викрутаси кремлівських заправил і їхні нібито **вівісекції** над мертвим Сталіним – все це всього-на-всього нова тактика” [16, 455]; „...постає зразу образ **макабричних вівісекцій** – роздирання, викручування суглобів, вивертання, виштрикування очей, розтягування на „дубі”, як при, скажімо, російському царському „правежі”, а чи імперській „охранці”, чи то такій же імперській „ВЧК-ОДПУ-НКВД-МВС”, мордування, колесування, четвертування ... словом – „расчленение” [16, 682]. Зазначимо, що слово макабричний, вжите тут, означає „жахливий” і пов’язане з муками Маккавеїв.

„Неугодне – одтинати, право на свободу відбирати, та зрештою в більшовицькому арсеналі є досить методів і засобів для яких завгодно **вівісекцій** і персональних та масових операцій” [16, 825], – так характеризує публіцист методи роботи більшовицьких органів проти неоднодумців.

Описуючи долю фашизму, письменник уживає кілька слів медичного характеру, хоча йдеться про суспільно-політичне поняття: „Тепер фашизм лежить **трупом**. Проте за законом Марксової діалектики він, хоч і вмер, але діло його ще живе, вилучаючи сморід і **міазми**, вилучаючи **бактерії** і загрожуючи якщо не воскресінням, то, принаймні, затяжними фашистськими **пошестями** і потворними **рецидивами** в різних сприятливих для того середовищах” [16, 66].

Письменник використовує й назви деяких лікарських засобів. І тут спостерігаємо перенесення цих назв в іншу галузь: „Ще тільки „Балтика” відчалила з істинно руського „Калініграда” (колишній безпритульний Кенігсберг), як із заходу вітер приніс йому (М.Хрущову – О.К.) **пілюлю**, – американський уряд прислав ноту про обмеження Хрущову і всій його компанії руху на американській землі до маленької латки Мангатану...” [16, 673]. Аналогічно вжито й близьке за значенням слово **пігулка**: „На Новий рік це гірка й безпощадна **пігулка**”, – говорить письменник про лист, що йому

надійшов, з пророкуванням, що незабаром український народ взагалі зникне. Обидва слова тут позначають щось неприємне, гірке, неприємну новину. Пор. також фразеологізм *проковтнути (гірку) пілюлю*.

Тавруючи байдужість країн Заходу до долі Угорщини в 1956 р., публіцист уживає слово *пластир*, порівнюючи його неефективну дію при лікуванні людей, яких давили танки, розстрілювали з гармат тощо: „*Прикро і трагічно, але це ганьба нашого часу: у світі не знайшлося досі аргументів поважніших і конкретніших для підтримання боротьби поневолених народів за свободу, крім хороших слів. Правда, у світі ще знайшовся **пластир**, щоб заліплювати рани*” [16, 520]; „*Якщо провідні діячі демократичного світу хочуть таки справді, щоб **комуністичний карфаген** був таки зруйнований, вони мусять іти за прогресивними кличами всіх поневолених народів... І мусять негайно вже вживати найрадикальніших заходів, помимо **пластиру** і матеріальної допомоги. Щоб не довелось потім той **пластир** ліпити деінде і кому іншому*” [16, 521].

І.Багрянний уживає у своїх публіцистичних текстах слово *імунітет*. У прямому значенні – це „*несприйнятливість організмів до збудників інфекційних хвороб та впливу деяких отрут*” [235, 278].

Але в Багряного йдеться не про окремі організми, а про цілий народ (та й не хворобу, власне, він має на увазі): „*Ми глибоко переконані, що наш народ на Батьківщині, переживши тоталітарне поневолення у всіх його модерних варіантах, на щастя, виробив у собі стільки **здорового імунітету й відпорності**, що це збереже витривалий **національний організм** від зараження **бацилами** громадянської війни*” [16, 233].

Розглянутий матеріал дає підстави зробити висновок, що І.Багрянний широко використовує медичну лексику, яка в переносному значенні використана автором для викриття певних соціально-політичних недоліків, що мисляться як суспільні хвороби.

2.4.2. Мистецька лексика. Іноді в публіцистиці І.Багряного музичні терміни вжито в незвичній функції: вони називають якісь інші, немусичні поняття. Наприклад, слово *увертюра* в прямому значенні позначає „1) оркестрову п'єсу, що виконується як вступ до опери, балету, кінофільму тощо; 2) самостійний оркестровий концертний твір” [235, 688]. Спираючись на перше значення слова, І.Багряний уживає його для позначення початку, вступу. Пор. у конкретному контексті: *„Тому так сміливо і бавиться Хрущов у погрози війною. Тому так сміливо шахнув і Кеннеді, розігравши увертюру справжніх військових приготувань”* [16, 713] (стаття „Коса на камінь”, 1961 рік). Тут з допомогою музичних термінів передано важливі поняття політики (певну роль відіграє і шаховий, теж ігровий термін – *шахнув*). Пор. також уживання слова *акомпанемент*, лексичне значення якого трансформувалося: *„Коли гриміли гармати в Будапешті ... у нас усіх емігрантів з СРСР ... стояли в вухах під той жахливий акомпанемент солодкий співи московської сирени для нас – заклики „на рідину”* [16, 527]. Тут також слова музичної сфери переносяться у сферу політичну.

У тих випадках, коли ці слова позначають прямі поняття музичної сфери, їхні виражальні можливості відносно обмежені і якогось естетичного значення (і призначення) не мають.

Слово *буфонада* публіцист уживає також при описі культурно-мовної політики колишнього Радянського Союзу щодо України. Пор. у контексті: *„Процес русифікації України сьогодні набирає на силі, як ніколи досі за всі роки радянської влади. І зовнішнє буфонадне святкування 100-річчя з дня смерті Шевченка призначене затуляти перед зовнішнім світом ту жахливу операцію, яка проробляється над українським народом сьогодні”* [16, 693].

Слово *буфонада*, яке у СІС має тлумачення „комедійна вистава з елементами ексцентрики; перен. блазенство”, використано І.Багряним у статті „День жалоби” (1957) для позначення свята так зв. Великої жовтневої соціалістичної революції. За словами письменника, це – день „більшовицької узурпації влади над мільйонами й мільйонами людей”, „день жалоби по

безлічі замордованих, безневинно вбитих по катівнях”. Історично так трапилося, що день 40-річчя жовтневого перевороту й річниця угорської трагедії збіглися. Річницю угорських подій письменник вважає „прямим вислідом московського „жовтня”.

*„Знак великої угорської трагедії, знак петлі й кулі над свободолюбними прагненнями трудящих... І цей знак повіває над всією московською ювілейною **буфонадою** нині. А так само за нею, за тією святковою **буфонадою**, зводиться примара „осягів”, що встають морями сліз, пірамідами костей винищених голодом, розстрілами, каторгою...”* [16, 561] Цими словами розкриває письменник справжній зміст жовтневого перевороту.

Особливого ефекту І.Багрянний досягає, по-перше, повторенням слова *буфонада*, а по-друге, антонімічним протиставленням слів *жалоба* і *буфонада*, яке зайвий раз має показати радянську систему як щось несправжнє, ексцентричне. Письменник наголошує: *„І Кремль прекрасно сам знає парадоксальність своїх святочних умлівань та **буфонади**. Знає ті кричущі „ножиці”, що існують між ювілейним спалахопусканням і жорстокою підрадянською дійсністю. Прекрасно знає, що зоря комунізму давно покотилася на заник і утопилася в крові...”* [16, 561].

Слова *буфонада*, *буфонадний* письменник уживає, описуючи візит Фіделя Кастро до СРСР, який *„позначився бундючними та **буфонадними** прийняттями, зустрічами у дворцях...”* [16, 822]. І трохи далі: *„Щось тут же штимує взагалі, занадто велика виходить неспівмірність між радянською барабанною **буфонадою** зустрічей і калібром репрезентованої Кастро країни, отого ліліпута”* [16, 822]. І.Багрянний у статті „Богатир” і „ліліпут” (1963) з іронією та сарказмом описує „буфонадну” зустріч Кастро й Хрущова, у якій дуже зацікавлений радянський керівник, який бажає утримати кубинського диктатора, а разом із ним і „всі комуністичні п’яті колони” в Латинській Америці, оскільки Куба для СРСР – це *„комуністичний причілок під самими мурами США”* [16, 822].

Тут же поряд письменник вживає і близьке семантично до *буфонади* слово *феєрія*. Пор. тлумачення цього слова: „циркова або театральна вистава з казковим сюжетом, сценічними ефектами і трюками” [235, 929] (від фр. *féerie* „фея, чарівниця”). Пор. у контексті: „*І ось ця загроза третьої світової війни, так розжовано провокована „ювілянтами”, є ще одним жаским тлом, на якому відбувається московська ювілейна **феєрія**”* [16, 568].

Тематично близьким є слово *імпреза*, уживане І.Багряним у подібних текстах. Так, імпрезою він називає XIX з’їзд ВКП(б): *московська імпреза* [16, 348].

У статті „Млин, що не меле” (1962), говорячи про показний характер переговорів про роззброєння, письменник також уживає слово *імпреза*: „*роззброєнєві імпрези супроводяться пробними вибухами мільйономегатонних атомних бомб*” [16, 754].

Із сфери циркового мистецтва у мову публіцистики І.Багряного потрапляють слова *карколомні трюки, циркацький талант, еквілібристика* тощо, напр.: „*Три питання – поразка на Кубі, конфуз з берлінським муром і скандал в комуністичній родині „під проводом Албанії” – це три головні точки, де Хрущов мусив показати весь свій циркацький талант. Він його показував уже не раз на політичній арені (світовій)*” [16, 805]. Далі І.Багрянний продовжує: „*І третім головним моментом хрущовського циркацтва був спеціальний розділ його промови, присвячений Албанії...*” [16, 806].

Пор. „*Оце проводир? Оцей брехунець і „тріпло” (кажучи радянською термінологією), оцей хвастунець і нікчемний окомиллювач калібру балаганного циркача – оце проводир світового комунізму? То далі вже йти нікуди*” [16, 807], – так уїдливо закінчує І.Багрянний статтю „Цирк” (1963). Який безжальний присуд публіциста! Ледь більше, ніж через рік Хрущова було знято з усіх його посад і відправлено у відставку.

Через 2,5 місяці з’явилася ще одна стаття публіциста під назвою „І ще один цирк”, присвячена ще одному виступу Хрущова. Сам публіцист свою

статтю називає „виступом Хрущова” [16, 810]. І.Багрянний пише: „*Це був цирк! Цирковість і цього виступу полягає в тім же – в язикомахайлі, безприкладному цинізмі й непрохідній забріханості радянського ватажска...*” [16, 810]. І тут Хрущов – „циркач” [16, 811]. Критикуючи політичні дії радянського керівника, І.Багрянний продовжує: „*Другим цирковим елементом... була словесна і моральна еквілібристика в питанні Берлінського муру*” [16, 806]. Тут ще залучається й стилістичне використання слова *еквілібристика* з явно негативною оцінкою.

Словники дають таке точне визначення слова *еквілібристика*: „жанр циркового мистецтва, заснований на вмінні виконавця робити складні акробатичні вправи, зберігаючи рівновагу при нестійких положеннях тіла (на канаті, кулі); 2) перен. – вміння дуже легко влаштуватися, лавірувати за різних обставин” [235, 233]. Це дуже частотне слово в І.Багрянного при характеристиці радянської політики і тогочасних радянських політиків: „*Дійсно, дивною буває комуністична, і то якраз сталінська еквілібристика*” [16, 444]; „*В кінці з'їзду Сталін ще раз зробив трюк – ще раз перевернув одну свою геніальну тезу, заявивши вже з трибуни з'їзду, що мир для всього світу і інтереси СРСР є невіддільні від миру загального. Цим спростував твердження, що якобы війна між капіталістами є на руку світовому комунізмові взагалі, а СРСР зокрема. На що ця вся еквілібристика Сталіна розрахована й з трибуни ХІХ з'їзду продемонстрована?*” [16, 341]. Сам І.Багрянний і дав відповідь: „*Призначення цієї еквілібристики має тактичний характер*” [16, 341].

З приводу іншого персонажа І.Багрянний пише: „*п. Плющ чеше далі, аж поки раптом не опиняється перед несподіваним проваллям, в яке летить усе його писання, всі його хитромудрі побудови й уся еквілібристика його логіки*” [16, 369].

І далі публіцист продовжує: „*Звалившись отак у порожнечу, витворену брехню, п. Плющ, одначе, не здається, а колотить свою еквілібристику словесну й брязкітливу далі. Бо виявляється, що всі ці попередні старання й*

ця ризикована *акробатика на ливні брехні*, потрібна була п. Плющеві тільки для того, щоб довести, що всі симпатичні Хвильового на еміграції – це злочинці, комуністи і т. п.” [16, 341].

Отже, циркова термінологія супроводить статті І.Багряного останнього періоду його творчості. Водночас це був кінець хрущовських часів. Досить часто зустрічаємо вислови типу *циркові трюки* [16, 807], *балаганний циркач* [16, 807], *жонглювання словами* [16, 806], *хрущовське циркацтво* [16, 806], *еквілібристика словесна й брязкітлива* [16, 341] тощо. Це допомагає письменникові висміювати своїх персонажів, виробляти до них зневажливе ставлення своїх читачів. Так виявляється сугестивний вплив публіциста на своїх читачів.

2.4.3. Ботанічна лексика. Ботанічна термінологія зрідка трапляється в публіцистичних творах І.Багряного, обростаючи різноманітними символічними й оцінними значеннями. Так, описуючи досягнення радянської науки в освоєнні Місяця, публіцист створює образ *місячної берізки*. Вона „шумить про те, скільки малих дітей недоїло і недопило, й скільки сорочечок недоносило, доки ту **березку** спромоглися запроторити на Місяць радянські політики, вчені й техніки, – бо ж кожен лет на Місяць т. зв. космічних кораблів коштував скажені гроші, колосального трудового напруження всіх трудящих в усіх галузях промисловості й господарства, що іноді, здавалось, ніякого прямого відношення до летів не мають. Але ті лети на Місяць тощо мають близьке відношення до всіх галузей промисловості й колгоспного господарства навіть. Така вже, бач, специфіка тих усіх космічних чудес, dokonуваних „партією й урядом” [16, 799]. Публіцист негайно переосмислює й домислює ботанічні асоціації. Зокрема, він пише, натякаючи на амбіційність російських політиків, з якими, власне, ототожнювалися політики радянські: „... В цьому космічному лісонасаджуванні своя логіка: щоб на Марсі виріс дубок чи національна клюква російська, зовсім не треба на марсіанську землю сідати

*і в ній длубатись. Воно виросте само” [16, 800]. Узятє із фразеологічного звороту слово *клюква* дає змогу публіцистові натякнути на облудність радянської пропаганди, абсурдність радянської політики. І пор. далі в тексті: „Той **дубок** чи та **клюква**, яку посадять цього разу на Марсі, коштуватиме населенню СРСР ту ж ціну, що й **місячні березки**, а може й набагато більшу. Бо шлях до Марса дальший. Ціною буде виголодження населення, піднесення далі цін не тільки на м'ясо й масло, а й на картоплю та капусту, погіршення життєвих умов.*

*За **клюкву** на Марсі, як за **березку** на Місяці, за чухання національних російських амбіцій платити треба, і добре платити” [16, 800]. У тексті публіцист уживає російську назву ягоди, щоб ця лексема відіграла свою символічну роль, якої набула в складі відомого фразеологізму. Адже українська назва цієї ягоди – *журавлина* – такої конотації не має.*

У статті „Що ж здекларувала „Декларація?” (грудень 1957 р.), оцінюючи соціалізм, І.Багрянний уживає слово *омела*. Один з підрозділів цієї статті має назву „Червона московська *омела*”. Спираючись на те, що ця рослина – паразитарна, публіцист подає цікаве міркування щодо соціалізму як такого: „Є така рослина, що називається *омела*... Ця паразитарна рослина буйно розвивається і пишно вічно зеленіє на гілках інших дерев, звиваючи там свої грона, як корони... Хто не бачив прекрасних розлогих лип, що зненацька вражають вас узимку зеленню і викликають подив – як пишно рясніє липа узимку! Але за першим враженням подиву приходять жаль і обурення – бо дерево усихає від тієї чужої зелені, від тієї паразитарної **омели**, хиріє й явно загибає, й аж вам у душі віддається болем враження, що дерево мучиться під навалою тієї паразитарної, непроханої **рослини-омели**, засмоктане нею” [16, 565]. І.Багрянний уводить новий складний термін *ідейна омела* на позначення паразитарної суті соціалізму, коли ідеологам цього ладу доводиться використовувати чужі, невластиві соціалізму ідеї. Як бачимо, і тут письменник створює своєрідні „ботанічні” символи для розкриття своєї ідеологічної позиції.

Типологічно цей прийом використання назви паразитарної рослини нагадує активне використання публіцистом назв хижих тварин для характеристики соціалізму. Принагідно можна зауважити, що письменник вічнозелену рослину в цьому контексті називає *червоною омелою*, звертаючи увагу не на біологічну суть, а на ідеологізовано-політичну.

2.4.4. Зоологічна лексика. Стаття І.Багряного „Ціна хрущовського ведмедика” (1956) оповідає про візит Хрущова до Великої Британії (ведмедик Нікі як уособлення Росії). І.Багрянний пише: *„Це подарунок без сумніву символічний. Символіка його в тім, що взагалі ведмідь на Заході вважається уособленням Росії, так би мовити, фактичним її гербом (як офіційно й фактично гербом Англії є лев) – і от герб той, так би мовити, прибув власною персоною: і має він засвідчити, що той „ведмідь російський” зовсім не такий страшний і не живодер, а от такий милий, і симпатичний, і безобидний ведмедик, що шукає коекзистенції з усім світом, хоче його потішати й розважати, а не здирати йому волосся зі шкірою на черепі з потилиці на очі (за давньою симпатичною звичкою ведмедів)”* [16, 453]. В оцій „симпатичній звичці” криється стільки сарказму. На фоні симпатичного лялькового ведмедика І.Багрянний розвиває своє бачення радянського способу життя.

Успіх ведмедика Нікі *„зумовлений не талантом маленького ведмежати. Ні, він зумовлений особливим талантом суспільства, яке він розважав, – талантом не бачити правди! Талантом – забувати все, всі трагедії мільйонів матерів і дітей у московському царстві, у царстві московського „червоного ведмедя” – забути їх і не бачити їх, будиши купленими такими зворушливими подарунками й різними гешефтьярськими пропозиціями”* [16, 453 – 454].

„Християни паломничають до ведмедика не як до такого собі ведмедика, а як до подарунка принцесі, дитині англійської королеви від великого московського ведмедя, як до прояву московської любові й ніжності

до дітей королеви” [16, 454]. Так від іграшкового ведмедика автор переходить до символу великої сили – до великого *московського ведмедя*, під яким мислиться сам Хрущов і сам Радянський Союз.

У статті „Героїка і бізнес” (1956), описуючи події 4 листопада 1956 року в Угорщині (щодо можливості розв’язання третьої світової війни над Суецьким каналом), І.Багрянний іронічно називає радянські війська *московським роздроченим „мішкою”* [16, 521], якого всі бояться, щоб той „не кинувся в бійку” [16, 521]. А в статті „В полоні фікцій” (1963) пише про СРСР як лідера комуністичної ідеології, називаючи його „*ведмедем світової гегемонії*” [16, 809].

Пригадаймо, що образ „ведмедика” сягав ще шевченківської поеми „Сон”, асоціювався з імперською державністю:

Неначе з барлоги
 Медвідь виліз, ледве-ледве
 Переносить ноги;
 Та одутий, аж посинів:
 Похмілля прокляте
 його мучило. Як крикне
 На самих пузатих –
 Всі пузаті до одного
 В землю провалились!
 ... Дивлюся я, що дальш буде,
 Що буде робити
 Мій медведик!

Це про царя Миколу I (Палкіна). Цю традицію й продовжив І.Багрянний, який прагнув викривати не „*дійсну природу московського імпералістичного ведмедя*” [16, 479] взагалі, а „*московського червоного ведмедя*” [16, 479] зокрема.

Тут же відомого Шепілова названо уповноваженим „московського ведмедя”. Прикметно, що подібні конструкції весь час повторювані письменником для посилення впливової, сугеруючої сили творів.

Можливо, що „звірячий” підхід дав можливість дещо своєрідно витракувати фразеологізм *підібгати хвоста*. Пор в контексті: *„Сила антирежимних і національно-визвольних рухів в СРСР стоїть в прямій залежності від сили протиставлення зовнішнього світу кремлівським злочинцям і паліям війни. І в цім, до речі, секрет, чому Хрущов так хотів зломити єдність ООН і чому потім так **підібгав хвоста** після провалу свого шаленого **хапання за литки**”* [16, 677].

Актуалізації саме такого сприйняття Хрущова в тій ситуації сприяє вживання фразеологізму *хапати за литки* (так говорять про злого собаку).

Такий шлях – від лагідного, начебто, ведмедика до великого ведмедя й потім до жалюгідного зляканого відсіччю песика.

Апофеозу „ведмежі” мотиви досягають, очевидно, у кінці статті „Центральне питання” (вересень 1962 р.), де „звіряча” символіка досягає найвищої точки. *„Чим цей період тверезості скінчиться – трудно сказати. Може після нього прийде (як це вже не раз бувало) напад ще більшої тверезості під впливом „радників”, що радять „не чіпати” Москву, „не дражнити”, й американський політичний струсь заховав знову голову в пісок перед московським ведмедем, що виліз на берег Куби й розсівся зовсім-зовсім близенько проти американської статуї Свободи й мирно собі та зухвало чухав лапою живіт”* [16, 787].

У цей же струмись, мабуть, можна вписати і вирази типу „червоні канібали”.

Як правило, „звіряча” образність часто вибудовується в яскравій антитезі: *ведмідь – струсь, ведмідь – леви* тощо. До „ведмежої” сторони притягуються слова *крокодили, вовки, давуни, канібали* тощо. Пор.: *„Апетит приходить під час їжі. Особливо апетит в такого давуна, як червоний імперіалізм кремлівських володарів”* [16, 697].

І.Багрянний був письменником антирадянського, антикомуністичного спрямування, громадським діячем – лідером української революційно-демократичної партії (УРДП). Таким чином, Багрянний був своєрідним рупором ідей і поглядів цієї партії, а не лише власних, багато в чому сформованих жорстокою радянською дійсністю. До речі, він уже відбув своє покарання в тюрмах і таборах за ці погляди як письменник нестандартного спрямування. Не поминути цей факт не можна, зокрема, тому, що до письменників (як інженерів людських душ) було особливо жорстоке ставлення. Жорстокість радянської системи як такої спонукує письменника вживати так звану „звірячу” образність. Він постійно і в своїх художніх творах, і в публіцистичних вдається до порівнянь цієї системи з найлютішими звірами. Пор. на початку роману „Тигролови” вживання слова *дракон (вогнедишний дракон)*. Пор. також *вовк(и), ведмідь, крокодил, давун* – у публіцистиці. Ось стаття під промовистою назвою „Крокодиляче милосердя” (1955 р.), присвячена звільненню німецьких військовополонених („злочинців проти радянського народу”). Ця акція була обставлена „милосердною” пропагандистською тріскотнявою, а насправді за нею стояв політичний тверезий розрахунок.

Прикметним є „крокодилячий” початок цієї статті: *„Відомо, що коли крокодил ковтає жертву, то в нього течуть сльози. А в старого крокодила, либонь, після великої практики ковтання, отже, сльози течуть вже наперед, як крокодил ще тільки роззявляє рота, як у пса тече слина при погляді на поживу. За російським знаменитим академіком Павловим це ніби називається „умовним рефлексом”. Безперечно, умовний рефлекс щедрого сльозопускання виробляється і в „крокодила”, що зветься **комуністичною перфідною диктатурою**. В даному разі він виробився в **радянського червоного крокодила** за довгі роки ковтання незчисленних жертв”* [16, 423]. Тут же – *„крокодил червоної диктатури”* [16, 423].

Цілий етюд про крокодилячі сльози, що демонструє підступність і нещирість комуністичної системи.

„Коли читаєш останнього радянського декрета про амністію та гуманістичні реверанси перед політичними емігрантами, то не можеш відхекатися від образу рясного сльозопускання хижака. Червоний крокодил уже відчуває нас у своєму шлунку і вмивається сльозами любові та милосердя” [16, 423].

На підставі виразу *крокодилячі сльози* (тобто нещирі, лицемірні) виникають нові „крокодилячі” образи: *крокодиляче милосердя, крокодиляча амністія* (тобто несправжнє, лицемірне милосердя, лицемірна амністія тощо).

2.4.5. Лексика, пов’язана з журналістикою й видавничою справою. Лексика, що стосується журналістики, публіцистики та видавничої справи, надзвичайно частотна в публіцистиці І.Багряного. Це й не дивно. Адже він був видавцем і редактором кількох видань на еміграції (особливо газети „Українські вісті”, яка була „трибуною нової з-підрадянської еміграції, бідної матеріально, але сильної духом, за власними словами публіциста; вона й досі залишається однією з найкомпетентніших українських газет у діаспорі, – зазначає І.Дзюба у своїй передмові до тому „Публіцистика” [83, 8]. Природно, що в цій групі переважає лексика іншомовного походження. Пор., наприклад: *абзац* [16, 162, 205], *газета* [16, 205], *преса* [16, 205], *кольпортаж* [16, 200] – „поширення, доставка”, *апарат кольпортажу* [16, 206], *кольпортери* [16, 81]. У ювілейній статті „На варті”, присвяченій виходові в світ 100-го числа газети „Українські вісті”, І.Багряний писав: *„Дозволимо собі побажати всім журналістам, нашим авторам – войовникам пера і слова, всім робітникам редакції, всім нашим ентузіастам, робітникам поліграфії, всім нашим кольпортерам, що жертовно виконували свої обов’язки...”* [16, 81], *друкарський цех* [16, 206], *видавництво* [16, 207], *пропагандистський* [16, 206], *часопис* [16, 69, 52, 216, 408 та багато ін.], *на шпальтах газети* [16, 165, 220], *із шпальт газет* [16, 167], *газета великого формату* [16, 206], *друкарня*

[16, 244], *шрифт* [16, 247], *заголовок* [16, 247], *пресо́ва база* [16, 409], *журнал* [16, 412], *бюлетені* [16, 412], *гонорари* [16, 244], *петит* [16, 157], *тираж* [16, 411], *примірник* [16, 411], *рубрика* тощо.

Слова цієї групи лексики, як правило, виступають у своєму прямому значенні й призначені реально описувати стан речей у відповідній галузі. Перераховані слова і словосполучення ніякого особливого образного навантаження в публіцистиці І.Багряного не мають.

Але коли йдеться про журналістів протилежного, ворожого напрямку, сатирично-образна сила таланту І.Багряного відразу гостро виявляється. Тоді з'являються перифрази: *комуністичні писаки* [16, 162], *писарі* [16, 182], *продажні перодряти* [16, 214], *брудне перо* [16, 214], газети бульварного типу, *продажні публіцист називає репильками*. Пор.: „У такому ж дусі веде наступ на той же самий об'єкт і інша комуністична газета вже в Канаді, т. зв. „Українське життя”. Вершок нахабної провокації показала ця комуністична репилька в числі 5 (392) за 3.2.49 р. у великій статті якогось Осипа Мстиславця” [16, 175]. Журналістів таких видань І.Багряний називає „недоріками, які шкрябають перами на шпальтах газет” [16, 152].

У статті „Великий іспит” (травень 1950 р.) І.Багряний про свою газету „Українські вісті” писав: „УВ” мусять витримати іспит до кінця й існувати так довго, як довго існуватиме з-підрадянська еміграція, будучи її рупором і зброєю в боротьбі за свободу уярмленого більшовизмом українського народу” [16, 203].

2.4.6. Конфесійна лексика. Ця тематична група лексики часто трапляється в художній творчості І.Багряного. Досить згадати його роман „Сад Гетсиманський”, де активно використані біблійні мотиви. Цьому присвячена стаття Н.Сологуб у журналі „Мовознавство” „Біблійні образи в художній творчості І.Багряного” [244, 45]. Частими є біблійні образи й мотиви й у публіцистиці І.Багряного. Адже Біблія має великий морально-етичний потенціал. Це величезна скарбниця людського досвіду.

Лексика, пов'язана з релігією, у публіцистиці І.Багряного розпадається на дві групи. До першої ми відносимо слова, які виступають, як правило, у прямому значенні. Вони переважно вільні від образного навантаження.

Це, зокрема, слово *церква* [16, 138, 139 та ін.] у праці „До питань стратегії й тактики нашої визвольної боротьби” (доповідь на III з'їзді УРДП – 1948 рік). Тут сформульовано окремий пункт „г) Наша тактика в питаннях релігії і церкви” [16, 138].

Також зустрічаємо такі вислови, як *свобода совісті* [16, 138], *релігійні напрямки* [16, 138], *постулати християнства* [16, 139], *священик(и)*, *Святвечір* [16, 383, 384], *Храм Божий* [16, 383], *Христос* [16, 883] тощо.

Другу групу складають слова, які мають додаткове образне навантаження, завдяки чому вони стають засобом політичної публіцистики.

Одним із найчастіше вживаних слів такого типу є слово *апостол*, яке публіцист використовує на позначення апологетів марксизму-ленінізму-сталінізму, завдяки чому назване слово одержує нові оцінювальні можливості в мові публіцистики І.Багряного. Первісне його значення: „посланець, проповідник”. Потім – „один з 12 учнів Ісуса Христа; пропагандист християнства; переносно слово *апостол* може позначати „пропагандиста якоїсь ідеї взагалі”. Власне, саме це останнє (переносне) значення актуалізоване в публіцистиці І.Багряного. Доречно тут згадати слова Т.Шевченка:

Вхопивши голову у руки,
Дивуєшся, чому не йде
апостол правди і науки.

Пор. у конкретних публіцистичних контекстах І.Багряного: „*Колективне керівництво КПРС після смерті Сталіна письменник називає: „найвірнішою „колективною” бригадою апостолів” Леніна*” [16, 481]; „...від своєї „священної” мети – встановлення комунізму в усьому світі – *апостоли й діячі московської комуністичної Мекки ніколи не відмовляться,*” – пише І.Багрянний в 1952 р. [16, 341].

Про деякі чисто марксистські постулати такого собі В.Державіна (який згодом втік за кордон) І.Багрянний в'їдливо писав: „це ... не так давно було для Державіна новою євангелією від **апостола** Карла Маркса” [16, 231].

„Під тиском внутрішніх революційних настроїв плюс до них ще й захитання престижу на зовнішньому відтинку – кремлівські Сталінові **апостоли** захиталися перед проблемою стабілізації внутрішнього становища” [16, 457]. Публіцист, оцінюючи цих „апостолів”, писав: „... Велика паніка, що **огорнула чорні душі Сталінових апостолів соціалізму**” [16, 472].

Говорячи про криваве придушення в листопаді 1956 року антикомуністичного повстання в Угорщині, Іван Багрянний також уживає цю лексему: „... московські „**апостоли комунізму**” пустилися берега; точніше – апостоли й опричники московського історичного імперіалізму, одягнутого в червону тогу, пустилися берега” [16, 523]. Особливо дошкульними слова І.Багрянного робить поєднання в одному контексті лексем *апостоли* й *опричники*. У цьому контексті привертає увагу читача те, що письменник встановлює контекстуальні синонімічні зв'язки між словами *апостоли* й *опричники* як словами різної сили й якості оцінності.

„...Навіть для декого сам Хрущов – перший сталінський сатрап і постсталінський „Сталін” – видається мало не **янголом**, мудрійшим з мудрих, **апостолом** правди і добра” [16, 12]. Таким чином, до контекстуального синонімічного ряду *апостол* – *опричник* додається ще слово *сатрап*. Це дозволяє письменникові уточнити оцінювальні потенції подібних синонімічних рядів. Курйозність ситуації в тому, що це І.Багрянний писав після кубинської кризи 1962 року, коли політика Хрущова зазнала серйозної невдачі, а він сам себе скомпрометував вирішальним чином, що коштувало йому відставки 14 жовтня 1964 р.

Уживає публіцист і слово *пророк* для змалювання кремлівських керівників. Особливо актуальним це слово було в період після XXII з'їзду, який проголосив курс на розгорнуту побудову комунізму. У цей час в

публіцистиці І.Багряного з'являються такі вислови, як *московські пророки* [16, 826]. Власне, це слово стає контекстуальним синонімом до наведених вище слів.

Слово *релігія* в публіцистиці І.Багряного виступає, як правило, у прямому значенні. Лише іноді публіцист використовує його з викривальною функцією. Пор., наприклад, у таких контекстах: „*Сталін зробив з релігії знаряддя своїх політичних махінацій і тільки. А релігія як була викорінювана в СРСР, так і буде викорінювана*” [16, 30]; „*Я не хочу вертатись під більшовизм тому, що я сидів у таборах із священиками різних церковних напрямів і бачив, як їх бито і мордовано. За наказом Сталіна їх винищено в СРСР, а церкви поруйновано, і цілих 25 років вибивано з людських душ найменші ознаки християнської релігії*” [16, 30]; „*Європа і весь світ може в це вірити – в те, що Сталін дійсно насаджує християнство, а його партія щиро вернулася до релігії. Але ми ніколи в це не повіримо. Тіні замучених священиків, що стоять в нас перед очима, їхні кості не встигли зітліти*” [16, 30].

Часто для характеристики тодішньої системи СРСР публіцист уживає слово *чорт* (*пекло*), протиставляючи йому слово *янгол*, пор., наприклад, контексти: „*Не треба чорта* (тобто радянську тоталітарну систему – О.К.) *перемальовувати в янгола*” (стаття „Під кригою сталінсько-хрущовської реакції”, 1957 р. [16, 540]). Так публіцист характеризував намагання Хрущова поліпшити імідж СРСР); „*Ми належимо до тієї школи політичного думання і до тієї політичної течії, яка постала, як антагоніст, в самій середині комуністичного пекла й оформилась ідейно в боротьбі з ним, заступаючи інтереси багатомільйонних тамтешніх мас. А оформившись ідейно в боротьбі з тим комунізмом та ще побувавши в гітлерівському „раю”, здає собі справу, що перемогти комунізм реакцією неможливо*” [16, 63].

І.Багрянний вдало використовує явище енантіосемії, називаючи тяжкі умови життя людей не пеклом, а *гітлерівським „раєм”*, *сталінським „раєм”* [16, 26]. Слід звернути увагу на лапки, ужиті публіцистом при лексичній

метафорі [233, 86], які є доречними, оскільки, по-перше, метафора запозичена з художнього стилю й використана в публіцистиці; по-друге, її метафоричне значення протилежне прямому.

„Трест убивць” (так І.Багрянний називав колективне радянське керівництво) перемальовується в „сонм янголів з зореносного московського Кремля” [16, 448].

„І може статися так, що їхню руку таки потиснуть англійські лорди. А чому ні? Тиснули ж вони зовсім ще недавно криваву руку самого **сатани**, отого „звірюки”, мовляв Хрущов” [16, 448].

„Не треба **чорта** (радянську тоталітарну систему) перемальовувати в **янгола**” [16, 540].

Антонімічним протиставленням **янгола** й **чорта** (**сатани**) публіцист якнайточніше висловлює протиставлення двох протилежних суспільних систем.

2.4.7. Військова лексика. Публіцистика І.Багряного налічує значну кількість слів з військової лексики. Це й зрозуміло. Адже, по-перше, минула найстрашніша в світі друга світова війна, де були задіяні значні військові ресурси, по-друге, на зміну їй („гарячій”, за сучасною публіцистичною термінологією) прийшла війна „холодна”, настала епоха гонки озброєнь, на зміну звичайному озброєнню прийшло нове озброєння – ракетно-ядерне. Зрозуміло, що слова, які відбивали всі ці процеси, потрапили в публіцистичні тексти І.Багряного, переважно в прямому значенні. Переносні символічні значення більш характерні для відносно давніх слів. Пор.: „Ми проти тих соціалістичних партій..., що так чи сяк або йдуть в авангарді в ролі п'ятих колон, або повзуть в більшовицькому **фарватері**” [16, 92]. Слово **фарватер** позначає „безпечний шлях для руху суден між мілинами, рифами та іншими перешкодами”. В публіцистичних текстах Т.Багряного воно позначає рух за якимось сильнішим партнером. Пор. далі також: „Українська еміграція опинилась за бортом, сам Кравченко опинився в московському

великодержавницькому фарватері, а деякі патріотичні редактори в більшовицькому фарватері” [16, 147]. „Для цього не треба ані „вигадувати порох”, ані „сочиняти” малахіанські теорії, не треба й плисти в фарватері вже давно й безнадійно заблуканих політичних кораблів” [16, 88].

Аналогію корабля й політики керівної партії продовжують інші приклади з публіцистичної мови І.Багрянного: *„Чи пропливе корабель КПРС з „колективним” капітаном, не розбившись ні об Сцїлло, ні об Харибду?” [16, 444] (стаття „Між Сцїллою і Харибдою”, 1956 рік); „Ці факти говорять про те, що позиція кремлівських володарів нині – це становище „колективних” капітанів корабля, що мають припливти між Сцїллою і Харибдою й не розбитись: Сцїллою народного гніву за сталінську епоху, настроїв проти сталінізму і Харибдою конечності збереження сталінської системи, але й небезпеки революції через це” [16, 442]; „Курс радянського московського корабля, власне курс усієї комуністичної ескадри з московськими флагманами на чолі – той, що й був увесь час – це старий курс на світовий комунізм” [16, 455].*

Аналогія радянського керівництва і корабля дає можливість публіцистові поставити запитання: *„Але чи врятуються від банкрутства? (радянські керівники – О.К.). Чи виведуть свій, безнадійно зав’язлий на мілинах занепаду комуністичний корабель на широкі води?” [16, 548].*

Сам же публіцист і відповідає на поставлене ним питання: *„На нашу думку, доведеться йому (комуністичному кораблеві – О.К.) розбитися, і то саме об ревізію сталінізму, тобто об демократію. А якщо врятується від ревізії сталінізму, та мусить розбитися об сталінізм” [16, 444].*

Говорячи про радіовисилання „Голосу Америки” українською мовою, І.Багрянний зазначає: *„... з погляду кожного політично письменного українця там, по той бік залізної заслони, такі „українські” аудиторії в своєму, так би мовити, генеральному спрямуванні йдуть у фарватері більшовицьких радіовисилань, у фарватері більшовицької політики загарбаних ними націй”*

[16, 195]. Пор. також назву іншої статті „У фарватері п'ятої колони” (1949 рік).

Уживав І.Багрянний і дієслово *торпедувати* з галузі морської бойової термінології: „*Рве й мече, намагаючись сторпедувати поступання вперед, організування спільного європейського ринку*” [16, 767]. Або: „*намагається Хрущов сторпедувати організацію спільного ринку...*” [16, 767].

У Словнику іншомовних слів можемо знайти докладне тлумачення слова *торпедувати* в прямому й переносному значенні: „1) випускати у корабель торпеду; влучити торпедою у корабель; перен. зірвати здійснення якогось важливого політичного заходу” [235, 671], У часи І.Багряного переносне значення цього слова ще остаточно не сформувалося. Можна сказати напевно, що І.Багрянний зробив свій внесок у його закріплення в українській мові. Варто мати на увазі, що в укоріненні цього (спочатку військового) терміна відіграли роль торпедні атаки часів другої світової війни.

З військової термінології взяте і слово *лавірувати* „1) вести судна з частою зміною курсу (напряму), минаючи перешкоди; 2) рухатися не прямо, обходячи перешкоди; 3) переносно – ухилятися від прямої відповіді, дії, уникати перешкод” [235, 381]. Це слово відповідної термінології публіцист уживає у своїх текстах для характеристики політики певного спрямування. Пор. у конкретному контексті: „*Колективні диктатори стали на шлях лавірування. Вони хочуть утримати сталінську систему при житті. Але якщо би це виявилось неможливим, то вони принаймні хочуть ревізію сталінізму підпорядкувати собі...*” [16, 443].

2.5 Росіянізми, транскрибовані українською графікою

І.Багрянний у тканину своїх публіцистичних творів вплітає чималу кількість російських за походженням слів, транскрибуючи їх українською графікою. Як правило, це найчастотніші слова радянської пропаганди, що дає

можливість публіцистові особливо дошкульно висміювати, викривати радянську ідеологію, радянський спосіб життя.

Це – поняття тієї політичної системи, типових явищ, номінації її членів, а також позначення ворогів радянської системи.

Варто нагадати такі слова: „*собіратель землі руської*” [16, 114] (= більшовицький соціалізм), *ізменнікі, предателі* [16, 118], *советська власть* [16, 457], *советська Україна* [16, 38], *совети* [16, 167, 153, 214], *українські сепаратісти* [16, 275], *тунеядці* [16, 717], *здельщина* [16, 716], *местний українській націоналізм* [16, 15], *родіна* [16, 22, 28, 82, 416, 419, 420, 432, 539], *ізлишкі* [16, 107] (так називали більшовики те, що силою відбирали від селян, ведучи курс на знищення їх), *наібольшая опасность* [16, 15], *істреботряд* [16, 23] (так іменували загони більшовиків, що нищили людей, не згодних із політикою більшовиків), *государство трудящих* [16, 94], *щасливая радостная жизнь* [16, 107], *освобожденіє* [16, 116], *пріпугнуть* [16, 276], *общій фронт* [16, 277], *матеріальное суцествованіє* [16, 277], *частное ліцо* [16, 279], *на посрамленіє* [16, 284], *безродних космополітів* [16, 298], *уклоністів* [16, 317], *потеха* [16, 419], *беглих рабів чи пак беглих кріпаків* [16, 419], *ласковая матъ* [16, 420], *емігрантські вожді* [16, 432], *єдіномисліє* [16, 440], *ошібкі* [16, 441] (так сором’язливо називали радянські ідеологи злочини проти людяності), *разброд і паніка* [16, 443], *від побєди к побєдє* [16, 441], *восторг* [16, 458], *жіть стало лучше, жіть стало веселеє* [16, 495, 558], *кусочек масліца* [16, 558], *групіровка* [16, 548], *барін* [16, 608] (йдеться про М.Хрущова), *водітельство США* [16, 671], *дєржать нос по ветру* [16, 707], *комуністичні тунеядці* [16, 721], *спутнік, луннікі* [16, 722]. Слова такого типу постійно супроводжуються публіцистом лапками, що має відтінок сумніву, недовіри до цих „штампів” комуністичної пропаганди. Водночас лапки тут можуть означати точність вислову, певну документальність.

Пор. також *усмірять* [16, 527], *бєй хахлов* [16, 630], *прізрак* [16, 67] і багато інших.

Використовуючи росіянізми в публіцистиці, Іван Багряний надає специфічного колориту тій чи іншій фразі, щоб точно, влучно, іноді з сарказмом, іронією, з деяким відтінком відрази схарактеризувати окреме явище, предмет чи політичний процес, наприклад, *совітська родіна, п'ятилітка реконструкції человека, міровая революція, бдітельность* тощо. Переоцінка цінностей, відмова від довго насадженої ідеології призвели до того, що багато слів, які раніше мали стійку ідеологічну інтерпретацію, набули протилежної оцінки порівняно з СРСР-івською легальною пропагандою. Слова *соціалістичний, радянський* набули яскраво вираженого негативного забарвлення. При цьому ефект підсилення негативної оцінки досягається шляхом перенесення слова *советський* в українську мову без перекладу. „Факт уживання русизмів в українській мові саме в негативному значенні пояснюється дією екстралінгвістичних факторів: з відомих історичних причин у певних контекстах ужите в українській пресі будь-яке навіть нейтральне російське слово сприймається в негативному переносному значенні” [265, 35]. Мова служить людині не тільки як засіб матеріального оформлення думок, але також і як засіб передачі свого ставлення до того, про що говориться.

2.6. Індивідуально-авторський словник І.Багряного

У творчому процесі письменникові іноді „не вистачає” наявних у мові слів, здатних повною мірою втілити почуття, емоції, настрої автора. Тоді він вдається до створення нових слів, які здатні повніше відбити емоції, що хвилюють письменника, тонше вплинути на читача. Призначення цих новотворів не стільки комунікативне, скільки художньо-естетичне. Вони покликані (особливо в публіцистиці) посилити сугестивну функцію мови. Як правило, ці новотвори призначені для даного конкретного випадку, і тому їх називають *оказіоналізмами* (від лат. *occasio* „випадок, нагода”).

Такі новотвори мають і значний потенціал оцінності. Творються вони, як правило, за продуктивними в мові моделями, тому легко сприймаються читачами. Наприклад: *лякайло* [16, 813], *язикомахайло* [16, 810], *навчитель-ментор* [16, 813] – яскраві індивідуально-авторські перифрази до образу Хрущова; *п'ятиколонник чистої води* [16, 375] (так автор називає Плюща); *гнілушкін* [16, 496] (Ленін), *мальовидло* [16, 722], *злобні всеобплювувачі* [16, 771], *кремляни* [16, 434], *козакоманія* [16, 50], *юберменшівська звичка* [16, 49], *українотяпська „душонка” п. Абрамовича* [16, 209], *політичне малахіанство* [16, 152], *малахіанські теорії* [16, 88], *старшобратня КПРС* [16, 570], *блискучевідокремленські позиції* [16, 393], *ніагара слів громохких, маскувальних, зубозаговорювальних* [16, 503], *безпорадне окомнеморгальне крутіїство радянської амбасади* [16, 486], *справа „відфашизовування” націоналістів* [16, 401], *процес відмужиковування України* [16, 380], *всьоравношництво* [16, 380], *самсобівелосипедист* [16, 304], *провокаційні кивиморги* [16, 265].

Цікавим є в І.Багряного використання okazіоналізму *відмужиковування*. Автор має на увазі те, що більшовики вели курс на утримання українського народу в категорії „мужиків”, навіть для цього створили своєрідну „черту оседлості” в межах колгоспу й не дали району. Таким чином, радянська влада намагалась тримати дешеву робочу українську силу в покорі й ізоляції від зовнішнього світу.

У публіцистичному лексиконі І.Багряного засвідчена певна кількість okazіональних іменників, утворених шляхом осново- та словоскладання. Ужиті вони найчастіше для негативної оцінки явищ тоталітарної системи, її представників. Композити, порівняно з простими за структурою словами, відзначаються більшою понятійною місткістю, їм властивий більший пізнавально-оцінний потенціал, ширші стилістичні можливості. Виходячи з частиномовної належності опорного компонента, okazіональні композити можна розділити на одиниці з опорним дієслівним та іменниковим

компонентами, наприклад: *емігрантські чорносотенні злопихателі* [16, 289], *працедавці й долародавці* [16, 276], *бандерівський перодряп* (п. Правдюк) [16, 214], *жидомор* (п. Музиченко) [16, 285], *п'ятолизи* [16, 814], *україножери* [16, 302], *грузиножерство* [16, 285], *гореполітикани* [16, 771], *дьогтьомази* [16, 770], *епідемія реброламання* [16, 177], *радянські пам'яткороби* [16, 576], *провокаційні кивиморги* [16, 264].

Таким чином, складні та складені слова порівняно з простими мають у публіцистичних текстах І.Багрянного більші стилістичні можливості, більшу пізнавально-оцінну силу, більшу понятійну й естетичну місткість. Можливо, саме завдяки двокомпонентності складного слова виникає тенденція сильнішого стилістичного забарвлення складних слів порівняно з простими їх відповідниками, що сприймаються як стилістично нейтральні (пор.: *працедавець, долародавець чи хлібодавець*).

Велику групу назв осіб становлять іменники-юкстапозити, у яких один із компонентів виступає в ролі означуваного, другий – у ролі означення (прикладки). Такі поєднання слів з'являються як уточнення ознак у межах відношень рід – вид, схожість однієї особи з іншою, наприклад: *імперіалісти-зайди* [16, 827], *соціал-дервіші* [16, 199], *соціал-пришибєєві* [16, 199], *націонал-міщухи* [16, 106], *унтер-пришибєєвство* [16, 209], *жидо-більшовизм* [16, 284], *злидар-„ходя”* [16, 188, 827], *убивця-рецидивіст* [16, 27], *душогуби-рецидивісти* [16, 423], *бурлака-емігрант* [16, 413], *народ-богатири* [16, 822], *народ-ліліпут* [16, 822], *поплентачі-коритники* [16, 206], *господарі-судді* [16, 212], *бубон-глушитель* [16, 748].

Використовуючи юкстапозити, І.Багрянний повніше й точніше характеризує образи, має можливість виявити власне ставлення до них, дати певну оцінку, а одночасно юкстапозиція дає публіцистові змогу створити нові образи.

Викликає цікавість словосполучення *злидар-„ходя”*, яке Багрянний використовує в статті „Коли постаріє Китай” [16, 827]. Мова йде про Китай, який потрапив у більшовицькі московські тенета в погоні за жар-птицею

людського щастя, це шлях кривавої революції й побудови комунізму в своїй країні на московський лад. Цей спекулятивний рецепт універсальної перебудови світу полонив думки й душі мільйонів китайських злидарів. „Закоханий далекосхідний злидар-„ходя” (Китай – О.К.) ще обоожнює й досі московського цього зачинателя й будівника комунізму.... Але з російського боку були тільки політичні плани, холодний розрахунок, „ставка на 600 мільйонів голів і горлянок, що кричали б за комунізм. Китаєць у ментальності загалу – не людина, отак щось, якась „ходя” [16, 827]. Усе звелось до панування російського народу, поняття „інтернаціоналізму” таким чином спростилося, а „далекі аборигени злидарських долин Янцзи й їхні проводирі заплющують очі на згадану страшну ваду об’єкта їхньої любові – московських сівачів комуністичного вітру та збирання того вітру в комуністичні вітрила” [16, 827]. Слід розтлумачити, що означає образ чи титул „ходя” – це людина, що постійно міняє свої переконання, „ходячи” від однієї ідеології до іншої, тобто від „революції” до „опортунізму” і навпаки, залежно від особистої вигоди, пристосовуючись до ситуації. Але в цьому трагічним є те, що „революціонери такого татунку тримають в ідейному полоні маси щирих патріотів, зловживаючи їхньою скупченою енергією ... штовхаючи їх на дію, що буде заплямована історією найганебнішим способом, і ділячи те, що не може й не мусить ділитись” [16, 189] (стаття „Революція й опортунізм”). І.Багрянний як тонкий політик і чудовий публіцист влучно використав образ злидаря-„ході” на позначення комуністичного Китаю, який потрапив на московське вудлище, а простіше – Москва використала його по-своєму.

Звертають на себе увагу насамперед складні слова, що постали із дієслівних словосполучень. Вони позначають, як правило, певні дії, діячів тощо, відбиваючи типові для тоталітарної системи дії.

Характеризуючи радянську брехливу пропаганду, яка призначена для введення радянських людей у „прекрасну” оману, письменник створив такі слова: *спалахопускання, димопускателі, фесрверкороби, туманопускання,*

зубозаговорювальний тощо. Говорячи про тяжкий шлях боротьби за звільнення України від московського ярма, письменник зазначає: „Ми наставлені на довшу мету. На тяжкий тернистий шлях.

Цей шлях потребує не **спалахопускання** та феєрверків, не скоропальних емоцій, що потім приводять до не скоропальних, а тяжких і гірких розчарувань, а потребує цей шлях глибокого дихання, щоб переможно дійти до фінішу” [16, 410]. Тут фактично контекстуальними синонімами виступають слова **спалахопускання** й **феєрверк**. „Коли Хрущов і його колеги твердять про всемогутність Сталіна й їхнє безсилля його стримати від жахливих злочинів (від мордування мільйонів людей і всього лиш двома руками!!), – то це зрозуміло. Але коли люди в вільному світі, не підвладні диктатурі брехунів і **димопускателів**, починають вигадувати несамовиту еквілібристику з параноєю людини, то це тяжко зрозуміти” [16, 489]. Контекстуальні синонімічні відношення автор віднаходить між словами **брехуни** і **димопускателі** (щодо радянських керівників). Дуже близько за значенням і за оцінністю до **димопускателів** (слово утворене, до речі, за російською моделлю) стоїть новотвір І.Багрянного **феєрверкороб**: „Можна би багато наводити прикладів безпардонності і безличності кремлівських демагогів і **феєрверкоробів** на московському з’їзді КПРС” [16, 511], „феєрверкороби „колективної демагогії” (про так звану „секретну промову М.Хрущова на XX з’їзді КПРС – О.К.). Наведені тут слова **феєрверкороби** та **димопускателі** можна ще доповнити такими словосполученнями, які, по-перше, повторюючись, закріплюють сугестивну силу всієї названої статті, а, по-друге, урізноманітнюють виклад: **феєрверк брехні** (отже, **феєрверкороби** і **брехуни**, **демагоги** автор ставить у синонімічні відношення); **злива барабанного гуркоту** [16, 503], **маскувальний дим** (пор. **димопускателі**, **димова заслона**); **ніагара чаклунських слів**. Саму названу промову Хрущова І.Багрянний характеризує так: „Стиль самої промови говорить про те, що в СРСР справи стоять дуже трагічно, якщо треба було аж так брехати, а по-радянському – „заговорювати зуби” – трудящому населенню, вмовляючи,

як „в здорового хворобу”, як-то йому добре, радісно і щасливо живеться” [16, 503]. На основі словосполучення *заговорювати зуби* постає індивідуально-авторський прикметник *зубозаговорювальний* (тобто, власне, у значенні „брехливий”) Пор. у контексті: „*Бо ж не сам Сталін мордував і розпинав людей, колективізував їх і агроміста кров’ю і залізом закладав, і мільйони розстрілював та засилав і т. д. – а все робили хрущови, молотови, кагановичі, ворошилови, мікояни, булганіни – словом, усі ті, якраз усі ті, що сьогодні випхнули Микиту Хрущова вергати цю ніагару слів громохких, маскувальних, зубозаговорювальних*” [16, 503]. Пор. також вирази: *інтенція забрехати все* [16, 503], *ураганна демагогія* [16, 504] та ін.

Практично те саме маємо у випадку індивідуально-авторського *туманопускання*, що призначено для передачі аналогічної семантики й аналогічної ж оцінності. Пор. в конкретному контексті: „*Пощо давати себе шантажувати радянським скоморохам і професійним убивцям та дозволяти їм гуманістичне туманопускання, коли ті вбивці давно вже мусили б бути осуджені та покарані?*” [16, 691 – 692].

У світлі вищевикладеного вже природною видається лексема *язикомахайло*, ужита щодо багатослівного Микити Хрущова: „*Цирковість і цього виступу полягає в тім же – в язикомахайлі, безприкладному цинізмі й непрохідній забріханості радянського ватажка...*” [16, 810].

Близькими до розглянутих щодо структури й семантики можна вважати складні слова *кулакомахання* і *реброламання* (в основі яких словосполучення *махати кулаком* (*кулаками*) і *ламати ребра*). На вживання першого слова вирішальним чином вплинула звичка Хрущова махати кулаком на знак погрози ворогам радянської тоталітарної системи. Пор.: „*Той виступ Діфенбейкера викликав сказ Хрущова і кулакомахання та лемент радянської пропаганди*” [16, 678].

Складне слово *реброламання* вжите письменником для характеристики „роботи” каральних органів СРСР, де тортури фізичні були одним із найголовніших методів добування зізнань (часто неістинних). Виникло слово

шляхом компресії словосполучення *ламати ребра* (*ламання ребер*). Ці словосполучення досить часто вживаються в текстах І.Багряного, іноді на дуже близькій відстані. Наприклад, слово *реброламання* фіксуємо на с. 177. А на с. 178 ужито: „... у тенетах такої ж агентури перебували всі ті, що стріляли і ламали ребра українцям”. Пор. і *ламання ребер українським діячам* [16, 179].

При перерахунку антиукраїнських акцій певних агентурних кіл відзначено: „І убивство Євгена Коновальця, і убивство Сціборського й Сеника, і вбивство Чайківського, і вбивство Бережанського в Австрії, і *ламання ребер українським діячам...*” [16, 179]. Пор. також: „За всі ці гріхи стиналися голови, а перед тим тортовано людей, *лаmano їм ребра й мордовано за всіма методами модерної інквізиції*” [16, 297]; „Ми спостерігали *ламання ребер і провалювання голів*” [16, 177]; „В чийх інтересах *ламають ребра, провалюють голови*” [16, 177].

Викриваючи антинародну, антилюдську суть примусової праці в радянському суспільстві, письменник уживає індивідуальні неологізми для посилення експресії вислову: *кайданокувальний* і *тюрмобудувальний*. Пор. у контексті: „Велич і краса тая в глибокій і трагічній, і всенаростаючій тузі за втраченим щастям – за щастям вільної, гордої, радісної праці, не *кайданокувальної й не тюрмобудувальної*” [16, 701]. А в попередньому викладі міститься своєрідне „пояснення” історії утворення таких слів. Людину орденами нагороджують „за те, що вона так добре, так гарно, так покійно кує свої власні *кайдани!* Міцні. Стальні. Товсті. Нерозламні. Задумані на тисячоліття. *Кайдани* для себе, для своїх дітей, для своїх братів, батьків і матерів” [16, 700]; „В цьому факті й уміщується, як в образі, як в символі, як в прикладі, вся радянська епопея трудового народу... І біломорканали, і севлаги, і московські метрополітени, і байкало-амурські магістралі, і незчисленні тюрми та ізолятори, незліченні та непробійні луб’янки...” [16, 700].

Викриваючи брехливу радянську пропаганду, публіцист на основі фразеологізму *оком не моргнувши* творить складне слово *окомнеморгальне* (крутіїство): „... *несамовитий крик і безпардонне **окомнеморгальне** крутіїство радянської амбасади, щоб прикрити скандальне демаскування власної забріханості, щоб заткнути раптову проріху, в яку видно трагічну правду, – ось квінтесенція цілої радянської зовнішньої політики нині й суть всієї радянської пропаганди*” [16, 482].

У російському шовінізмі І.Багрянний вбачав головного ворога українського народу. Це він, зокрема, висловив групою складних слів, утворених на базі словосполучення *єдина і неділима* (Росія), що служило претензійною назвою прагнення Росії утримувати всі народи у сфері свого впливу. Маємо цілий ряд складних слів, утворених на базі цього словосполучення: іменники і прикметники. Пор. в конкретних контекстах: „*Тож як на цьому тлі мають виглядати ті нещасні „речники” своїх знедолених народів, які хотіли б будь-що довести малозначимість і неважність резолюції Конгресу США (про підтримку поневолених народів – О.К.), ідучи в фарватері не інтересів свого народу, а в фарватері пп. Ліпманів і інших прибічників російської імперії, а зрештою – в фарватері російського **єдинонеділимства**?*” [16, 619]; „*Заявляємо згори, що ми не знаємо, хто ж стоїть за спиною свого процесу активізації російського **єдинонеділимства** на еміграції*” [16, 377]; „*Відомо, що проти того закону (резолюції) пішли були походом чорні сили реакції, представники московського **єдинонеділимства** всіх відтінків*” [16, 774].

І.Багрянний уживає для оцінки цього поняття й інше складне слово такого ж типу: *єдинонеділимицина*: „... *російська **єдинонеділимицина** заповіла боротися всіма „дозволеними засобами” ... проти нас, ясна річ, проти нашої свободи*” [16, 671]; „*За метким визначенням великого українського письменника, всі ті російські соціалісти, комуністи й „гуманісти” різні були людьми личкованими, а пошкреби кожного, то з-під личкованої полуди вилазять неодмінно махровий реакціонер і чорносотенець, **єдинонеділимець**,*

у якого весь гуманізм кінчався на цьому пункті” [16, 759]. (Власне, єдиноеділімство і великодержавництво є синонімами).

На базі розглянутих слів і словосполучень утворено і прикметник єдиноеділімський: „Ось так танцюють на слизькій **єдиноеділімській** ливні російські псевдодемократи” [16, 709]; „Для нас безсумнівно, що за цим підводиться примара ... імперіалізму **єдиноеділімського**, червоно-синьо-білого” [16, 521, 683].

На підставі експресивно насажених словосполучень **червоний імперіалізм, червона Москва** І.Багрянний утворив складні прикметники із значним оцінним потенціалом: **червоноімперіалістичний** [16, 456] та **червономосковський** [16, 418].

Хоча після XX з'їзду й намітилися певні зміни в СРСР, І.Багрянний зазначає, що мета тодішнього „колективного” керівництва не була „зректисся курсу, не зійти з своїх комуністичних та **червоноімперіалістичних** позицій, а лише вдатися до нових методів для збереження ... старого курсу” [16, 456]; „Поштовх прийде, і тюрма впаде. Тоді ми зустрінємось. І тоді ви побачите, скільки правди в **червономосковській** пропаганді, а скільки в нашій” [16, 418].

У роки іспанської революції виник вираз *п'ята колона* (на підставі того, що на революційний Мадрид наступало чотири колони контрреволюційних військ, а п'ятою колоною було названо різних законспірованих до часу ворогів). З того часу виразом *п'ята колона* таврують різних зрадників, ворожу агентуру тощо. І.Багрянний докладав чимало зусиль для викриття „п'ятої колони” в українській еміграції, яка часто координувалася з боку НКВД. Тоді й виникли в його публіцистиці складні слова *п'ятиколонник* і *п'ятиколонництво*, які, власне, позначали й саму цю агентуру, і окремих її учасників. Пор. в конкретних контекстах: „... є й такі „професори”, що перед тим побували у лавах КПЗУ (комуністичній партії Західної України – О.К.), а потім провідною персоною в комуністичній газеті „Українські щоденні вісті” в США, цебто **п'ятиколонником** чистої води. А тепер, зовсім не відмежувавшись і не осудивши свого явного **п'ятиколонництва** в тій КПЗУ

й тих „УЩВ”, розпинає небіжчика Хвильового, разом з Галаном потрошить його могилу й борює хвильовістів і хвильовізм із завзяттям” [16, 375] (стаття „Фронт брехні й аморальності”, 1954 р.).

Письменник гостро засуджував російський шовінізм та так звану „теорію старшого брата”. Для підсилення своїх оцінок він вживає складний прикметник, утворений на базі словосполучення *старший брат* (тобто російський народ щодо інших народів СРСР – менших братів): „ідеологія московської *старшобратньої КПРС*” [16, 570]. Пор. також: „більшовицька московська теорія „старшого брата” [16, 256, 579]; „*І от з Києва чи з Тбілісі ви чуєте по-грузинському чи по-українському, а частіше просто в старшобратній мові: „Росія, Росія!” „Я росіянин!”*” [16, 619]. Слово *старшобратній* стає контекстуальним синонімом до *російський (великоросійський)*. І.Багрянний відзначає схильність радянських керівників до „роблення помпезних пам’ятників” [16, 570]. Це дало йому підставу створити неологізм: *радянські пам’яткороби* [16, 576]. Цей новотвір так нагадує звичне для соціалістичної системи *бракороби*. Пор. також інший подібний новотвір І.Багряного *феєрверкороби* аналогічної словотворчої структури, розглянутий вище.

Дуже схожий на розглянуті вище й новотвір *перодряп* [16, 214], що служить для негативної оцінки продажних критиків (на основі словосполучення теж негативного забарвлення *дряпати пером*).

Цікавий приклад уживання складного слова *квивморги* та похідних від нього *квивморгати* й *наквивморгати*. Постало воно первісно шляхом стягнення словосполучення *на кивах та на моргах* розмовляти, що, за Словником Б.Грінченка, означає „розмовляти за допомогою міміки” [76, II, 444] від *кив* та *морг*. Пор. також *на кивах та на мигах* „тс.”. У І.Багряного позначають практично „натяки”, „нечленороздільне белькотання” і мають значний експресивно-емоційний потенціал. Пор. у конкретних контекстах: „*І от тепер виявляється, що, власне, ніяких обіцянок конкретних і не було. А були, як і за Сталіна, лише неясні натяки, квивморги* (якщо говорити про

обіцянки зміни режиму, тобто знесення сталінщини (сталінізму)” [16, 458]; „... Ви десь **накивиморгали** про комуніста „Багрового”, що, мовляв, вислужувався перед Кремлем. Ви це теж підкреслили, щоб я знав, що це ви про мене. А тимчасом я б попросив Вас, щоб Ви замість отак **кивиморгати** назвали прямо й документально, де, коли, в якому році, в якому журналі чи газеті і в якому рядку (зацитувати) я Вам дав підставу так **кивиморгати**, так мені закидати – комунізм і вислужування перед Москвою” [16, 374] (так відповідав письменник на спроби такого собі лікаря В.Плюща його зганьбити і оббредати). Пор. також: „Нехай нас не введуть в оману хрущовські **кивиморги** в бік України. Ленін і Сталін моргали в цей бік ще й не так, але що з того вийшло, ми дуже добре знаємо” [16, 556]. „Якби Мікоян хотів історично стати на шлях ревізії по велінню своєї совісті, то він напевно не побоявся б називати речі своїми іменами і вживав би ясних дефініцій, а не таких **кивиморгів** та неозначеного точно белькотання про „ошібки” та „недотягнення” [16, 441].

Слова *кивиморги*, *кивиморгати* мають значний народно-образний потенціал. Вони покликані викривати, негативно оцінюючи певні дії персонажів публіцистики І.Багряного, що говорять непрямо, натяками тощо. Письменник вдало поєднує глибину народного слова і власні лінгвостилістичні пошуки.

У тексті тієї ж статті вжито і слова *кивати* й *моргати*, сполучення яких певною мірою пояснює шлях творення слова *кивиморги* й *кивиморгати*.

Близько до слова *п'ятиколонництво*, розглянутого вище, стоїть схоже на нього складне ж слово *п'ятицентровість* (від *п'ять центрів*). Цим словом письменник засуджує звичайне для українців прагнення щось очолювати, чимось керувати тощо: „Власне, існує один центр і кілька претендентів теж в „центри”. Отож, з огляду на дво-, три- чи *п'ятицентровість* проблема дуже важка для вирішення” [16, 309].

Помітну групу становлять відаббревіатурні утворення. Власне, тут маємо побуквене озвучення аббревіатур. Пор.: *есесерівська дійсність* [16, 461] – від

СРСР; *есесерівські дроти* [16, 708, 475]; *в умовах позаесесерівських* [16, 364] – від *поза СРСР*, *емведівські собаки* [16, 417] – від *МВД* – *Министерство внутренних дел*, в українізованому варіанті – *емвеесівські газети* [16, 604, 605] – від *МВС* – *Міністерство внутрішніх справ*, *емвеесівська лавочка* [16, 414, 415]; *емвеесівські статисти* [16, 432 – 433, 538], *емвеесівська гвардія* [16, 433], *емвеесівська герлига* [16, 721]; *емведисти* [16, 417, 418] – від того ж таки *МВД*; *есбісти* – працівники служби безпеки (СБ) [16, 144], *кацет*, *кацетник* – позначення концтабору, концтабірника [16, 421]. У передвоєнні й перші роки війни дуже продуктивним було скорочення *енкаведисти* [16, 334] – співробітники Народного Комісаріату Внутрішніх справ (дел). Пор. також утворені від нього прикметники *енкаведистський бич* [16, 22], *енкаведистських катівень* [16, 26]; також: *діпівські умови* [16, 242] – від Ді-Пі „переміщені особи”; *урденівський* [16, 270, 300 – преса] – від УРДП (Українська Революційна демократична партія); *угаверівський* – від УГВР (нелегальний український уряд в роки війни). Відповідні аббревіатури теж часто виступають у публіцистичних творах І.Багряного на позначення організацій, установ тощо.

Серед новотворів І.Багряного значне місце займають суфіксальні утворення. Суфікси української мови дають можливість передавати різноманітні відтінки значень і різноманітні оцінки індивідуально-авторського сприйняття. Як правило, у публіцистиці письменника переважна більшість таких новотворів вживається письменником з метою негативної оцінки. Тут спостерігаємо цілу групу префіксально-суфіксальних іменників від дієслів, що позначають якусь діяльність, яку не можна оцінити позитивно. Так, за моделлю слова *підлабузник* були утворені іменники *підляпувачі*, *підсвистувачі*, *піддакувачі* (пор. також *підбрехачі*), *підсюсюкувачі*. Пор. у конкретних контекстах: „*Сидить зборище підлабузників і безпринципних підляпувачів, теж співучасників злочинів*” [16, 513]. *Підляпувачі* – це, власне, ті, що оплесками (= підляпуванням) усе

схваляють: „В письменниках і митцях лишати тільки *підсвистувачів та піддакувачів партії й уряду*” [16, 825].

В І.Багряного зустрічаємо слово *підбріхачі*. Воно певною мірою нагадує відоме квітчине *підбрехач*, яке, втім, позначало старосту у весільному обряді (другого свата). За тією ж моделлю був утворений іменник *поплентачі*, який позначав прибічників Й.Сталіна.

Певну роль у творенні суфіксальних слів відіграють зменшувальні утворення від прізвищ певних історичних персонажів. Ці форми, як правило, передають зневажливе ставлення публіциста до тих або інших персонажів. „Багряного керенчики та різні денікінчики й врангелівчики нищили в роки революції масово” [16, 249]. Ці пестливо-здрібнілі суфікси додають словам відтінку яскраво вираженої зневаги. Множинна форма слугує узагальненню.

Варто звернути увагу й на зменшувальні утворення типу *сталіненята, кохенята, геббельсята*, які начебто передають поняття дітей чи послідовників того, чиє ім'я є твірним словом. Пор. і *деспотенята*.

Таким чином, публіцистична мовотворчість І.Багряного ілюструє певну кількість неологізмів. Пристрасті суспільно-політичного життя ХХ ст. надихнули письменника-публіциста на активне поповнення українського лексикону власними новотворами, покликаними точно, образно, емоційно позначати людську особистість. Авторський оказіоналізм є продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним і неповторним експериментом І.Багряного. На нашу думку, кожен вдалий новотвір слід вважати певним внеском у загальнонародну мовну скарбницю. Будь-яка словотвірна інновація завжди міцно спирається на мовні традиції, на загальнонародне мовне багатство.

Загалом у публіцистиці І.Багряного фіксуємо незначну кількість індивідуально-авторських новотворів. Вони найчастіше ужиті публіцистом для негативної оцінки явищ тоталітарної системи, її типових представників.

2.7. Семантично оновлені (актуалізовані) слова в публіцистиці І.Багряного

Публіцистичний словник мови І.Багряного, окрім індивідуально-авторських неологізмів, налічує значну кількість слів, які письменник поновив, відсвіжив, вивів із забуття чи напівзабуття. Проф. Н.М.Сологуб називає їх „освіженими” [245, 97]. Це структурно й семантично оновлені слова, які відзначаються образною сполучуваністю.

У Словнику української мови ці слова супроводжуються різними обмежувальними ремарками (заст., рідковж., діал. тощо). Ми спробували навести приклади найбільш типових „освіжених” Іваном Багряним слів та деякі прокоментувати. Для самого публіциста вони не були „освіженими”, а для сучасного читача вони є такими, і зараз ми спостерігаємо їх поновлення та актуалізацію.

Розглянемо конкретні приклади таких слів, наводячи відповідні мікроконтексти й визначення семантики в Словнику української мови (СУМ) та в деяких інших джерелах.

Вітія [16, 365]. Для багатьох мовців материкової України це слово незрозуміле. У СУМ подається тлумачення слова *вітійство*, а лексема *вітія* не кваліфікується. Вважатимемо, що публіцист використав спосіб усічення слова й утворив іменник *вітія*. СУМ так визначає семантику слова *вітійство*: заст. Красномовство [236, I, 687], тут же подається дієслово *вітійствувати* як „заст., ірон. Говорити красномовно, виголошувати промови”. Автор, утворивши лексему *вітія*, використав її як перифразу до образу п. Плюща, надавши слову дещо іронічного та саркастичного звучання в тексті, з метою показу підступності та неправдивості слів цього політика: „Так з самого початку Плющ патетичним, і негарним через те, тоном, тоном народного ***вітії***, намагається впоїти читачам думку, що Хвильовий і хвильовісти – це зрадники, запродавці, садисти” [16, 365]. Очевидно, слово

вітія означає ритор, красномовець, той, хто висловлюється „витеєвато” (рос.).

Вішателі [16, 285]. „*І ось кола московських прислужників, до яких належить і цей Музиченко і до яких належать багато інших „музиченків” та „максименків”, які не тільки писали антисемітські анекдоти, а й розбивали, либонь, жидівським дітям голови, а якщо не розбивали безпосередньо, то ... закликали до цього, виховували вішателів і розбивачів голів своєю антисемітською пропагандою...*” [16, 285]. У СУМ слово *вішатель* кваліфікується як „рідко, зневажл. Те саме, що вішальник” [236, I, 692], а слово *вішальник* має два значення: „1. зневажл. Той, хто здійснює репресії, вішає людей. 2. Той, хто повісився або страчений через повішення” [236, I, 692]. У тексті І.Багрянний використовує цю лексему з першим значенням. В іншому тексті автор уживає слово *вішателі* як перифразу, вкладаючи глибокий смисл, лаконічно й точно характеризуючи фашистського ватажка та його компанію, яка прославилась жорстокими насильницькими діями під час другої світової війни: „*І то не таборовим юберменшам, а соліднішим вішателям вроді Гітлера і К*” [16, 153].

Заїлість [16, 381]. „*Вороги наші встромляють поміж нас пальці й паліччя й роблять, що хочуть, використовуючи й нашу темноту, і наші амбіції дрібні, і нашу групову заїлість*” [16, 381]. СУМ подає таке визначення: „Заїлість, діал. Злість” [236, III, 132]. Публіцист вводить в обіг, у мовну тканину публіцистичних текстів цю лексему, яка є призабутою сьогодні.

Закукуріченість [16, 210]. „*Щоправда, ми не віримо в наявність серед цього середовища агентури МВС, натомість глибоко віримо в наявність безмежної глупоти та закукуріченості проводу, що створює сприятливу атмосферу для ворожої українській справі діяльності різних сумнівних об’єктів*” [16, 210]. СУМ подає тлумачення не іменника *закукуріченість*, а дієприкметника *закукурічений* як „діал. Розпалений люттю, злий” та дієслова *закукурічитися*: „діал. Розпалитися, розсердитися” [236, III, 173]. І.Багрянний

утворив від цих лексем іменник, який у контексті вживається як контекстуальний синонім до слова *глупота*. Варто згадати, що завдання суфікса *-ість* – створювати вищий ступінь узагальнення семантики, чим і скористався І.Багрянний, уживши слово *закукуріченість*.

Канальський [16, 250]. „Будування Петрограда на українських кістках, де було вимордувано на *канальських* роботах сотні тисяч українського народу – це був геноцид чи демонстрація дружби народів Росії?” [16, 250]. На перший погляд, читач словосполучення *канальські роботи* може не зрозуміти, гадатиме, що йдеться про будівництво каналів на ріці Неві, але публіцист вживає в тексті цю лексему з її первісним, на жаль, забутим сьогодні значенням, яке подається в СУМ: „Канальський, заст. Важкий, каторжний” [236, IV, 87]. Автор уводить у мовну тканину тексту лексему *канальський*, яка є синонімом до прикметників *каторжний*, *тяжкий*. І.Багрянний веде мову про тисячі українців, які були насильно вислані урядом на вірну смерть.

Ловитва [16, 419]. „*І вражала вопіюча неспівмірність: така велика радянська потуга, такий пропагандистський блиск і слава комуністичного Лазарету, тоді горді тріумфатори і – така шалена, така наполеглива, така люта ловитва за маленькими людьми*” [16, 419]. Щоб надати певної стилістичної образності тексту, І.Багрянний використав лексему *ловитва* – іменник на позначення збірності замість слова *лови*. Окрім цього, суфікс *-тв(а)* має процесуальне значення. СУМ подає таке тлумачення: „Ловитва, заст. Лови” [236, IV, 537]. Це слово надає поняттю широти й повноти описуваного явища, а саме: у статті „Тріумф рабовласника”, написаній з нагоди десятиліття розпалу репатріації, автор говорить про трагедію, „незрівнянну епопею ганьби”, „чорну пляму”, кинуту сталінськими людоловами на обличчя людської культури й цивілізації. Мова йде про те, як репатріаційні комісії розшукували по країнах Європи емігрантів-утікачів, цих „беглих рабів”, як вони їх називали, кидали у вагони з закрученими дротом руками і як худобу везли на „родіну”, до „ясного комунізму”, до „соняшної

сталінської конституції”, до „раю”, а люди кричали, кінчали життя самогубством, щоб тільки не потрапити до рук московських рабовласників, у царство безправ’я й рабства, іменоване СРСР. Публіцист пише: „*А ловитва* набрала величезних масштабів, бо вже і втеча рабів у проломини мала колосальні розміри” [16, 419]. Автор використав контекстуальні синоніми до слова *ловитва* – *забава*, *потеха*, яка тривала аж два роки, а цивілізована Європа не могла зрозуміти, чому люди не хотіли вертатися додому, а обирали життя в злиднях на чужині: „*І почалася перед очима всього світу та славна забава, що по-російськи називається „потеха”*” [16, 419].

Маєстат [16, 454]. „Сьогоднішня ціна за московські дари, в цьому маленькому ведмедикові уособлені, – це осиковий кілок в демократію, в християнську мораль, в людську гідність, в **маєстат** королів – у все, чим так гордився Захід” [16, 454]. У СУМ читаємо: „Маєстат, заст. Велич, величчя” [236, IV, 593]. І.Багряний навмисне вживає це слово (на жаль, сьогодні призабуте) у словосполученні *маєстат королів*, бо воно наповнене якимось урочистим змістом, глибокою образністю, тобто воно функціонально й естетично навантажене в тексті автора. Це слово звичне для поезій Олега Ольжича, Євгена Маланюка, у Івана Франка також знаходимо рядки з цією лексемою: „А сонце звільна, велично і спокійно виринали в своїм маєстаті”. Дослідниця творчості Яра Славутича Н.Сологуб констатує, що письменник для позначення величі України, величі свого народу вживає слово *маєстат* [245, 23] (у Яра Славутича є окрема збірка поезій під назвою „Маєстат”). А С.Єрмоленко називає такі „освіжені” слова, як *маєстат*, блискітками мовної творчості письменників, які стають надбанням національної літературної мови [94, 6]. Це слово є часто вживаним у творчості українських письменників діаспори.

Мамут [16, 805]. „Для того, щоб перетяти шляхи процесові занепаду (втраті престижу КППС – О.К.), Хрущову за велику ціну треба було вивертися в трьох пунктах: поразка в Карибському морі, поразка в Східній Німеччині, поразка (морально-політична) в змаганні з такою „блохою”, як

Албанія, за якою стоїть китайський мамут...” [16, 805]. Письменник замість знайомого сучасному читачеві слова *мамонт* уживає *мамут* з певною стилістичною метою, щоб показати всю нікчемність, глухість, тупість радянського лідера – Микити Хрущова, який хотів реабілітуватись в очах світу, а насамперед в очах комуністичного табору, бо великі надії покладав на Китай, який Багрянний називає *китайським мамутом*. Цікаву наукову розвідку про лексему *мамут* зробив О.Пономарів, який пише, що викопний ссавець льодовикового періоду по-українськи звався *мамут*. Ще в М.Бажана читаємо: „Мамут спиною розгортає твань”. Пор.: п. ч. слц. вл. слн. *matut*, мак. срб. *мамут*. Пізніше його в українській мові назвали так, як у російській – *мамонт*, а слову *мамут* у словниках дали позначку „застаріле” [207, 117]. І дійсно, у СУМ знаходимо таке тлумачення лексеми: „Мамут, заст. Мамонт” [236, IV, 616]. О.Пономарів називає це явище прикладом „інтернаціоналізації” слова й пише, що прийшов час повернути українську термінологію до багатющих джерел рідної мови.

Нап’ятнування [16, 208]. „Хіба від додання початку, що має служити за димову заслону своїм сповідним **нап’ятнуванням** „гауляйтерів”, як „покірних агентів Кремля”, та кінця про „чрезмерний централізм” змінилася суть справи, оте серце всього вступу і всієї статті, оте признание більшовикам як „нерасчленітелям Росії” [16, 208].

Автор уживає діалектне слово *нап’ятнування*, яке є маловживаним, але має досить прозорий натяк, бо утворене від іменника *п’ятно*, *пляма*, і в читача відразу спрацьовує асоціативне уявлення. У СУМ міститься тлумачення не лексеми *нап’ятнування*, вжитої І.Багрянним, а дієприкметника *нап’ятнований* та дієслова *нап’ятнувати*, які кваліфікуються як діалектні й позначають „затаврувати” [236, V, 167].

Оривок [16, 300]. „...ця партія (УРДП) – О. К.) перетривала Ялтинську угоду, прикладувану до цих людей насамперед, перетривала ловлю їх, як собак, по європейських румовищах, щоб на **оривку** вети до Сталіна, перетривала всілякі контролі, скрінінги, всі ворожі випадки ... і виросла в

першокласну політичну організацію...” [16, 300]. Новий тлумачний словник української мови подає таке тлумачення „Оривок. діал. Обривок” [196, III, 133].

Параван [16, 706]. „*А чи не простіше було б хуліганів переселити в одні табори, а політичних в табори інші – і проблема була б розв’язана й не треба б було осмішуватися перед світом і підіймати красивий лунного супутника гагарінський параван*” [16, 706]. У СУМ: „Параван, діал. Ширма” [236, VI, 61].

Приспішення [16, 252]. „*В основі його (Американського Комітету – О.К.) праці лежить ... концепція приспішення повалення сталінської диктатури зусиллями „народів Росії” й відновлення на просторах теперішнього СРСР єдиної й неподільної Росії тими ж зусиллями всіх „народів Росії*” [16, 252]. СУМ подає визначення не іменника приспішення, використаного І.Багряним, а слова приспішений як „діал. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до приспішити. 2. У знач. прикм. Швидкий, поспішний” [236, VIII, 32].

Отже, „освіжені” слова, призабуті чи такі, що вживаються в загальнономовних словниках із певними ремарками, є характерними для мови публіцистики І.Багряного. Уживання семантично оновлених слів дає більшу інформацію про естетичні можливості тексту, робить його більш образним. Цікаво, що деякі з актуалізованих І.Багряним слів, як-от *маєстат*, тепер є активні.

2.8. Функціональне навантаження кольороназв

Колористика як така в публіцистиці І.Багряного представлена скромно. Це й зрозуміло. Адже в публіцистиці, як правило, не природу змальовують, а пишуть про політику і пов’язані з нею проблеми. Особливо це стосується такого політично активного публіциста, яким був Іван Багряний. То ж у його публіцистичних творах представлені переважно прикметники, що позначали „партійні кольори”: *червоний, брунатний (коричневий), білий*. Проміжне

місце займає кольороназва *чорний*, яка стосується і політичних аспектів, і морально-етичних.

Червоний. Б.Грінченко дає таке тлумачення слова *червоний*: „1). Красний. Червона калина. Червоні чоботи муляють. Ном. № 1998. 2). Как существ. Червонец. 01862” [76, IV, 453]. Таким чином, тут нема вказівки на вживання слова *червоний* у політичному значенні. СУМ подає чотири значення цього слова: „Червоний, а, е. 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків. 2. перен., політ. Який стосується революційної діяльності; пов’язаний з радянським соціалістичним ладом; протилежне білий. 3. Уживається як складова частина деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів: червона конюшина, червоний фарфор. 4. у знач. ім., заст. Червінець [236, XI, 296 – 297].

В українській, російській та інших мовах це слово виступило синонімом прикметника *революційний*.

У часи після Жовтневої революції слово *червоний* наповнилось новим змістом. Воно могло означати все, що пов’язане з новим комуністичним ладом, стало синонімом до слів *радянський, комуністичний*. Слід відзначити, що в перші роки революції кількість словосполучень із лексемою *червоний* була надзвичайно велика: *Червона Армія, червоний терор, червоний командир, червона валка, червона реакція* тощо.

Особливе місце в публіцистиці І.Багряного належить позначенню *червоного* кольору. Адже найголовніший ворог, боротьбі з яким письменник присвятив практично все своє свідоме життя, – це комуністична система, що мала й має червону символіку (до речі, і нацистська система мала таку ж символіку). А реально, показує публіцист, ця система вся перенасичена пролитою кров’ю. Тож епітет *червоний* у публіцистиці І.Багряного надзвичайно частотний. Ним він „наповнює” найголовніші поняття й реалії комуністичної системи. Привертає увагу дошкульність таких поєднань слів, які начебто, за формально-логічним підходом, поєднуватися і не повинні б:

червона жандармерія [16, 25] – робітничо-селянська міліція; червоний близнюк [16, 118] – комунізм; червоні дивізії [16, 169] – радянські війська; червона імперія [16, 134] – СРСР; російський червоний фашизм [16, 30] – більшовизм; червона Росія [16, 117]; червона російська кліка [16, 275]; лави червоної партизанки [16, 57]; червона московська інквізиція [16, 383]; червоний окупант [16, 348]; сталінська червона деспотія [16, 174] тощо.

Вдалим є в І.Багряного метонімічний образ московського уряду: „Світ не хоче попасти під московську **червону** руку й буде боротися жорстоко” [16, 348]. Ідею політичної консолідації порівнює з „червоною плахтою для бика”: „І цікаво відзначити, що зі стилю писань, хоч би й в отакому „Громадському голосі” можна легко впізнати деяких кандидатів у генії..., деяких марксо-ленінців, для яких дух Петлюри, а надто УНРади й сама ідея політичної консолідації в ній є не тільки **червоною** плахтою для бика, а ще гірше” [16, 290].

Цікавим є перифрастичний образ „**червоної** машкари”, наприклад: „...оголтєлий російський фашизм ... у **червоній** машкарі гуляє...” [16, 302] – автор має на увазі комунізм; СРСР називає царством московського „**червоного** медведя” [16, 453].

Зображуючи голодомор 1933 р., публіцист пише: „Елеватори в цілому СРСР тріщали від українського хліба, запрацьованого українським народом, і здобутками того народу більшовики завоювали за безцінь світові ринки, творячи демпінг, постачали ним китайську революцію тощо... В цей час умираючих українських селян, що їхали до столиці просити на вулицях милостиню, виловлювала **червона жандармерія**, звана робітничо-селянською міліцією, і викидала геть за місто вмирати на шляхах” [16, 25].

У статті „Істерика російського фашизму” (червень 1948 р.) публіцист зазначає: „Більшовизм дістав законне і єдино вірне визначення, як **червоний російський фашизм**, не тільки від нас, українців, грузинів, білорусів і всіх поневолених червоною Москвою народів, а й від мислячих людей всього світу” [16, 116].

Пор. також: „... до гестапівського терору був сталінський терор, коли мільйони пішли на каторгу, а сотні тисяч замордованих виповнили могили по Вінницях тощо; що до гітлерівської політики винищення українського народу була така сама сталінська політика, що **московський червоний фашизм** приготував ґрунт для приходу й панування кохів (Е.Кох – гауляйтер України в часи 2-ої світової війни – О.К.) і вони користувались тими самими тюрмами” [16, 174].

Часто публіцист вживає слово *окупант* з епітетом *червоний*, характеризуючи загарбницьку політику Росії (СРСР). Пор., наприклад: „Небіжчик Григорій Косинка, що його розстріляв **червоний московський окупант** 1934 року за український „сепаратизм”...” [16, 350]; „червоним окупантом” [16, 417].

Описуючи радянську Росію (СРСР), публіцист дуже часто визначає її ідеологічну, політичну і т. д. суть за допомогою епітета *червоний*. Варто нагадати, що в період „холодної війни” антирадянська пропаганда весь час твердила про „червону загрозу”. Тож у такому контексті не буде дивним читати такі визначення І.Багряного: *московське червоне царство* [16, 480]; *червоні московські царі* [16, 749]; *червона московська імперія* [16, 519, 717]; *в більшовицькій червоній імперії* [13, 704]; *червоні рабовласники* [16, 417]; „*осяги*” *червоної рабовласницької системи* [16, 563]; *вовчий оскал червоних рабовласників* [16, 420]; *червона московська деспотія* [16, 454]; *червона диктатура* [16, 425]; *червоні можновладці* [16, 424]; *червона Росія* [16, 117]; *червона московська реакція* [16, 757]; *червоний загарбник* [16, 335]; *червоні канібали* [16, 823] – так характеризує І.Багрянний комуністів; у конкретному контексті маємо: „*Чим далі, тим тісніші робляться зв’язки торговельні й комерційні між цими двома, здавалося, ніколи непримиримими світами: західним вільним світом і червоними канібалами*” [16, 823].

Схожим чином письменник характеризує й інші країни, які почали на той час дотримуватися комуністичної орієнтації. Пор.: *червоний Китай*.

Природно, що загальномовні фразеологічні вживання типу *червоною ниткою проходять* [16, 247] такого забарвлення вже мати не можуть. Тут цілком позитивний відтінок, що позначає щось головне, примітне тощо, пор.: „У всіх моїх публікаціях **червоною ниткою проходить думка**, що російська реакція не може бути ототожнювана з цілим народом” [16, 247]. Виник, до речі, цей вислів на підставі опису будови канатів британських королівських снастей, де „від найтовщого канату до найтоншого мотузка сучать так, щоб через них на всю довжину проходила червона нитка, яку не можна висмикнути інакше, як розпустивши всю решту так, що навіть за найменшим уривком мотузка можна дізнатися, що мотузок (канат) належить англійській короні” [16, 341]. Маємо приклад опредметнення образу.

Епітет *червоний* одержують ті слова, що позначають комуністичну систему або її певні важливі атрибути (принаймні в контексті багрянівської публіцистики). Наприклад, значна кількість перифрастичних „звірячих” позначень комуністичної системи одержує цей епітет: **червоний крокодил** [16, 423]; **червоний молох** [16, 697]; *в царстві московського червоного ведмедя* [16, 453]; *московський червоний „васька”* [16, 698]; **червона омела** [16, 565]; *для московського червоного ведмедя* [16, 479]; *під червоний хрущовський черевик* [16, 702]; *перемальовування політичних і ідейних облич, перероблення їх, перемазування їх грубим червоним московським квачем* [16, 741].

Зафіксовано також кілька складних утворень, до складу яких входить корінь *червон-*: ці складні утворення мають таку ж семантику, як і в наведених вище словосполученнях: **червономосковський рабовласницький комунізм** [16, 422], **червоноімперіалістичні позиції** [16, 456]. Ці утворення сконденсовано передають відповідні ознаки.

Стилістично виправданим, на наш погляд, є використання публіцистом прикметників *кривавий* та *іржавий* (на позначення кольору крові) замість лексеми *червоний*, ужитої в переносному значенні.

У словосполученні *криваві чоловічки* І.Багрянний використав синонім до слова *червоний*, вибравши прикметник *кривавий*, який має безпосереднє відношення до крові, тобто червоний чи багрянний, тим самим завуальовано спрямувавши увагу читача на звірства, які чинили поплічники Сталіна з радянськими людьми: „Напевне перед їхніми (учнів Сталіна – О.К.) очима замерехтіли **криваві чоловічки** від пролитої народної крові, які, **чоловічки криваві**, мабуть, і самому вождеві отруїли останні передсмертні хвилини” [16, 355].

В іншому тексті письменник з конкретною стилістичною метою, щоб уникнути тавтології, замінив слово *червоний* лексевою *іржавий*, яка в мовній тканині твору є контекстуальним синонімом, наприклад: „І кому це погрозив Хрущов тим знаменитим, **іржавим** від крові, але безперечно гострим „пролетарським мечем”?” [16, 459]. Автор використав образ меча: *меч революції, караючий меч пролетаріату, чекістський меч*, називаючи „ВЧК – ДПУ – НКВС – МВС – мечем радянського збірного ката для відсікання голів усім непокірним” в СРСР. У цьому образі меча публіцист вбачає ганебне й підле знаряддя сталінської контрреволюції, направлене проти революційних прагнень народу, бо в країні точиться боротьба проти культу особи, проти культу радянської імперії. Сталіна вже нема в живих, але „меч сталінського правопорядку” гострий, і Хрущов тримає його напоготові.

Білий – колір, що в прямому значенні означає чистоту, а в переносному вживається, коли стосується побутових явищ: *білий день, білий світ, біле простирадло* тощо. Інше значення слова *білий* – політичного характеру – *білі революціонери, контрреволюціонери*. СУМ подає таке тлумачення цієї лексеми, вжитої в переносному значенні: „Білий – 4. перен. політ. Ворожий радянській владі, контрреволюційний; протилежне червоний” [236, I, 181]. Це слово стає основою творення багатьох складних слів: *білогвардієць, білогвардійщина, білобандит, білоемігрант*. Виникає й субстантивована форма цього слова із значенням „контрреволюціонер”, „білогвардієць” – член

антирадянської контрреволюційної військової організації, а також той, хто воював проти Радянської влади в лавах білої гвардії” [236, I, 183].

Отже, слово *білий* увійшло до системи української мови як політичний термін і під впливом французької мови розвинуло додаткове значення, утворило нові слова в нашій мові, наприклад, у Багряного: *„Безліч подібних документів стверджують, що декларативна ненависть до більшовизму в цих білих фашистів – „собірателей землі руской” йде зовсім по іншій лінії”* [16, 117]; *„Не збираємося дискутувати з таким нахабством, лише констатуємо, що російський білий фашизм впав в істерію”* [16, 117]; *„Білофашисти це добре знають і саме тому хочуть українську справу звузити до масштабів „галицької провінції”* [16, 117]; *„Тій таки московській, але білій чорносотенній пропаганді вірять ті речники американської демократії...”* [16, 378]. За аналогією до слова *білобандит* утворилося слово *білофашист*.

Вдалим є в І.Багряного використання медичного терміна *бацила* в переносному значенні, поєднання його з політичним терміном, внаслідок чого утворилася яскрава метафорична сполука, яка в свою чергу є підґрунтям для утворення яскравої перифрази в тексті *„московська біла імперіалістична бацила”*, наприклад: *„Керенські й Мельгунови, носії московської білої імперіалістичної бацили, є анахронізмом, є такі лицарями абсурду...”* [16, 382].

І.Багрянний часто не вбачає особливої різниці між представниками як *білої*, так і *червоної* реакції, що можна пояснити їх загальним ставленням до України і українців. Це, зокрема, реалізовано в таких контекстах: *„Ми ніколи не ототожнювали цієї реакції, білої чи червоної, з народом”* [16, 680]; *„Ми прекрасно знаємо, що і червоні, і білі носії імперіалістичного чаду не мали і не мають з народом нічого спільного”* [16, 680]; *„... і червоні й білі речники московської реакції, чорного в своїй суті колоніалізму, вперто ототожнюють себе з цілим народом російським”* [16, 680]. В останньому

прикладі контекстуальними синонімами стають слова *червоний, білий, чорний*, останнє з яких можна розглядати, як „ядерне” в цьому ряду.

Письменник неодноразово підкреслює „*психологічну готовність білих слугувати червоним*” [16, 288]. Тому він і закликає боротися проти реакції „... як *червоної, так і білої, так і чорної масті*” [16, 299]. Особливу небезпеку він вбачає у великодержавницьких намаганнях тих реакціонерів. Пор.: „*увесь цей кагал під проводом організованого російського червоного і білого великодержавництва*” [16, 288]. В інших місцях письменник говорить про трибарвну реакцію, натякаючи на російський триколор (кольори російського прапора).

І білих, і червоних письменник часто ототожнює з фашистами: „...*червоний і білий російський фашизм б'ють в одному напрямку*” [16, 116]; „*Сьогодні на арену, поруч із червоним російським фашизмом, виходить і білий російський фашизм, який хоче бути спадкоємцем першого, „рятуючи” ніби Росію від цього першого, Це є, власне, дві сторони тієї самої медалі. В цілості медаль та називається російським фашизмом в повній його величі й красі* [16, 116].

Доречним та стилістично вмотивованим є використання І.Багряним лексеми *брунатний* у словосполученні *гітлерівська брунатна деспотія*, бо, як відомо з історії, у ХХ ст. німецькими фашистами використовувалася свастика у вигляді хреста коричневого кольору із загнутими під прямим кутом кінцями, як емблема „арійськості”, що надало свастиці одіозного характеру в сучасному сприйнятті [235, 821], коричнева чума асоціюється із фашизмом. Але публіцист замість слова *коричнева деспотія* висловився інакше, з нотками їдкою сарказму – *брунатна деспотія* (звукова асоціація – „брудна”). У СУМ читаємо тлумачення: „Брунатний. Коричневий, темно-жовтий” [236, I, 241]. Письменник робить прозорий натяк, проводить паралель між „*сталінською червоною деспотією*” та „*гітлерівською брунатною*”, віщуючи першій долю останньої, наприклад: „*Віримо в те, що недалеко той час, коли справедливість таки запанує над злом остаточно,*

коли сталінську червону деспотію спіткає доля гітлерівської брунатної деспотії і український народ стане вільний...” [16, 174].

Іноді в публіцистичних текстах І.Багрянний використовує не лексеми, що означають той чи інший колір, а політичну лексику на позначення певного політичного угруповання, партії, течії, наприклад: *„А завтра всіх цих аматорів – незалежно якого вони будуть кольору: фашистського, монархічного чи комуністичного, – аматорів диктатури й громадянської війни в ім'я тієї диктатури на терені України чекатиме страшне фіаско”* [16, 232]. У читача відразу спрацьовує візуальна пам'ять, бо фашистська свастика – коричневого кольору, комуністична – червоного і т. ін.

У реченні *„Ні, це походить від Плющєвого злочинного наставлення за всяку ціну привернути увагу будь-чиєї „караючої десниці” на голови українського антимосковського резистенсу, фарбуючи його злочинно в світовий комуністичний колір, страхаючи ним наївних людей Заходу”* [16, 365] публіцист замість лексеми *червоний* використав прикметник *комуністичний*, оскільки зрозуміло, що комунізм асоціюється із червоним кольором (прапору Комуністичної партії).

Спорідненість фашизму гітлерівського (*коричневого, брунатного*) і червоного підкреслена своєрідною перифразою *фашизм, сталінський близнюк* (в іншому контексті – *брат*) [16, 90]. Ця думка на різні лади повторюється публіцистом. Отож, повтор є дієвим засобом підвищення ефективності пропаганди, яку втілює письменник. Цей повтор призводить до того, що слово *червоний*, з одного боку, і слова *коричневий, брунатний* стають контекстуальними синонімами, позначаючи споріднені явища.

І.Багрянний визначає своє місце й місце своєї партії УРДП: *„Ми з усіма тими, хто об'єднується проти сталінської агресії. З усіма тими, хто мобілізує всі сили для розвалу, для кардинального знесення і перебудови світу сталінської деспотії”* [16, 91]. Цієї настанови письменник послідовно (як він каже, консекветно) дотримувався все своє свідоме життя.

Слово *перебудова*, проголошене І.Багряним понад 50 років тому, актуалізувалося при М.С.Горбачові у 80-і роки ХХ ст. Але тоді воно позначало поступові реформістські зміни. Та так не сталося. Очевидно, така перебудова в принципі є неможливою. Союз усе ж був, дійсно, „знесений” (за словами І.Багряного).

До ідеологічно навантажених, але в дещо відмінному плані, можна віднести приклади *біла кістка* і *голуба кров* на позначення певних соціальних прошарків (тих, хто повинен правити, на відміну від чорної кістки – гречкосіїв) [16, 61]. Тут варто згадати відомі хрестоматійні рядки Лесі Українки:

Мужики цікаві стали:
 Чи ті кості білі всюди,
 Чи поллється кров блакитна,
 Як пробити пану груди?

Письменник доречно використовує прикметник *голубий*, але не в прямому, а в переносному значенні у словосполученні *голуба кров*, що в СУМ подається як застаріле, мова йде про дворянське аристократичне походження кого-небудь [236, II, 118]. Наприклад: „*Цей „ізм”* (український монархізм – О.К.), *ніби попереджаючи „націоналістичну”, донцовську тезу про касту правлячих, про білу кістку і голубу кров, покликану від Бога княжити і правити над „смердами”, над чорною кісткою гречкосіїв, в ім'я блага нації...*” [16, 61]. Публіцист хотів сказати, що „своя хата” і „своя правда”, сперта на Айхгорнові багнети та білоросійські чорносотенні шомполи, виявилась непридатною для житла українським „смердам” і вони її зруйнували. „*Смердами*” та „*чорною кісткою гречкосіїв*” (чорна кістка – заст. – люди недворянського походження [236, XI, 352]) автор називає стрільців і воїнів УНР – носіїв української національної „ідеї”, але наповненої іншим змістом. Їх він уважає силами демократичної революції.

Чорний. Талановитий публіцист тонко відчував нюанси значення слова, у кожному конкретному випадку майстерно використовував полісемантизм

слів. Так, слово *чорний* у публіцистиці І.Багряного виступає з різними значеннями: у прямому на позначення кольору: „Чорний. 1. Кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне білий” [236, XI, 352]; у переносному: „10. Вкрай ворожий, реакційний, контрреволюційний” та в словосполученні „Чорна кістка” (заст.) означає людей недворянського походження”. Наприклад, у тексті: „*І ті люди, про яких стільки написано, зрештою наші брати й сестри, бо діти українських робітників і селян зовсім не такі чорні*” [16, 230] – мається на увазі колір шкіри; „*чорні народи Африки*” [16, 666] – лексема *чорний* ужита автором у переносному значенні.

У публіцистиці І.Багряного зустрічаємо словосполучення зі словом *чорний* (*чорна робота, чорна сотня, чорні сторони історії*), що давно закріпились у літературному вжитку. За допомогою таких словосполучень автор лаконічно й водночас точно характеризує зображуване, наприклад: „*Варто придивитися до звичайних робітників, про яких еміграція нічого не знає, до тих, що робили „УВ” своїми мозолями, складали й друкували, й виконували чорну роботу*” [16, 245]. Письменник говорить про склад працівників редакції газети „Українські вісті” – „збільшовичені” недавні „громадяни УРСР”, втікачі від Сталіна, багато з яких побували на Колимі й Печорі, в друкарні виявили себе як українці в найкращому й „найповнішому розумінні цього слова”.

Використання в тому чи іншому випадку лексем *чорний, чорна* основане на різних принципах. В одних випадках на підставі зовнішньої схожості предмета, і тоді такі слова головним чином уживаються в прямому значенні як символ чогось страшного, брудного, неприємного, наприклад: „*Отже, наша лінія й надалі – це лінія проти двох чорних сил, які одна одну породжують і живлять, і об’єктивно співпрацюють*” [16, 83] – публіцист має на увазі комунізм і фашизм, називаючи їх метафорично „*комуністичний привид*” і „*фашистський труп*”; „*часи чорної сталіниціни*” [16, 619], „*чорна реакція сталіниціни*” [16, 824], „*прихід чорної ери безпросвітнього рабства*” [16, 825] – І.Багряний говорить про „*хрущовські плани редукації*” інтелігенції в

СРСР, гасло якої: більше безсловесних рабів, обмежити ріст мислячої верхівки згори, а письменниками та митцями залишаються тільки „*підсвистувачі та підтакувачі партії й урядові*” [16, 825].

За зовнішньою схожістю публіцист уживає лексему *чорний* і в інших контекстах, де вона набирає більшої образності, метафоричності: „*Тож нехай не гнівається все те **чорне вороння**, що, боронячись я його ставив, ставлю й буду ставити в одну шеренгу з більшовицькими мерзотниками...*” [16, 213] – І.Багрянний „чорним воронням” називає еміграційних провокаторів. „*Примусова репатріація до СРСР – це **чорна пляма**, кинена сталінськими людоловами на обличчя вселюдської цивілізації й культури*” [16, 419].

Прикметник *чорний* виступає жаским епітетом у словосполученні *чорний ворон*, що в царській Росії, а згодом і в тоталітарному СРСР позначав арештантську машину. У статті „Тяжкі рефлексії” (1962 р.) І.Багрянний пише: „*Особлива болючість цієї рефлексії в тому, що люта розправа сталінської опричини над цвітом української нації й над цілою нацією, і над низкою націй в СРСР відбулася під девізом, поставленим над жахливою сталінською епохою рукою гуманіста Горького, що колись був написав „Пісню про Сокола”, а потім віддав перевагу **чорному воронові** отим новим своїм трактуванням гуманізму: „Єслі враг не сдайотся – єго унічтожают!”* [16, 759]. Тут протиставлення Сокола й чорного ворона (як символу лихої долі) спроектоване на назву арештантської машини.

Щедро представлені в публіцистичних творах І.Багряного і сполучення *чорна сотня*, і складне утворення, що виникло на його основі – *чорносотенство*, а також *чорносотенський*. Усі вони позначають найреакційніші сили російської реакції.

Прикметник *чорний*, як правило, І.Багрянний дуже часто використовує, описуючи негативні явища, для того, щоб викликати в читача негативні емоції. У випадках типу „*герць чорного з білим*” [16, 673] прикметник *чорний*, уживаючись із негативною конотацією, вступає в прямі антонімічні відношення з прикметником *білий*, який тут позначає позитивну ознаку, на

відміну від ідеологічно забарвленого вживання. Фашизм у публіцистиці І.Багряного одержує визначення „найчорніший гатунок реакції” [16, 83]. Так само – і комуністична ідеологія.

Публіцист розумів, що лексика на позначення кольору є необхідним компонентом твору і використовував це, наприклад: „*Це приятельське ставлення українців до грузинів по цей і по той бік залізної заслони задемонстровано багатьма прикладами, які будуть записані колись в історію золотими літерами*” [16, 282]. Автор уживає лексему на позначення кольору *золотий* у переносному значенні з метою надання фразі пишності й красномовності, щоб підкреслити давню дружбу між українським і грузинським народами, та висловлює своє позитивне ставлення до цього факту.

Лексема *рябий* означає покритий плямами іншого кольору, відтінку, що виділяються на основному фоні; плямистий [196, IV, 127]. І.Багряний вводить це слово в мовну тканину твору з певним політичним підтекстом, наприклад: „...нам здається, що це кардинально розходиться з тим, що випишує цей „професор” (п. Державін – О.К.) тепер на ту ж тему, помінявши шкіру **рябу** марксистсько-матеріалістичну на гладеньку ідеалістичну” [16, 212].

Цікавим є в публіцистиці І.Багряного використання лексеми *перістий*, яка в прямому значенні означає якесь неоднорідне забарвлення: смугасте, строкате [236, VI, 327]. Автор уживає в тексті словосполучення *перістий букет* метафорично, але розшифровано: „І якщо „там” українським змаганням протистоїть лише московський комунізм, то „тут” ми маємо цілий **перістий** „букет”, цілий об’єднаний фронт строкатої реакції, від комуністичної починаючи, через соціалістів РСДРП та російське монархічне чорносотенство й аж українськими ренегатами та безбатченками та різними троцькіствующими недобитками кінчаючи” [16, 228].

Кілька разів письменник уживає прикметник *зелений* для позначення чогось незрілого. Наприклад, *зелені юнаки* [16, 213] позначає молодих,

недосвідчених, „недозрілих” людей. Але таке переосмислене вживання прикметника *зелений* є загальномовним. У подібному ж значенні прикметник *зелений*, очевидно, виступає у такому контексті: „... багато з розполітизованих політичних кумась, що встряють в групову боротьбу супроти нас і цим терміном орудують (ідеологія – О.К.), **зеленого поняття** не мають, що ж криється за цим словом” [16, 404].

У більшості випадків І.Багряний використав лексику на позначення кольорів, піддавши її найактивнішим семантичним процесам, тобто в переосмисленому, метафоричному значенні. Особливо це стосується слів, які позначають три основні кольори спектру: білий, червоний і чорний. Ми розглянули приклади, у яких ці лексеми вживаються в переносному значенні як політичні терміни.

2.9. Концептуалізація власних назв у публіцистиці І.Багряного

2.9.1. Власні імена та прізвища. Значне місце в публіцистичних текстах займають власні назви. Це, насамперед, прізвища й імена видатних людей (політичних діячів, письменників тощо), а також – географічні назви (назви населених пунктів, де відбувалися ті чи інші важливі події, назви річок тощо). У кожній групі лексики цього типу – свої функції, які іноді стають навіть символічними, передаючи важливий для публіциста зміст.

Серед власних назв, що функціонують у публіцистичній спадщині І.Багряного, можна виділити кілька груп найактуальніших і, відповідно, найчастотніших.

Назви, пов’язані з життям, культурою, історією українського народу, з сучасними для письменника громадськими й політичними діячами тощо. Це, зокрема, імена історичних діячів: Іван Мазепа, Іван Виговський, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера, Михайло Грушевський, Нестор Махно тощо; імена діячів культури, письменників: Б.Антоненко-Давидович, М.Бажан, К.Буревій, В.Винниченко, О.Вишня, О.Влизько, М.Вороний,

Я.Галан, О.Гермайзе, Б.Грінченко, Л.Дмитерко, О.Довженко, О.Досвітній, М.Драгоманов, М.Драй-Хмара, Г.Епік, С.Єфремов, М.Зеров, М.Йогансен, Г.Косинка, І.Котляревський, Л.Курбас, І.Ле, М.Куліш, Є.Плужник, С.Пилипенко, У.Самчук, М.Семенко, М.Хвильовий, Т.Шевченко, Ю.Яновський і багато-багато інших.

Переважну більшість імен цих діячів публіцист згадує з неприхованою симпатією. Так, з особливою любов'ю І.Багрянний пише про М.Хвильового, перед яким схилився за його відважну боротьбу проти режиму Сталіна. З явною симпатією пише про Ю.Тютюнника, Ю.Яновського, М.Куліша тощо. Натомість гостро засуджує таких представників української радянської літератури, як І.Ле, Я.Галан.

Серед сучасників І.Багряного особливого значення набувають імена активних борців за Україну початку революції й перших років радянської влади. Ці люди часто ставали жертвами сталінського режиму. Тут варто, зокрема, виділити М.Хвильового. За іменним покажчиком, який супроводить книгу „Публіцистика” Івана Багряного, можна простежити частотність уживання певних прізвищ. Тут лише треба, по-перше, враховувати, що не завжди вони експліковані, а по-друге, нерідко вживаються похідні утворення (напр., від прізвища М.Хвильового утворилися такі похідні: *хвильовіст*, *хвильовізм*).

Найбільш частотні імена: В.Ленін, Й.Сталін і М.Хрущов, М.Хвильовий, Гітлер, Д.Кеннеді, Т.Шевченко. Ці імена є важливим фрагментом мовної картини світу письменника. Як бачимо, переважають імена керівних політичних діячів антагоністичних держав – з одного боку, Ленін, Сталін, Хрущов як керівники СРСР протягом тривалого часу, з другого – Гітлер, Д.Кеннеді. Письменники М.Хвильовий і Т.Шевченко озвучуються як видатні борці за Україну, за її свободу.

Серед політичних діячів особливе місце займають імена тих, хто „розпинав” Україну. Перше місце тут по праву належить Сталіну, з іменем якого пов'язаний голодомор, а також масові репресії 30-х років. Його

прізвище „обростає” перифразами, іншими образними утвореннями, які характеризують його макабричну (страхотливу) роль проти України й українців: *„Сталін буде вимцяти свою ненаситну злобу і кровожерну зненависть до нас, українців”*, – писав ще на самому початку своєї публіцистичної кар’єри І.Багрянний [16, 22]. Викриттю цієї ненаситної злоби й кровожерної зненависті присвятив значну частину своїх публіцистичних текстів І.Багрянний. Він зауважував: *„Кістками цих українських дітей і матерів Сталін вимостив усі шляхи тої „необ’ятної родини”* [16, 24].

Ці приклади можна продовжувати й продовжувати. Цікаво; що й ім’я М.Хвильового теж стає своєрідним центром образних уживань. На с. 43 обігрується це прізвище й прізвище його ідейного антипода Андрія Хвилі:

„Все це мусило з часом прийти до одного знаменника. Якого?”

Дехто думає – до знаменника Хвиль.

Ми думаємо – до знаменника Хвильових. Незважаючи на весь терор. Ба, терор свідчить, що процес ішов саме в цім напрямку” [16, 43].

Й.Сталін, як показує той самий іменний покажчик, – найбільш частотне ім’я в публіцистичній спадщині письменника. Це й зрозуміло, адже сам він був найяскравішим уособленням такої ворожої для письменника системи, як комунізм (соціалізм). Тому так часто зустрічаємо це ім’я на сторінках книги. Слід особливо наголосити, що сам факт зібрання більшості публіцистичних творів І.Багряного в одній книзі має величезне значення для сприйняття цих творів на піввіковій відстані.

Ім’я Сталіна від статті до статті притягує відповідну лексику, покликану всебічно характеризувати цього персонажа публіцистичної творчості письменника.

Дослідження публіцистичних текстів І.Багряного показує, що, зображуючи цього персонажа, письменник прагне об’єктивності своїх характеристик. Тоді він подає ці характеристики прямо, без зайвих образних засобів. Інший засіб – це взяття в лапки штампів радянської офіційної пропаганди, за допомогою чого відбувається зміна значення цих штампів-

цитат на протилежне з наданням їм певної іронічності. Цікаво, що сам І.Багрянний неодноразово в своїх текстах звертає увагу на роль „залапковування” при певних словах, особливо при тих, що покликані були в тій пропаганді показувати досягнення „будованого соціалізму”. Пор.: „сонцюподібний” [16, 31], „батько народів” [16, 31], „наймудріший з мудрих” [16, 31], „головний будівничий соціалізму й комунізму” [16, 325].

Прямі оцінні характеристики спостерігаємо, коли І. Багрянний називає Сталіна *кесарем* [16, 353], *тираном, деспотом, диктатором* [16, 353]. Хоча можна сказати, що й у цих „прямих” характеристиках відчутно значний негативний потенціал. Особливо показовою в цьому плані є стаття „Над труною тирана”, присвячена смерті тирана. Ось кілька промовистих прикладів: *тиран помер* [16, 353], *над труною тирана* [16, 353]; *це був найвидатніший з усіх видатних і найбільший з усіх великих тиранів. Навіть великі тирану типу Нерона виглядають пігмеями супроти небіжчика, супроти Сталіна* [16, 353]; *зі страху перед мертвим диктатором* [16, 439]; *великий диктатор і макіавелліст* [16, 450]; *на печатках ери Сталіна саме з волі майбутнього деспота були започатковані й велися в партійній пресі дискусії* [16, 439]; *геніальний деспот* [16, 354]. Не оминає публіцист і традиційної „звірячої” лексики (щоправда, не конкретизується, як в інших випадках, приналежність до певного виду): *Сталін-звірюка* [16, 448]; *Сталіна-звірюку* [16, 458]; *Світ народів і спільнот, які самі лізуть до Сталіна в пащу* [16, 91].

Перифрастично публіцист називає Сталіна „новітній червоний Іван Калита” [16, 284], підкреслюючи його роль як творця нової російської імперії (соціалістичної): „*Сталін збудував найбільшу в історії російську імперію*” [16, 447]. Сталін – „хазяїн” тієї нової імперії [16, 161].

„*Над усім цим піднеслася справжня „гігантська” постать тирана, пануючи неподільно й всеосяжно...*” [16, 354]. Публіцист прямо висловлює своє ставлення до тирана: „*Ми всіма фібрами душі ненавидимо Сталіна*” [16, 282]. Це сказано ще задовго до смерті тирана, що зайвий раз підкреслює відвагу письменника. Це ми дуже багатофункціональне. Воно передає і

власні емоції письменника, й емоції його однодумців-однопартійців, й емоції простого народу, що зазнав великого лиха від цього тирана із „сталевим” іменем. І.Багрянний вказував на певну буденність постаті Сталіна, яка досить сильно контрастувала з його образом, створеним офіційною пропагандою (тобто сиреною, за влучним виразом публіциста): *„Його живий портрет різко розминався з портретом створеним. Сам досить буденний і непоказний в натурі, який же колосальний він був у створеній репутації нещадного диктатора, жорстокого деспота, перед яким тремтіло геть усе в СРСР...”* [16, 354].

Часто трапляються конструкції з прикметником-означенням *сталінський*, у яких прихована негативна характеристика: *сталінська довбня* [16, 460] – так говорить публіцист про так звані каральні органи, про „караючий меч пролетариата”. *„Але – це вже не меч – це сталінська довбня... Довбня, що поставлена на сторожі комуністичної тиранії перед справжнім мечем революції”* [16, 460]. Переосмислення урочистого за звучанням *меч революції* на знижене, майже побутове *довбня* („великий дерев’яний молот для забивання худоби”) „проти сталінської системи рабства” [16, 449], а також вислів *„балансування сталінських учнів”* [16, 450] (про наступників Сталіна в керівництві СРСР) мають виразну антисталінську спрямованість.

„Сталіненятами” називає І.Багрянний „колективних” спадкоємців Сталіна. Привертає увагу використання подібних зменшувальних утворень від власних назв; ці утворення конденсують й увиразнюють ту негативну оцінку-характеристику, що її прагне передати письменник. Пор. також: *Геббельс – геббельсенята, Кох – кохенята*, а також *деспот – деспотенята*.

Знаний спеціаліст гітлерівської пропаганди (облудної, як її характеризує публіцист) Геббельс кількаразово згадується в публіцистичних текстах І.Багряного. Це ім’я давно стало уособленням облудної брехливої пропаганди. Публіцист зауважує: *„згідно тези Геббельса, часто повторювана брехня стає правдою”* [16, 437]. Спираючись на своє розуміння

спорідненості сталінського й гітлерівського режимів, І.Багрянний використовує ім'я Геббельса для оцінки роботи радянської пропаганди: „...закликаємо вас не вірити облудній пропаганді **кремлівських геббельсів і луб'янських гестапівців, чи то пак емведистів**” [16, 418]. Ім'я перетворилось на прозивне слово.

„Вправність” „кремлівських геббельсів” настільки вражає публіциста, що він іронічно зауважує: „В Геббельса і геббельсенят від такого твердження печінки перевернуться” [16, 33] (від того, що публіцист стверджує, нібито українська молодь краща від німецької). „Ми ставимо, – зазначає І.Багрянний, – своїм завданням відмести геть весь той бруд, що ним тую молодь обкидано, і познімати всіх геббельсівських собак, що на ту молодь начіпляно, шукаючи правильного підходу до неї” [16, 33]. Очевидно, ім'я Геббельса публіцист використовує тому, що гітлерівська пропаганда вже була достатньою мірою викрита й засуджена світовою громадськістю.

З тією ж метою можуть використовуватися форми множини від прізвища, навіть прізвища „найгеніальнішого” Сталіна: „... саме тепер треба ... вилущувати всю правду, розвіюючи остаточно туман, що його були напустили „колективні” Сталіни на увесь світ” [16, 455]. Множина від такого прізвища, як Сталін (та й інших керівників КПРС і СРСР) звучить особливо принизливо, оскільки знімається ореол яскравої, неповторної особистості, підкреслюється знеособлення радянського керівництва, особливо в ті часи, коли висувалася претензія на „колективне” керівництво. Пор. також: „деспот вмер, а деспотенята шоковані” [16, 472].

Узагальнено керівництво СРСР публіцист називає „кремлівські диктатори” (особливо це звучить, коли йдеться про так зване „колективне керівництво” після Сталіна – О.К.), „кремлівські можновладиці” [16, 460], „камарилья”, „сталінська кліка”, а пізніше, в хрущовську епоху – „хрущовські холуї” [16, 769] (у той час Хрущов уже був одноосібним керівником КПРС і Радянського уряду). „Сталінська соціалістична, дротом обгороджена соціал-касарня розпадеться” [16, 325].

Говорячи про так званий культ особи Сталіна, І.Багрянний саркастично зауважує: „...*Сталін не був „божеством” сам від себе, як в старовину фараони, ні, сам по собі він був діркою в партійному бублику, але бублик сталінський створили хрущови й кагановичі, вишинські й мікояни*” [16, 440].

З часом ім'я Сталіна в публіцистиці І.Багряного почало вживатися просто на позначення часу: *за Сталіна, зі смертю Сталіна* [16, 815 та ін.]. Але емоційно-оцінний потенціал цього імені в попередніх творах І.Багряного змушує читача сприймати це ім'я негативно, як символ страшних часів і в нейтральному вжитку.

„Будований комунізм” у публіцистиці І.Багряного одержує назву „*сталінська комуністична химера*” [16, 323]. Пор. також „*царство сталінського соціалізму*” [16, 91].

Письменник подає й інші характеристики цього персонажа: „*Сталін – ворог номер перший (у співставленні з Гітлером)*” [16, 196]. Письменник вважає таким ворогом Сталіна стосовно України: „*Сталін – спеціаліст з національного питання...*” [16, 275]. Письменник у багатьох статтях показував дії цього „національного спеціаліста” проти грузин, чеченців, кримських татар, українців тощо.

Як політика письменник „нагороджує” Сталіна такими визначеннями: „*найбезсовісніший і найбезпринциповіший з усіх російських політиків*” [16, 286].

Ще в березні 1956 р. (тобто відразу після XX з'їзду КПРС, на якому почали розвінчувати культ особи Сталіна) письменник пророчо писав, що розвиток критики особи культу призведе до того, що „*моці*” *Сталіна будуть випнуті з мавзолею*” [16, 444]. Це й відбулося всього через шість років після опублікування цього передбачення – в 1962 р.

Сталінщина – „*кошмар сваволі садиста*” [16, 488] – так характеризує письменник добу панування Сталіна.

І.Багрянний відповідно до свого улюбленого прийому використання символічних назв тварин прирівнює Сталіна до скорпіона: „*скорпіон, злобна і*

жалюча істота, отруйна й немилосердна в своїй зlobі” [16, 288]. Злобу ту письменник називає *скорпіоняча зlobа* [16, 288].

Значне місце в публіцистиці І.Багряного займає Микита Хрущов, наступник Сталіна в керівництві КПРС. Майже вся діяльність його на цьому посту пройшла перед очима публіциста. Дуже шкода, що І.Багряний трохи не дожив до кінця політичної кар’єри М.Хрущова. Так зване „колективне” керівництво зняло М.Хрущова з усіх посад і відправило на пенсію 14 жовтня 1964 р. (тобто більше, ніж через рік по смерті письменника). Щоправда, в останніх статтях І.Багряний практично пророкував М.Хрущову безславний кінець. Свідченням тому може бути й уживання зниженої лексики щодо Хрущова (*п’яниця, циркач, тріпло, брехунець* тощо).

На складному політичному шляху Хрущов розвінчав культ особи Сталіна, жорстоко придушив Угорську революцію, проголосив політику мирного співіснування, побудував берлінський мур, поставив світ на грань третьої світової війни у Карибській кризі тощо. Але прикметно, що І.Багряний ніколи на співчував цьому діячеві. Для публіциста він – „*сталінський послідиш*”, „*сталінський учень*”, „*сталіненя*” тощо. Тільки що калібром трохи менший. Тому він цілком належить до *сталінців, сталіненят, деспотенят*, нічим принциповим від Сталіна не відрізняючись.

Перші роки, коли М.Хрущов став Першим секретарем ЦК КПРС, публіцист часто обмежувався окремими заувагами щодо Хрущова, вдаючись до своєї найгострішої зброї. Пор.: *хрущовське „колективне керівництво” (цей трест сталінських соратників)*” [16, 445] (1956) (до речі, стаття зветься „Трест убивць ставить ставку на дурня”; присвячена вона „секретній” промові Хрущова на XX з’їзді КПРС). Про „секретну” промову Хрущова І.Багряний пише дуже дошкульно, як про пропагандистські „*чудеса в решеті*” [16, 445].

Власне, до XX з’їзду Хрущов ще не дуже сприймався як індивідуальність, ховаючись у тіні „колективного керівництва”. Як окрема індивідуальність він постає після того XX з’їзду, а особливо після липневого

(1957 р.) Пленуму ЦК, коли йому вдалося розгромити так звану антипартійну групу Молотова, Кагановича, Маленкова та ін.

Тут же І.Багрянний характеризує Хрущова як *першого сталінця* [16, 446], *„а по сталіновій смерті перший диктатор в цілїм трестї убивць Микита Хрущов розвінчує власного „батька”* [16, 446].

Ще з'являється зневажлива множина від прізвища цього героя: *„... нехай їм (британській королівській родині – О.К.) доля дітей одного монарха, позвірячому задавлених в льоху на Уралі руками оцих Хрущових і булганіних”* [16, 454] (тут публіцист натякає на долю монарха Росії Миколи II і його дітей; до речі, російський монарх був у родинних зв'язках з британською королівською родиною – О.К.). Пор. також: *„сталінська гвардія: всі ті (ці!) кагановичі й ворошилови, молотови й хрущови, мікояни й маленкови”* [16, 466]; *„... вся комуністична прославлена „інженерія людських душ” зазнала ... фіаско, опинилася в жахливому ідейному ... тупику. Та що з цього тупика її (літературу – О.К.) не виведуть ані сталінської школи душогиби й циніки, ані сталінські лауреати – ні хрущови, ні шолохови”* [16, 466]. У таких випадках відбувається своєрідна деіндивідуалізація назви особистості. Після самовбивства О.Фадєєва в багатьох виникло враження, що настає повний крах комуністичної системи. Публіцист переконано пише: *„...Мусять уступити з арени всі zdeгенеровані жерці московського комунізму – хрущови й кагановичі”*. До них публіцист зараховує й М.Шолохова (*„а також всі шолохови”*) [16, 466]. Цим сподіванням тоді ще не судилося збутися. Але І.Багрянний демонструє безперспективність спроб звалити всі гріхи на одного Сталіна – *„Бо ж не сам Сталін мордував і розпинав людей.., а все це робили молотови, кагановичі, ворошилови, мікояни, булганіни...”* [16, 503].

Навіть імені Сталіна не оминув цей стилістичний прийом публіциста (перетворення прізвищ відомих осіб в загальні назви): *„...сталіни, хрущови, мікояни й інші”* [16, 560].

Далі в ході самовикриття й саморозкриття героя посилюються глузливі нотки в текстах І.Багрянного, які часто переходять у відкриту зневагу й навіть презирство.

Про антисталінську кампанію, яку розпочав Хрущов, публіцист говорить: „хрущовська „антисталінська” вистава” [16, 498]. І тут свою роль відіграють лапки, що виражають сумнів автора. „Хрущовське галасливе очищування риз ленінізму” [16, 498].

Багатослів'я М.Хрущова І.Багрянний характеризує іншою власною назвою, переведеною в розряд загальних назв: „велика сила слів”, що їх *вергнув ніагарою Микита Хрущов ... на ХХ з'їзді*” [16, 503]; „*ніагара чаклунських слів*” [16, 503]; „*московська хрущовська ніагара брехні*” [16, 506], „*ніагарою брудних слів Хрущов маскує далі страшну дійсність*” [16, 507]; „*Так ось з хрущовського блудословного фєсрверку, з ніагари брехні, раптом вилазить правда*” [16, 507]. Так трансформується назва знаменитої американської ріки Ніагари й прославленого однойменного водоспаду.

І.Багрянний може порівняти Хрущова перифрастично з античною сиреною-співухою (солодкоспівною) [16, 506], а може й без всяких естетичних пом'якшень цілком знижено назвати його „безпардонним брехуном” [16, 506]; „хрущовська безпардонна брехня” [16, 508]. Використовує І.Багрянний і народну фразеологію, коли пише: „...шило правди” *уперто вилазить з усього хрущовського цього міха брехні*” [16, 506]. Ніколи публіцист не щадить Хрущова – „...цього **паяца**, що так розливається словоблудієм з трибуни ХХ з'їзду сталінської гвардії” [16, 504].

І.Багрянний дошкульно зазначає: Хрущов – „фаховий, спеціально вповноважений від ЦК КПРС **замілювач очей**” [16, 507].

Хрущова І.Багрянний негативно оцінює за допомогою перифрастичного звороту з іменем хворого на шизофренію героя п'єси М.Куліша „Народний **Малахій**”: „Хрущов, цей московський **Малахій**” [16, 674].

Під час візиту М.Хрущова до США 1960 р. його чекали неприємні несподіванки. „Перша, несподівана, і як для початку, то дуже тяжка

*поразка спіткала Хрущова щойно він висадився на смітнику глухого, занедбаного причалу в Нью-йоркськiм порту, американські трудящі не визнали „пролетарського месію”, цього московського Малахія (якщо можна його так назвати, не ображаючи честі і **Малахія**, не ображаючи і самого **Куліша**) і зустріли його тюканням, свистом, криком” [16, 674].*

Вдаючись до „звірячої” термінології, І.Багрянний досягає максимальної експресивності публіцистичних текстів: *„Хрущов раптом зірвався і заклацав зубами ... все „колективне керівництво” раптом заклацало сталінськими зубами. Та як заклацало!”* [16, 512]. Так відбувається *„...при одній думці про інакомислячих і незгідних з генеральною лінією”* [16, 512] Вираз *сталінськими зубами* показує, що І.Багрянний ніколи не вірив у щирість намірів М.Хрущова і КПРС провести „розсталінування” СРСР. КПРС і її „колективне керівництво”, на його думку, і надалі залишається озброєним хижими сталінськими зубами. Недарма в хронологічно близьких публіцистичних текстах І.Багряного зустрічаємо такі місця: *„вовча мораль цих борців за престол”* [16, 550], *„...цих сталінських послідишів, учнів і послідовників великого макіавелліста”* [16, 550] тощо.

Про липневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС, коли відбулося відсторонення від влади так званої „антипартійної групи”, публіцист говорить, що це було побоїще *„людей вовчої моралі”* [16, 550], що це була *„вовча драчка”* [16, 551].

Відома всьому світові жорстокість Хрущова (крім „звірячої” лексики типу *вовча мораль, заклацав зубами, ведмідь* тощо) схарактеризована інколи словами інших тематичних груп. Пор. *„хрущовський ніж не відтяв Гомулці голови”* [16, 515].

І.Багрянний часто порівнює сталінський і гітлерівський режими. Хрущов теж потрапляє в цю парадигму. Пор. *„Недарма поведінку Хрущова на пресовій конференції порівнювано до Гітлера”* [16, 665]. Хрущов – сталінський гауляйтер (на Україні – О.К.). Пор. в контексті: *„Так довго, як довго Хрущов є носієм стягу російської імперії, нічого доброго сподіватися*

від нього не можна. Нічого іншого, як те, що він уже раз Україні дав був, будиши її сталінським гауляйтером. Тепер він став фюрером цілої імперії” [16, 557]. Цим публіцист підкреслює, по-перше, духовну близькість „червоних” і „брунатних” фашистів, а, по-друге, спогадом про недавніх претендентів на володіння світом він викликає більшу ненависть і до „червоних фашистів”. Між претендентами на „російський престол”, отже, публіцист не вбачає ніякої принципової різниці.

„Нещадний мілітаристський чобіт Хрущова й КППРС” [16, 455]. Пор. також *черевик*. Суперечлива політика Хрущова спонукає публіциста урізноманітнити лексику й фразеологію своїх текстів. То він уживає фразеологізм „*попустити віжки*” [16, 770] суто народного селянського походження, то вислів „*Хрущов із своєю агресивною політикою*” [16, 794], то його діяльність порівнюється з цирком і Хрущову приписується циркацький талант „*жонглювання словами*” [16, 805] (пор. також *еквілібристика Сталіна*). Хрущов для І.Багрянного – *циркач на політичній арені* [16, 807], *хрущовське циркацтво* [16, 806], *окозамилювач і циркач балаганного калібру* [16, 807]. До речі, стаття так і названа публіцистом „Цирк” (1962 р. – за півтора року до падіння Хрущова).

Поряд з цим І.Багрянний прямо звинувачує Хрущова в брехливості, крутійстві, пустодзвонстві, використовуючи лексеми із семою ‘неправда’. Промови Хрущова для нього – *злива брехні і крутійства* [16, 806] (пор. *ніагари брехні*), *безпардонна брехня і безличність* [16, 811], і взагалі СРСР в його розумінні – „*країна безмежної забріханості*” [16, 617]. Про світоглядну вартість промов Хрущова публіцист відгукується так: „*хрущовська дірка від ідейного бублика*” [16, 466], трансформуючи цим народний фразеологізм шляхом додавання слів-конкретизаторів.

Апофеозом нищівної критики є таке речення-присуд Хрущову: „*Та найліпшим показником кризи в комуністичному таборі є хоч би оцей виступ Хрущова. Оце поводитир? Оцей брехунець і „тріпло” (кажучи радянською термінологією), оцей хвастунець і нікчемний окозамилювач калібру*

балаганного циркача – оце поводитир світового комунізму? Тоді далі вже йти нікуди” [16, 807].

Через півтора року Хрущова його соратники відправили у відставку. Пророчими виявилися передбачення публіциста. Не можна не подивуватися влучності оцінок І.Багряним особи Хрущова. До речі, соратників Хрущова публіцист незадовго перед тим назвав „хрущовськими холоуями” [16, 769]. Водночас відзначимо подекуди надмірний суб’єктивізм автора в оцінці діяльності Хрущова.

Через призму сталінщини схарактеризовані в публіцистиці І.Багряного діячі „розстріляного відродження” (М.Хвильовий, М.Куліш, М.Скрипник) [16, 398].

Найяскравіше тут характеризується М.Хвильовий, якому безмежно симпатизує публіцист. Найбільше він використовує перифрастичні конструкції. *„Микола Хвильовий – найвидатніший й найрішучіший протестант проти надругання над людиною” [16, 757]; „...Хвильовий з його чудесним українським гумором” [16, 366].* Навіть самогубство М.Хвильового викликає своєрідну позитивну в політичному плані оцінку публіциста. *„Самогубство Хвильового – це тільки крик протесту в ті чорні, ганебні дні людської історії, коли на очах усього вільного світу творилася макабрична розправа Сталіна і його опрличини над українським народом...” [16, 757]. „Ще в більшій мірі протестом було самогубство Хвильового, що, перейшовши через катастрофу комуністичної ідеї, зазнав глибокого ідейного переродження і скінчив самогубством, опинившись у боротьбі з ворогом в абсолютному безвиході. Цей постріл – це був акт боротьби носія нової войовничої ідеології, що не схотів здаватись” [16, 464].*

Повагу до Хвильового відбито й у „Саді Гетсиманському”, і в публіцистичній спадщині письменника.

Взагалі-то найчастіше ми зустрічаємо просто шанобливі побіжні згадки про певних історичних осіб. І оцінка їх часто виявляється лише в тому, що письменник відносить їх до табору прогресивного (антикомуністичного чи не

цілком комуністичного). Такі імена, як Шевченко, стають своєрідними „притягальними” центрами, що передають ширший зміст. Так, для І.Багряного Шевченко – *„цей великий пророк українського національного відродження, бувши борцем і мучеником за українську національну ідею, однак не був націоналістом”* [16, 60]. *„Великий речник і борець за українську народну національну ідею”* [16, 61]. Шевченка публіцист називає *„...першим великим носієм української національної ідеї в новітній нашій історії...”* [16, 61]. Він – *„великий син народу”* [16, 61], *„велетень української історії”* [16, 196].

Наголошуючи на тому, що Шевченко – *„національний поет”, „борець і пророк української свободи”* [16, 693], І.Багрянний водночас застерігає, що він – *„уселюдський поет”*. Неодноразово публіцист зазначає, що Шевченко – *„великий демократ і волелюбець”* [16, 535], він мріяв про *„той лад, „без хлопа і пана”, де ота „своя хата”, а в ній „своя українська правда”... становить собою суть української народної національної ідеї”* [16, 84].

Гостро засуджував публіцист намагання звизити значення Шевченка, применшити його постать до якихось прагматичних параметрів. Він не раз зазначав: *„Кожен хоче одягти на Шевченка свою „шапку”* [16, 576] (стаття *„Чий Шевченко”, 1958 р.*). Наведемо також такі слова: *„У своїм намаганні приручити геній Шевченка більшовики не шкодують ані паперу, ані фарб, ані бронзи і сталі, ані глини, ані мармуру”* [16, 576]. Цим намаганням офіційних властей публіцист протиставляє думку, що це – *„людина-велетень, великий народолобець, незрівнянний поет і революціонер, полум’яний патріот свого поневоленого народу й Пророк його визволення, непримиренний і безкомпромісний борець за свободу уярмленої України – Шевченко височіє над епохою ницості і стає ... об’єктом фальсифікацій різних політичних і моральних пігмеїв”* [16, 576]. Тут, зокрема, цікава антитеза *„велетня Шевченка”, „великого Пророка”* і різного роду фальсифікаторів-пігмеїв (*„Усі намагаються надягати свою шапку на Шевченка, особливо, коли вони*

пігмеї...” [16, 576]). Гостро засуджує письменник прагнення „причесати його партійним гребінцем!” [16, 577].

Багато історичних імен у публіцистиці І.Багряного не так міцно обросли іншими асоціаціями, іншими словами, як розглянуті. Але й вони досить часто одержують авторське концептуальне наповнення. Наприклад, Катерина II згадана в публіцистичних текстах І.Багряного лише кілька разів. Але її „заслуги” перед українським народом схарактеризовані влучно: *„Ми, як і весь наш народ, зневажаємо саму пам’ять цієї розпиначки й закріпачувачки українського народу” [16, 282].* Як відомо, саме Катерина ввела кріпацтво в Україні. Нагадаємо, що Т.Шевченко теж віддав їй належне в своїй поемі „Сон”.

Характеризуючи передових, прогресивних представників українського народу, публіцист вживає знову перифрастичні звороти й форми множини щодо одиничних індивідуальностей. Пор.: *„вороги часто заохочують аматорів гопака й вишиваних сорочок як найважливіших, начебто, атрибутів україниці, в той же час одтинаючи крила й голови дерзким піонерам Великої, справжньої нової України, авторам „Патетичних сонат” та „Вальдшнепів”, її маршалам, теоретикам і знаменоносцям тої нової України, активним і потенціальним її архітекторам і будівничим” [16, 50].*

„Отже – одні мислять Україну так (з гопакками і вишиваними сорочками, – атрибутами декоративної України – О.К.). А інші, а саме оті автори „Патетичних сонат”, „Вальдшнепів” тощо та оті кадри східної молоді, привчені до високої техніки, до авіації та модерної організації господарства – уявляють її інакше. Так щодо форми, так і щодо змісту” [16, 50].

Таке незвичне уживання форми множини (адже ж відомо, що автор „Патетичної сонати” і автор „Вальдшнепів” – це окремі індивідуальності – М.Куліш і М.Хвильовий) покликане підкреслити поширеність таких талантів

в Україні й унаочнити схиляння І.Багряного перед постатями М.Куліша і М.Хвильового.

2.9.2. Географічні назви. Значне місце в публіцистиці І.Багряного займають географічні назви. Переважна більшість їх виступає в прямому значенні як назви місця певної дії, перебування персонажів творів письменника. Але досить часто такі назви набувають символічного звучання. Це переважно назви певних місцевостей, населених пунктів, які мають історичне значення.

Зрозуміло, що не будь-яку згадку про таку назву можна розглядати як естетично вагому. Такою вона стає тоді, коли письменник додає до назв вагомій асоціації, символізує їх. Наприклад, уживання таких назв, як *Крути*, *Базар* тощо починають символізувати змагання українського народу за свою незалежність. Пор. в контексті: „*Епоха „Крутів” та „Холодних Ярів”, „Базарів” давно пройшла*” [16, 18]; *ідея, що перед тим творила „Базар” і „Крути”* [16, 41] тощо; *„лицарі Крут і Базарів”* [16, 187].

Символом України виступає в публіцистиці І.Багряного *Дніпро*. Пор. у нього: *„Дніпро – найбільша ріка українського народу”* [16, 163]. Заголовок однієї із важливих статей публіциста – *„Дніпро впадає в Чорне море”* (1949). Цей вираз повторено в статті кілька разів, чим створюється свого роду символ незаперечності, аксіоматичності висловленого в статті. Публіцист глузливо пише про своїх опонентів. *„Мовляв, одні (бо так вимагає „партія”) твердитимуть.., що хоч у заголовку цієї статті й стоїть „Дніпро впадає в Чорне море”, але то, мовляв, пускання туману, насправді ж там, мовляв, написано „Дніпро впадає в Москва-ріку”.*

Другі твердитимуть (бо так теж вимагає „партія”), що злочин якраз у тім і полягає, що в нас Дніпро впадає в Чорне море, а тим часом Чорне море – більшовицьке море, значить – ми проповідуємо більшовизм” [16, 156].

Естетично навантаженими в текстах І.Багряного виступають назви, тим чи іншим чином пов’язані з вираженням страждань українців. Це, як

правило, місця покарання їх за те, що вони українці: назви концтаборів, місцевостей, вулиць, пов'язаних з розташуванням так званих „компетентних” чи „каральних” органів тощо.

Територію розселення українців публіцист окреслює за допомогою назв важливих європейських річок: *„Та правда, що ми її, як тяжкий хрест, принесли від берегів Дніпра, Кубані і Дону й поклали посеред Європи”* [16, 107] (стаття „Наша правда”); *„Ми пройшли, несучи цю правду, через великі простори, від берегів Дону, Кубані, Дніпра й Прип'яті, прийшли з „країни соціалізму” босими ногами, голодні, обдерті і знані”* [16, 109].

У публіцистиці І.Багряного широко представлена географія колишнього СРСР:

а) назви місцевостей в Україні – *„могили по Вінницях”* [16, 174]. Пор також *„масові братські могили по рідних вінницях, нікому невідомі (до часу!)”* [16, 436]; *„по незчисленних Вінницях”* [16, 250]. Так узагальнено схарактеризовано місця масових страт українців; особливу роль тут відіграє форма множини від однини власної назви, покликана підкреслити масовість тих репресій в СРСР, що їх проводили каральні органи. Навіть назва Сибір, незважаючи на розмір цієї частини території СРСР, може набувати форми множини: *„по Сибірах, тюрмах та концтаборах”* [16, 102, 152]. *„Кістками нещасних дітей вигачено всі шляхи у простори Сибіру і Півночі”* [16, 347]. Тут варто нагадати, що Шевченко називав Сибір „неісходимою”. З таким же навантаженням виступають назви *Печора, Коліма*: *„...в каторжних шахтах Печори й Коліми”* [16, 192]; *„в засніжених концтаборах Сибіру й далекої Чукотки”* [16, 192]. Такі назви часто відображали розташування місць примусової праці.

Яскравим, негативно наповненим символом стала назва *Соловки*: саме тут у 30-і роки ХХ ст. було винищено цвіт української інтелігенції. Публіцист називає Соловки *„радянське Дахау”* [16, 24], влаштовуючи своєрідну перекличку сталінізму й гітлеризму. Не випадково Гітлера і Сталіна він часто називає *близнюками*.

Порівнюючи гітлерівські й сталінські концтабори, публіцист доходить висновку: „*Страхіття Дахау і Бухенвальду не перевищують страхіть енкаведистських катівень та концтаборів у ті роки*” [16, 26] (у 30-і роки).

Багато таких назв одержують символічне звучання. Варто з цього погляду порівняти публіцистику І.Багряного й поетичні тексти Яра Славутича, поета з Канади, який теж пройшов шляхом сталінської інквізиції. Ми відразу помітимо певну близькість щодо вживання обома авторами власних назв у символічній функції. Особливо це стосується таких назв, як *Сибір (Сибіри, по Сибірах), Соловки. Вінниця, (Вінниці), Урал (Урали)* тощо, які відображають географію соціалізму, географію каральних установ, географію примусової праці на соціалістичних будовах.

Певний паралелізм спостережено й у вживанні слів *Москва, московський*. У праці Н.Сологуб про мову Яра Славутича [245] це прекрасно показано на поетичних мікроконтекстах, де слова *Москва, московський* мають яскраво негативне забарвлення. Причину своїх бід і бід українського народу поет вбачає в Москві, у московській державі. Схоже ми спостерігаємо й у публіцистиці І.Багряного. Обидва автори причину всіх бід і нещасть українського народу вбачають у багатовіковому пануванні колоніальної Росії (Москви) над Україною. Географічні назви, назви вулиць, установ і под. стають мовними знаками тієї епохи: *Кремль, кремлівські верховоди. Луб'янка* тощо. Пор. іронічні вислови І.Багряного: *гуманісти з Луб'янки, гуманісти з зореносного Кремля, кремлівські заправили* [16, 445].

Паралелізм між гітлерівським і сталінським режимами публіцист бачить і в Нюрнберзькому трибуналі, на якому були покарані найголовніші гітлерівські злочинці й засуджений фашизм як такий. Тому й виникає перенесення назви міста *Нюрнберг* в розряд „прозивних” слів (перетворення власних назв у загальні): „*Сталін і його сатрапи не сміють уникнути „нюрнбергу*” [16, 348].

Висновки до розділу 2

Дослідивши стилістичні функції лексичних засобів у публіцистиці І.Багряного, ми дійшли таких висновків:

1) основу публіцистичної лексики письменника становить експресивно забарвлена суспільно-політична лексика, яка є специфічною для публіцистики, добирається письменником цілеспрямовано, відповідно до авторської позиції; загальномовні метафори-публіцистизми підтверджують тематичне спрямування творчості І.Багряного, надають свіжості, актуальності та художньо-пізнавальної досконалості;

2) використання загальноповживаної, побутової лексики в іронічно-саркастичному значенні, завдяки компонуванню її з політичними термінами, переносному вживанню набуває гострої сатиричної експресії;

3) термінологічна лексика, уведена письменником у мовну тканину публіцистичного тексту в непрямому значенні, перетворюються у засіб гострої сатири;

4) індивідуально-авторські новотвори є своєрідним і неповторним експериментом публіциста, певним внеском у загальнонародну мовну скарбницю;

5) актуалізація семантично оновлених, „освіжених” І.Багряним слів, які відзначаються образною сполучуваністю, увиразнює публіцистичну творчість письменника, робить її самобутньою;

6) функціональне навантаження кольороназв є стилістично вмотивованим і виправданим;

7) власні назви концептуалізуються, їх смислові функції іноді набувають символічного значення, стають основою перифраз.

Таким чином, мова публіцистики І.Багряного – не тільки форма думки, а й спосіб її народження, бо вона віддзеркалює світобачення письменника. Через мову І.Багряний висловлює авторське кредо, створює індивідуально-авторську мовну картину світу.

РОЗДІЛ 3

СТИЛІСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО

3.1. Фразеологія – один із виражальних засобів публіцистики

Характерною особливістю публіцистики є мінімально виражений у мовній структурі його текстів суб'єктивний момент. Це зумовлено самою комунікативною природою контексту публіцистичного стилю. Оцінний і переконливий пафос публіцистичних статей, есе, рефлексій, доповідей, памфлетів створюється належним добором і висвітленням фактів і відповідною мовностилістичною організацією тексту. Для публіцистичного стилю І.Багряного характерним є поєднання двох (у певному розумінні – полярних) аспектів мовлення – логічного та емоційно-образного, які органічно переплітаються – і створюються точні, семантично місткі, вільно використовувані художні засоби (епітети, метафори, порівняння, перифрази), а також фразеологізми.

У публіцистиці І.Багряного застосовуються насамперед лексика і фразеологія суспільно-політичного змісту.

Якщо окремі виражальні засоби літературної мови тяжіють до тих чи інших функціональних стилів чи жанрів, то фразеологія – один із виражальних засобів публіцистики. Л.Г.Авксентьев пише: „Під фразеологізмом розуміємо окрему самостійну одиницю, що характеризується фразеологічним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями та відтворюваністю” [2, 16]. За визначенням О.І.Молоткова, „у своїй якісній своєрідності (фразеологічна одиниця – О.К.) неповторна в інших одиницях мови й може бути протиставлена іншим одиницям мови лише в єдності своєї форми і змісту” [186, 4]. М.Т.Демський подає таке визначення: „Фраземи – це такі побудовані з окремих слів мовні засоби, що

виконують номінативну функцію, мають значення, співвідносно з поняттям, й емоційно-експресивне забарвлення” [82, 5].

Таким чином, фразеологізми, як і інші лексичні одиниці, відіграють важливу роль у побудові газетного тексту. Мова публіцистики І.Багряного виконує дві основні функції – інформативну та експресивну. Фразеологічні одиниці (ФО) не стільки називають предмети, явища, скільки характеризують їх. Вони загострюють увагу читача на тих чи інших особливостях, виявляють ставлення автора до описуваного, допомагають логізувати думку.

Ф.П.Медведев говорить, що ФО виступає в кожному випадкові як готова формула, вона протиставляється в мові та мовленні тим одиницям, які виникають за відомим зразком і за певними правилами [176, 35]. В.М.Мокієнко констатує, що з формально-структурного боку ФО на відміну від слова характеризуються роздільнооформленістю, з семантичного – експресивністю [184, 18].

Багато дослідників відзначають специфічність внутрішньої форми ФО та особливий характер фразеологічної образності. О.І.Федоров, який представляє сибірську фразеологічну школу, визначає фразеологічне значення як образне уявлення метафоричного, метонімічного і компаративного типу, через яке називається денотат і дається його конотативна характеристика в сигніфікаті [279, 15].

М.М.Шанський відзначав: „Фразеологічні звороти – яскравий стилістичний засіб зробити мову сильною й барвистою, образною і переконливою. Влучне крилате слово, повне народної мудрості прислів'я, виразна ідіома пожвавлюють мову, за їх допомогою вона стає більш соковитою, емоційною” [297, 7]. Цю думку розвиває й В.Д.Ужченко: „Добірна, фразеологічно багата мова не лише навчає, а й виховує сентенціями, які містяться в ідіомах, прислів'ях, приказках, примовках, відкриває глибини й самої мови-криниці” [268, 3].

Ці властивості фразеологізмів І.Багрянний якнайширше використовував у політичній боротьбі з ідеологічними противниками, оскільки „однією з особливостей суспільного функціонування мови є те, що вона з самого початку свого існування в суспільстві є і знаряддям, і об'єктом ідеологічної боротьби” [27, 3].

3.2. Стилiстичне використання фразеологічних одиниць

Публіцистика І.Багряного насичена великою кількістю фразеологізмів як у первісному, нетрансформованому, так і в трансформованому, модифікованому, вигляді. Стилiстичне використання фразеологічних одиниць І.Багрянним є творчим, прийоми їх уживання – найрізноманітніші. У нетрансформованому вигляді І.Багрянний застосовує всі стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, або нейтральні, розмовно-побутові та книжні.

Міжстильові ФО використовуються як один із засобів урізноманітнення, увиразнення публіцистичного тексту. Фразеологічний зворот при такому уживанні не несе на собі додаткових експресивно-стилiстичних властивостей, напр.: *Тема нашої статті – підбити підсумки недавній (та ще й досі, здається, не вщухлій) дискусії навколо статті „2 x 2 = 4”* [16, 156], *Коли взяти до уваги, які ми всі старці з матеріального погляду, то чи не є цей факт справді разючим?* [16, 205].

І.Багрянний, використовуючи в публіцистичних текстах розмовно-побутові фразеологізми, створює яскраві сатиричні картини, досягаючи тим самим великої сили викриття негативних явищ. Ця група ФО широко представлена в публіцистиці І.Багряного: *за тридев'ять земель* [16, 153], *західний світ – пасе задніх* [16, 822], *заговорюють зуби* [16, 799], *каламутити воду* [16, 170], *на власній шкурі* [16, 195], *вороги доклали своїх рук* [16, 32], *молоко не обсохло на губах* [16, 178], *конем не об'їдеш* [16, 37] тощо.

Виражаючи іронію, сарказм, гнів, презирство, зневагу, ці ФО є дійовим засобом викриття сталінсько-радянської тоталітарної системи, негативна експресія цих фразеологізмів інтенсифікується тим, що вони вжиті для зображення політичних явищ, напр.: *Я, людина, яка всю єжовщину відчула на власній шкурі* (згадаймо, що єжовщина була жахливим проявом тоталітарно-терористичної системи), *Комуністична газета „Українські щоденні вісті” в ч. 151 (11781) за 3.6.49 року взяла автора статті „2 x 2 = 4” на жорна* за те, що він, мовляв, зазіхає на українські політичні й фахові кадри, а ті кадри належать партії і Сталінові [16, 160]. Виділені фразеологізми не тільки є засобом колоритної образної мови, але й концентровано виражають знижену, сатиричну експресію, викликають негативні емоції.

Публіцист часто використовує книжні фразеологізми як античного, так і біблійного походження із збереженням їх змісту та форми, напр.: *вогнем і мечем* [16, 158], *варфоломійська ніч* [16, 23], *прокрустове ложе* [16, 87], *пальма першості* [16, 216]. Книжні ФО в публіцистиці І.Багряного зустрічаються рідше, але служать також для стилістично зниженого висловлення, виражаючи іронію, насмішку, сарказм, напр.: *Тож тим більше цей смертний може надіятися, що його голос до „Голосу Америки” не може залишитися гласом вопіючого в пустелі* [16, 194] (автор має на увазі свій відкритий лист до дирекції „Голосу Америки”).

Отже, розмовно-побутові й книжні фразеологізми, ужиті І.Багряним без змін у їх структурному складі й змісті, виконують важливі стилістичні функції.

Для публіцистики типовим є поєднання книжно-літературної, публіцистичної та термінологічної лексики із загальноповсякденною, побутовою та просторіччям. Така взаємодія слів різного характеру і стилістичного забарвлення завжди відбивається на відтінках їх смислових значень. У зв'язку з ускладненням лексичних значень слів або заміною їх фразеологічно

зв'язними створюються нові фразеологічні звороти, які розширюють смислові зв'язки слів і збагачують мову.

В умовах фразеологічних контекстів загальноживані слова набувають нових значень, стають свіжими, яскравими й компенсують собою нестачу нових слів для називання нових понять. Образність мови, її стилістичні особливості доповнюються й збагачуються завдяки використанню стилістичних засобів контекстуального перетворення фразеологізмів.

Творча трансформація фразеологізмів у публіцистиці І.Багряного зумовлена певними стилістичними завданнями. Залежно від ставлення автора до описуваної дійсності відбувається відбір стилістичних засобів, які оказіонально перетворюють фразеологізми з певною стилістичною метою для посилення виразності контексту, сатиричного чи гумористичного його звучання. „При оказіональному вживанні фразеологічних одиниць допускається заміна компонентів, уклинювання слів і перемінних сполучень, часто ускладнене лексичними й синтаксичними змінами, додавання перемінних компонентів, синтаксична деформація, часто ускладнена уклинюванням і лексичними змінами. При оказіональному вживанні фразеологічних одиниць у певних контекстах фразеологізми дають додаткову інформацію, обсяг якої вимірюється ступенем відхилення від звичайного вживання фразеологічних одиниць” [152, 10].

Стилістичні засоби контекстуального перетворення ФО різноманітні, одночасно вони мають системний характер. Кожний окремий засіб є будівельним елементом більш складного цілого, а сукупність усіх засобів повинна являти собою систему.

Трансформація фразеологізмів підпорядковується закономірностям, які зумовлюються специфікою ФО усталених сполук слів і стилістичним напрямом таких змін.

І.Багряний часто використовує фразеологічні звороти, ужиті в трансформованому, модифікованому вигляді, які набувають нових естетичних і художніх якостей. Б.Ларін з цього приводу писав: „Складніший

і „артистичніший” спосіб транспозиції народних фразеологізмів у літературну мову – їх творче використання, збагачення, перероблення і пристосування до нового контексту, що пов’язане іноді з переосмисленням” [159, 34].

У публіцистиці І.Багряного зазнають трансформації не тільки народні, а й книжні фразеологізми.

Актуальні питання, які виникають при дослідженні фразеології публіцистичного стилю І.Багряного – це оновлення фразеологічних контекстів слів, зміни в традиційній структурі фразеологізмів, нарощення в них нових семантичних відтінків, їх індивідуально-авторська модифікація. І.Абрамович справедливо зауважує, що в колі питань, пов’язаних із вивченням фразеологічної системи мови, одним із найбільш цікавих і найменш розроблених є питання про індивідуально-авторське перетворення й переосмислення стійких сполучень [1, 213].

Важливе значення має те, до кого публіцист застосовує фразеологізми. Наприклад, для радянського читача було б дивним у свій час прочитати про Сталіна, що він *„ловить рибку у каламутній воді”*. Але в І.Багряного ми раптом знаходимо: *„Це й є ота каламутна вода, що так потрібна комуністичним ватажкам для ловлення рибки. І от вони ту рибку ловлять”* [16, 480]. Цей же фразеологізм у ще більш трансформованому вигляді зустрічаємо в іншому місці: *„... є соціально-економічний й ідейний хаос, каламуть, в якій Сталін ловить і буде ще довго ловити рибу”* [16, 91]. Такі трансформації дозволяють унаочнити, якоюсь мірою конкретизувати оте *„ловлення рибки”*, прив’язати до ситуації.

Варто розглянути також фразеологізм *дірка від бублика* й певні його трансформації. Розповідаючи про амністію певним шарам ув’язнених, публіцист зазначає: *„А тим, кому й дають „амністію”, то так це скомбінували, що вони дістають дірку від бублика”* [16, 490]. Фразеологізм у такому разі має значення – „нічого”. У трансформованому вигляді цей фразеологізм одержує значення – „нічого” чи „майже нічого в певних

обставинах”. Ось, наприклад: *„Постріл Фадєєва означає, що від всієї комуністичної ідеології залишилась ганебна хрущовська **дірка від ідейного бублика**”* [16, 466].

Пор. також про самого Сталіна: *„Сталін не був „божеством” сам від себе, як в старовину фараони, ні, сам по собі він був **діркою в партійному бублику**, але **бублик сталінський** створили мікокояни, хрущови й кагановичі, вишинські й мікояни”* [16, 440]. Саме оця незвичність застосування фразеологізму, його модифікації дозволяють публіцистові загострювати увагу читачів на певних оцінках своїх персонажів, як правило, зневажливих, знижувальних.

Відомий фразеологічний зворот *кадіб холодної води на голову*, як правило, передає несподіваність, яка часто має витверезний вплив, навіть лікувальний засіб для людей певного психічного стану. У публіцистиці Івана Багряного цікаві трансформації, які мають ще й кількісне вираження: *„Для всіх на Заході, що захопились сенсаційною, нібито, „промовою” Хрущова за закритими дверима XX з’їзду, скерована проти „звірюки” Сталіна і вагітною ... обіцянками викорінювання сталініцини і сталінізму ... ця трансляція (від 28 березня 1956 року – О.К.) ТАРС – це **кадіб холодної води на голову**”* [16, 449] або *„**Лити холодну воду на голову агресивних маніяків – ось що треба робити !..**”* [16, 673]. І ось апофеоз, якщо так можна сказати: *„**На нього (Хрущова – О.К.) вилито цистерни холодної води**”* [16, 675].

Часто публіцист у тексті статті вдається до певного витлумачення фразеологізму, зокрема трансформованого. Так, уживаючи ФО *геркулесові стовпи*, він зазначає: *„Але не ради цього ми взялися писати цю статтю, не це є темою, що ми її окреслили образом **геркулесових стовпів**. Безглуздя, ясна річ, бо тільки це може стояти за цим виразом, коли він вживається в переносному розумінні, а не як древнє окреслення кінця світу”* [16, 772]. Тут ми маємо своєрідний історико-сатиричний коментар до наведеного виразу. Далі в його текстах регулярно з’являються вирази *геркулесові стовпи*

безглуздя, *геркулесові стовпи нісенітниці* [16, 455], *дійшло до геркулесових стовпів зухвальства* [16, 824], *геркулесові стовпи абсурдності* тощо.

Часто додавання компонентів дозволяє публіцистові уточнити, конкретизувати думку, загострити її спрямованість. Пор., наприклад, розширення складу відомого фразеологізму *причесати під одну гребінку*, який одержує уточнююче означення *московську*: „*А те, що вони **чешуть під російську гребінку й під гребінку російсько-імперіалістичного, а навіть фашистського гатунку, це вони (більшовики – О.К.) промовчують***” [16, 555]; „*Ніяких окремих національних культур не може бути, все має бути **причесане під одну московську гребінку***” [16, 720]; „*Так і в багато-багато іншому підфальшовано Шевченка, **причісано його під московську гребінку***” [16, 577]. Більш глибокої трансформації зазнав цей фразеологізм у такому випадку: „*Хіба це не було намагання відібрати у великого Шевченка слово, накинути йому свою партійну „лінію” і свою волю, **причесати його партійним гребінцем?***” [16, 577]. Завдяки трансформаціям фразеологізми вводяться в текст, конкретно прив’язуються до ситуації. Слід звернути увагу, що, читаючи публіцистичні тексти в межах книги, отримуємо враження, що публіцист увесь час „вдосконалює” свої трансформації ФО, досягаючи найбільш адекватної реакції читача.

Цікавий приклад маємо у випадку трансформації ФО *гомеричний сміх* на *гомерична брехня*: „*І в цьому випадку Москва тільки продемонструвала на весь світ те, що нам давно відомо, спізнано на власній шкурі – **неперебірливість Москви в засобах поборювання вільного слова, негребування й найпідлішими методами боротьби проти тих письменників, які не здаються, не хочуть бути рабами, – боротьба дивовижним оклепуванням, очорненням, **гомеричною брехнею** (так, може бути не тільки **гомеричний сміх, а й **гомерична** неймовірна, приголомшуюча **брехня** в московському царстві)*****” [16, 598]. Це приклад використання індивідуально-авторського, або оказіонального, варіанта фразеологізму, розрахованого на стилістичний ефект.

Дослідження мови публіцистики І.Багряного дає підстави виділити такі основні прийоми індивідуально-художньої обробки і вживання загальнономовних фразеологізмів.

1. Заміна одного з компонентів фразеологічного звороту новим елементом з метою надання фразеологізмові сатиричної експресії або інтенсифікації наявного в ньому сатиричного забарвлення, іноді сарказму, іронії, гумору, напр.:

а) „І бандерівський „Українець – час”, І гетьманський „Український робітник” **заграли в ту саму дудку, що й попередні**” [16, 161] (пор. танцювати (скакати) під дудку);

б) книжний фразеологізм *огнем і мечем* у І.Багряного репрезентований модифікованим фразеологічним зворотом *вогнем і мотузкою*, у якому замінено другий компонент контекстуальним синонімом *мотузка*, напр. „Врангелівські й денікінські недобитки та все всеросійське чорносотенне шумовиння, що, без сумніву, теж „будувало Україну” **вогнем і мотузкою**, а поки після „будівництва”, тікало з Криму в Чорне море, розгромлене й викинуте з України насамперед українською селянською армією Нестора Махна” [16, 170 – 171]. І.Багряний заміною одного слова конкретизував, уточнив дії ворога, який із нещадною жорстокістю знищував усе на своєму шляху в прямому розумінні слова. Шибениця тут відігравала свою роль. Тому й з’являється слово *мотузка*. Тим більше, що смерть на шибениці вважається ганебною.

В інших випадках на місці усталеного фразеологізму може виступати модифікований – *вогнем і кров’ю* або *вогнем і залізом*: „... в часи т. зв. *непу* більшовики спробували були дати людям масло (і хліб також) і комунізм почав летіти в прірву, аж більшовики мусили негайно *неп* ліквідувати, а його наслідки **нищити вогнем і кров’ю**” [16, 560]; „А насправді, коли б якась республіка захотіла вийти з федерації, вона була б **задавлена вогнем і залізом** своїм „рівноправним” союзником – більшовицькою Росією” [16, 37]; „Скрипника і всіх його колег, і всіх його „питомців” **знищено вогнем і**

залізом” [16, 710]. З’являється також вираз *вогнем і кулею*, який теж можна розглядати як модифікований. Усі ці трансформації покликані передавати особливу жорстокість тоталітарного режиму;

в) фразеологізм *рожеві мрії* замінено на *рожеві ілюзії*, автором здійснена власне синонімічна заміна *мрії – ілюзії*, напр.: „*Ліпше знати, хай і найжорстокішу, але правду, аніж тішити себе рожевими ілюзіями, бо можна тяжко прорахуватись*” [16, 126];

г) фразеологізм *мати зуб* (тобто гніватись на когось, прагнути зробити неприємність комусь) у І.Багряного трансформувався у фразеологічний зворот *зуб свистить*: „*У них до того зуб свистить*” [16, 98];

г) фразеологізм *руками й ногами за* замінено на *підписуємось руками й ногами*, у якому дієслівний компонент замінено контекстуальним синонімом, що надав фразеологізму гумористичного звучання, напр.: „*Ми підписуємось під книгою „Я вибрав свободу” руками й ногами і боронимо її*” [16, 148];

д) загальнонародний фразеологізм *нажити (напитати собі) клопоту* і *напитати (собі) лиха (біди, горя)* поданий фразеологічними варіантами, оновлено шляхом заміни компонента *клопоту* або *лиха* конкретним елементом *слави*, чим посилено сатиричність фразеологічного звороту, напр.: „... *нажити слави ретрограда й консерватора, підпасти під обвинувачення в догматизмі, сектантстві, вузьколобості, відсталості, сталінізмі і т. д.*” [16, 816] (фразеологічні варіанти – це різновиди ФО, які, маючи трохи відмінний лексемний склад чи розрізняючись словопорядком компонентів, словоформами або наголосом слів-складників, передають тотожні значення і зберігають однакові стилістичні функції [8, 19]);

є) „*Шило-бо з мішка вилазить, хоч як його заховай*” [16, 170], пор. *шила в мішку не сховаєш* або варіанти цього ж фразеологізму *шила в мішку не втаїться, шила не сховає міх*, йдеться про щось явне, чого не можна приховати, що само себе виявляє. І.Багрянний використовує лексему *вилазить* із сатиричним забарвленням, тим самим конкретизуючи дію, акцентуючи увагу на кінцевому результаті.

Як видно з наведених ілюстрацій, відношення між корелятивами – постійними й оказіональними компонентами фразеологізмів такі:

- 1) власне синонімічні: *мрії – ілюзії*;
- 2) співвідносні слова виступають контекстуальними синонімами: *затанцювати – заграти, мечем – мотузкою, залізом, кулею, кров'ю*;
- 3) фразеологічний елемент замінюється ситуативним синонімом, тобто таким словом, яке поза конкретними обставинами ніяк не асоціюється з витісненим компонентом: *клопіт – слава*.

Отже, прийом заміни постійного компонента фразеологізму іншим оказіонально підпорядкований в публіцистиці в основному завданню гострого сатиричного зображення.

II. Сатиричне використання фразеологізму виявляється в розширенні його новими (конкретними за змістом) словами, напр.: „*Цей сірий, нерозшифрований вовк в овечій – раніше марксо-ленінській, а тепер національно-монархічній шкурі, на нашу думку, присвятив себе спеціальній ролі в процесах українсько-культурного й національного відродження в українській визвольній боротьбі*” [16, 214] у І.Багряного, пор. із ФО *вовк в овечій шкурі*. Автор сатирично змальовує лицеміра, який під личиною доброзичливості приховує злі наміри. Додані слова покликані конкретизувати певною мірою і персонажів сатиричних творів І.Багряного, і їхні дії. Адже фразеологізм у сталій формі звучить занадто абстрактно.

Аналогічну функцію конкретизації, уточнення, очевидно, має така трансформація: *Шило правди уперто вилазить із хрущовського міха брехні*. Без слів-уточнень не буде зрозуміло, чия брехня мається на увазі, а водночас публіцист досягає й образного наповнення, і точної адресації дії [16, 504]. Пор. також: *причесано під московську гребінку* [16, 577], де уточнено належність тієї гребінки в процесі уніфікації й русифікації.

У статті, присвяченій Сталіну, І.Багряний зазначає, що сам собі той був „*діркою від партійного бублика*”. Таким чином публіцист досягає точності

адресації свого виразно негативного фразеологізму й увиразнює сферу його функціонування.

III. Зустрічається в публіцистиці І.Багряного прийом уживання не фразеологічного звороту як такого, а його загальнонародного змісту або основного образного стрижня. Фразеологічного звороту як цілісної смислової одиниці при такому вживанні в контексті вже немає, однак для правильного розуміння змісту і сприймання його естетичних якостей необхідно знати й мати на увазі загальнонародний фразеологізм з тим самим значенням його структури, з яким він уживається в мовній системі. Напр., у І.Багряного „Змагання за проблематичний заокеанський кисіль” [16, 153] (пор. *молочні ріки й кисільні (масляні) береги*). Публіцист, використовуючи трансформований загальнонародний фразеологізм у статті „2 x 2 = 4”, сатирично змальовує тих емігрантів, які, залишаючи рідну Україну, мріють про легке сите й привільне життя в Бразилії чи Аргентині, далеко від рідної Вітчизни, які намагаються знайти щастя за океаном, не докладаючи великих зусиль. Отже, така обробка фразеологізмів є ефективним засобом сатиричного загострення образів. „Ці „уламки” фразеологізмів мають велику вражаючу силу” [293, 190].

IV. Вдалим прийомом використання в публіцистиці фразеологічного багатства української мови є індивідуально-авторські перетворення зворотів за моделями, які існують у мові. Так, фразеологічні варіанти будуються з одночасним використанням однієї лише структури, напр.: *натягуючи їх на марксистську колодку (голоблю)* [16, 215] (пор. *повертати голоблі*). І.Багряний ще більше увиразнює сатиричність образу в тексті, використовуючи нагромадження кількох нетрансформованих фразеологізмів народно-побутового характеру та трансформованого фразеологічного звороту, напр.: „Українська національна інтелігенція була зігнана зі світу не ким іншим, як, насамперед, тим орденом марксистських ідеологів, що озброєний Марксовою діалектикою, не за страх, а за совість **крутив мізки суспільству, натягуючи їх на марксистську голоблю**” [16, 315].

Уживання ФО не в традиційному, а в трансформованому, оновленому вигляді – типове стилістичне явище. Письменники нерідко знаходять застосування ходовим метафоричним словосполученням й ідіомам не в їх традиційному складі, а в оновленому вигляді для повної ясності їх застосування до окремого випадку або для нового розуміння.

За словами проф. В.А.Чабаненка, „доречно вжитий і вміло акцентований сталий вислів здатний замінити багатослівну логічну побудову, образно узагальнити (зрезюмувати) сказане, поживавити мовлення й надати йому особливої емоційно-експресивної тональності” [284, 230].

Таким чином, загальнонародна фразеологія була основою для індивідуально-авторських фразеологічних перетворень, сатиричний зміст яких підтримувався уявлюваною або посилювався наявною в контексті моделлю загальнонародного фразеологізму.

Висновки до розділу 3

Спостереження над публіцистичною спадщиною І.Багряного дають підстави зробити такі висновки:

1) узяті з народної мови без зміни їх усталеної форми і змісту ФО розмовно-побутового характеру виконують сатиричні функції, які, по-перше, залежать передусім від наявного в них сатиричного забарвлення, по-друге, сатиричність цих фразеологізмів інтенсифікується тим, що вони взяті із розмовно-побутової сфери й переміщені в сферу політичної публіцистики, по-третє, ті ФО, які самі по собі не містять сатиричної експресії або мають позитивне емоційне значення, набувають сатиричних функцій в індивідуально-авторських контекстах;

2) книжна фразеологія в публіцистиці І.Багряного є засобом стилістично зниженого висловлення, виражаючи іронію, насмішку, сарказм;

3) трансформація усталених ФО здійснюється в таких основних напрямках:

а) заміна одного з компонентів фразеологізму новим елементом;

б) поширення фразеологізму іншими, додатковими словами;

в) уживання з особливою художньо-експресивною інтерпретацією не фразеологічного звороту як такого, а загального його змісту або основного образного стрижня, „уламка” фразеологізму;

г) утворення за моделлю фразеологізмів, які існують у загальнолітературному вжитку, індивідуально-авторських, або okazіональних, варіантів фразеологізмів, розрахованих насамперед на стилістичний ефект.

Як свідчать численні ілюстрації, І.Багрянний є оригінальним у доборі ФО. Користуючись прийомами трансформації загальномовних фразем, публіцист знаходить своєрідні фразеологічні контексти, які оновлюють, модифікують структуру і зміст стійких мовних сполук.

РОЗДІЛ 4

ОБРАЗНІ ЗАСОБИ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА БАГРЯНОГО

4.1. Лексико-семантичне поле *СРСР*

Лексична система мови – це різночасові, різнотипні елементи, що виявляються при аналізі на мікро-, мега- і макроструктурному рівнях, тому „аналіз слова – це надзвичайно складна процедура” [112, 78]. У лексико-семантичній підсистемі відтворюється за допомогою лексико-семантичних полів денотативна (образно-предметна) картина світу у вигляді системи назв-іменників або складних назв-словосполучень. Лексико-семантичне поле й лексична парадигма складається на основі об’єднання семантично зв’язаних за допомогою метонімічного чи метафоричного переносу однозначних лексем. Лексична стилістика в останні роки активно послуговується поняттям лексико-семантичного поля [98, 265]. У розумінні та визначенні цього поняття одностайності в науці поки що немає. Одне з найбільш загальних визначень лексико-семантичного поля (ЛСП – О.К.) характеризує його як сукупність слів-значень, які покривають певний „відрізок дійсності”. Лінгвісти, які досліджують це явище, виходять із цього визначення, однак при конкретному розгляді ЛСП нерідко спостерігаються „різночитання”, які виявляються в розумінні широти цього поняття. В одному випадку ЛСП визначається як сукупність синонімічних рядів, а в іншому – ЛСП фактично ототожнюється з тематичною групою. Ми поділяємо думку Л.Лисиченко, що при цьому розуміються два тісно пов’язані між собою явища – лексико-семантичне поле як лексична група і семантичне поле як спосіб організації слів у групі [161, 122].

ЛСП як група слів становить собою велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов’язані одним відрізком дійсності й належать до різних частин мови. ЛСП складається не з лексем у повному складі їх значень, а з лексико-семантичних варіантів, які є одиницями семантичного

аналізу. Лексема різними своїми значеннями може входити до різних семантичних полів.

Не можна ототожнювати семантичне поле з тематичною лексичною групою (ТЛГ). Тематична група входить до певного семантичного об'єднання слів (семантичного поля) як частина його структури. ТЛГ свідчить про обсяг і особливості певного кола реалій або понять, тобто вона безпосередньо пов'язана з позамовною дійсністю [177, 24].

Також не слід ототожнювати лексико-семантичне поле (ЛСП) із лексико-семантичною групою (ЛСГ), яка становить певним чином обмежений і відзначений фрагмент ЛСП [161, 124].

У публіцистичному доробку І.Багрянного виділяється велике лексико-семантичне поле *СРСР (Росія, Москва)*, яке включає в себе ряд менших естетично наповнених спільною семантикою мікрополів:

- сталінська *тюрма* народів, російська *тюрма* народів, неосяжна тоталітарна *тюрма* народів, комуністична *тюрма* народів;

- загальний *концтабір*, суцільний *концтабір*, комуністичний *концтабір*, імперіалістичний російський *концтабір*; історія внесла свої корективи – для характеристики Росії (СРСР) публіцист почав вживати більш сучасне слово *концтабір*;

- єдина тоталітарна *імперія*, більшовицька московська *імперія*, пролетарська *імперія* (назву *імперія* перейнято від царської Росії);

- сталінська соціалістична, дротом обгороджена *соціал-касарня*;

- *царство* безправ'я й рабства.

У наведених прикладах маємо пряму характеристику російської (радянської) імперії як тюрми (чи концтабору). Публіцист часто вдається до непрямой характеристики, іронічно використовуючи радянські штампи й кліше, нерідко супроводжуючи їх лапками для зниження звучання цих визначень. Пор.: *соціалістична „родіна”*, *„совітська родіна”*, *„необ'ятна родіна”*; країна *„цвітучого соціалізму, країна будованого соціалізму, найщасливіша країна світу”* (того щастя І.Багрянний зазнав чимало!); *царство*

сталінського соціалізму; світова цитадель комунізму, цитадель жидівських погромів; фортеця світового комунізму, арсенал т. зв. світової революції; сталінський „рай”; сталінська соціал-комуністична будова, скована енкаведистськими обручами; світ під сталінським полюсом; більшовицька машина терору; велетенський вузол кричущих соціальних, національних і ідейно-політичних протиріч; єдина вітчизна пролетаріату, батьківщина світового пролетаріату.

Як бачимо, усі ці характеристики сповнені негативних емоційно-експресивних оцінок, і в цьому виявляється протилежність обох образів і їх оцінок.

Так, СРСР письменник називає *„страшною тюрмою народів”* [16, 22]. Можна було б говорити, що таке порівняння йде ще від попередників І.Багряного (наприклад, від Т.Шевченка). Але ж „нове життя” наповнило цей перифраз новим змістом. Адже величезна територія СРСР за 20 років радянської влади була переповнена тюрмами і концтаборами. Тож цей перифраз стає фактично центральним у публіцистиці І.Багряного, його використано з певними видозмінами у всій публіцистичній творчості письменника. Уперше він вжитий у памфлеті „Чому я не хочу вертатись до СРСР?”. Слова *тюрма, концтабір, каторга* тощо дуже частотні в публіцистиці І.Багряного. Виступаючи в різних сполученнях, вони весь час оцінюють і узагальнюють страшні картини життя в СРСР.

З багатьма чесними людьми, покараними радянською системою, автор (за власним зізнанням) *„пройшов тернистий шлях більшовицьких тюрем і таборів”* [16, 26], *„з багатьма сидів в одній камері, був однаково битий і катований...”* [16, 22]. І.Багряний зазначає, що *„Гітлер міг би позаздрити й навчитись”*. *„Страхіття Дахау і Бухенвальда не перевищують страхіть безлічі енкаведистських катівень та концтаборів”* [16, 26]. І.Багряний все те називає *„сталінським раєм”* [16, 26].

СРСР письменник часто називає *„однією шостою світу”* [16, 30]. Так було в кінці 40-х років, коли І.Багряний лише починав свою публіцистичну

діяльність як редактор газети „Українські вісті”. Але й через 20 і більше років ми спостерігаємо такі ж звороти вже у відносно нових умовах. Це й свідчить, що І.Багряний послідовно залишається на антикомуністичних, антирадянських позиціях.

Таким чином, можна виділити основні мікрополя з домінантами в лексико-семантичному полі: СРСР – „*тюрма народів*”, „*родіна*”, „*імперія*”, „*концтабір*”, *царство*, *цитадель*, *фортеця*, *форпост*, „*рай*”, „*касарня*” тощо. Загалом усі вони мають різко пейоративне забарвлення.

Цікавими, на наш погляд, є дві останні домінанти. І.Багряний СРСР називав *касарнею* (тобто казармою), а устрій у державі – „*касарнянським соціалізмом*” недаремно. „Словник української мови” подає лексему *касарня* як діалектизм, що означає „казарма”, звичне для нас [236, IV, 114]. Це лексема на позначення військової лексики: казарма – спеціальна будівля для розміщення військової частини [196, II, 207].

Трансформація семантичної структури й конотаційного забарвлення лексеми *держави* в політичному дискурсі еволюціонувало від позитивної конотації лексеми на позначення СРСР до пейоративного забарвлення *держави* – „командно-адміністративна система”, „імперський центр”, „імперія”, „режим” [252, 114].

У І.Багряного СРСР – величезна супер-держави асоціюється з солдатською казармою, у якій людей, як „*тих рабів ганяють на сталінській мотузці та саджають по тюрмах*” [16, 230], бо „*концепція соціалізму (касарнянський соціалізм – О.К.) ... неминуче приводить до ганебної зрівнялівки, до аракчєєвської уніфікації людини, до касарні рівних у злиднях, ... до знеосіблення людини*” [16, 273].

У статті „*Чуєш, брате мій, товаришу мій!...*”, яка є своєрідним звертанням до солдатів Радянської Армії, І.Багряний пише: „*Тюрма народів – СРСР – повинна бути зруйнована до основ, а сталінська антинародна диктатура знесена з лиця землі*” [16, 348], бо країна з незчисленними концентраційними таборами, яку чомусь називають „*країною соціалізму*”,

приносить людині тільки нещастя, „блага каторжної системи країни соціалізму” – це бідність, голод, холод, знущання, цинга.

СРСР – велетенська за територією, суперцентралізована агресивна радянська держава стала класичним прикладом гіпертрофованого вияву етатизму – абсолютного домінування держави, державної влади, вимоги повної підпорядкованості інтересів особистих і свобод інтересам держави.

У памфлеті „Чому я не хочу вертатись до СРСР?” І.Багрянний зауважує: *„Більшовики зробили для 100 національностей єдину „совітську родіну” і нав’язують їй силою цю страшну тюрму народів, звану СРСР”* [16, 22]. Письменник любить усім серцем свою Вітчизну – Україну, але не хоче повертатись туди, *„доки там панує більшовизм, тому що Сталін нищив Україну в парі з Гітлером”* [16, 30]; Сталіна І.Багрянний називає *„союзником Гітлера з 1939 року”* тому, що той намагався винищити українців в ім’я панування фашистської Німеччини, а Сталін – своєї партії, а фактично задля існування „російського червоного фашизму”. Сталін мордував наш народ по Сибірах (Колима, Соловки), у тюрмах, а Гітлер в Дахау, Белзі, Бухенвальді. Письменник Соловки називає не інакше, як *„радянське Дахау”*, де вбивали людей, піддаючи *„страшній інквізиції, таким катуванням, що його знали лише часи середньовіччя”* [16, 25].

І.Багрянний пише, що повернення на Батьківщину можливе лише тоді, *„коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська”* [16, 30].

У західній науці тоталітаризм однозначно ототожнюють з фашизмом, які розглядаються як два його „розгалуження” [Див.: 57, 3]. Поняття „тоталітаризм” увійшло в науковий обіг на Заході наприкінці 30-х років ХХ ст. Так, „Енциклопедія соціальних наук” (1930 – 1935 рр.) не містить цього терміна, а додатковий том „Оксфордського англійського словника” (1933 р.) уперше фіксує „тоталітарний” у контексті критики фашистського режиму. Після опублікування робіт Ф.Арендта, К.Фрідріха і З.Бжезинського слово *тоталітаризм* стало вживатися на позначення соціалістичних систем. У

період „холодної війни” тоталітаризм став словом-символом, словом-гаслом, пропагандистським ярликом в ідеологічній боротьбі, набувши сильного емоційно-оцінного забарвлення. Цей термін має стійке пейоративне забарвлення, ідентифікується з політичною системою радянського періоду, оскільки тоталітаризм означав монополізацію влади однією партією.

Відомий англійський письменник – борець з тоталітаризмом Джордж Орвелл у статті „Література і тоталітаризм” (1941 р.) писав, що особливість тоталітарної держави полягає в тому, що, контролюючи думку, вона не фіксує її на чомусь одному. Проголосивши себе непогрішимою, тоталітарна держава разом з тим відкидає саме поняття істини. Насильство, примус різко змінювати людські почуття та ідеали на протилежні, постійне переписування фактів історії та їхнього призначення породжують у суспільстві певний „шизофренічний спосіб мислення” [199, 278], унаслідок якого втрачається почуття здорового глузду, нормальної самооцінки тощо. А натомість формується психологія терплячого раба або байдужого до всього жорстокого циніка.

Усі ці особливості тоталітарної держави властиві СРСР, у якій існувала однопартійна державна ідеологія (Комуністична партія), був запроваджений терор – як засіб внутрішньої політики. В СРСР повністю відбулась уніфікація особистості, інакомислення сприймалось як зло й нещадно каралось, була присутня узурпація влади одним лідером, мілітаризація суспільної свідомості. І.Багрянний у статті „День прийдешній (Перед перспективою атомного знищення України)” пише, що сила більшовицької тоталітарної системи *„в тих психічних ланцюгах, що ними сковані всі народні маси в СРСР”*, у страхові, яким спаралізована людина в радянському суспільстві, а походить цей страх від цієї ж *„більшовицької тоталітарної машини”*, механізм якої в центрі й опирається на „культ вождя”, на якому тримається психологічно вся машинерія радянської тоталітарної системи. *„Культ того „вождя” і культ того центру насаджується недаремно довгі десятиліття, щепиться віра в нього, в його „непобідність”, „непогрішимість”,*

„неспалимість”, „геніальність”, „надгеніальність” і т. д. Це все є секрет механізму управління поневоленими народами в СРСР. Це є магічний центр і магічна точка більшовицької машини” [16, 240].

4.2. Образ України в публіцистиці І.Багряного

Образ у публіцистиці можна схарактеризувати як опис, який дозволяє побачити, яскраво, картинно уявити собі певні явища життя, або ж таке порівняння, зіставлення, яке кидає світло на саму суть явища, дозволяє краще зрозуміти, оцінити, визначити його. Образ у публіцистиці завжди чітко підпорядкований розвитку основної, сформульованої мовою понять думки; образ пояснює думку, робить її більш переконливою і значною й разом з тим є сильним концентрованим виразом суті її [72, 4].

Центром, ядром індивідуальної мовної картини світу І.Багряного є слово *Україна*, образ якої проходить червоною ниткою через усю його багатогранну творчість. Ще будучи молодим поетом, якому чекісти інкримінували контрреволюційну діяльність, І.Багряний у своїх зізнаннях, що їх уперше опублікував у „Літературній Україні” (від 6 лютого 1992 р.) Олександр Шугай, викладає свої переконання: „1) Я мушу працювати для української культури насамперед і твори мусять бути національними не тільки формою, а й змістом. Я український письменник. 2) Національну політику розв’язано не досить вдало, вірніше, в цій справі багато перекручень, як-то: кепсько поставлено справу з українізацією, а коли про це говорити, закинуть в націоналізмі. Потім: російській культурі надається перевага й створено для неї кращі умови, за рахунок нашої російська культура домінує. Ми в неї в давній залежності. 3) В своєму культурному розвитку нам треба орієнтуватися на Європу, а не на Москву” [311].

Максимально естетично наповненими мовними одиницями в публіцистиці І.Багряного є слова-концепти (макрополя) *Україна* і *Москва*, *СРСР*, бо через усю його творчість проходить один образ або одна головна

лексико-семантична образна парадигма *Україна*, а номінативно-образний ряд *СРСР, Москва, Росія* сприймається у зв'язку з цим центральним образом. Виділяти ці доміанти в публіцистиці І.Багряного нам дозволяє різний характер емоційно-оцінного наповнення цих понять: ностальгії, безмежної туги за рідною землею через образ України й несприйняття радянської тоталітарної системи через образ Москви (Росії) як причини розлуки письменника-публіциста з рідною землею й усіх його поневірян на еміграції, „а публіцистика, відома річ, вимагає недвозначних оцінок, чіткої позиції автора, який прагне переконати читача в тому, що обстоює та проти кого виступає” [207, 221].

Макрополе „*Україна*” включає в публіцистиці ряд менших естетично наповнених спільною семантикою лексем-мікрополів: *ласкава мати, Своя Хата, дике поле (дикий степ), долина сліз і страждань, соборна колонія* тощо, які проходять через тканину тексту.

Макрополе (семантичне поле) чи образна парадигма – це лексично-образний ряд із своєю домінантою та периферією [245, 16]. На роль центру в подібному системному утворенні претендує таке слово (чи словосполучення), яке „інтегрує семантичні лінії розвитку образу” [251, 9].

Образ України для публіциста – це образ Вітчизни, землі, на якій він народився й виріс, „саме слово „*Вітчизна*” наповнене святим змістом” [16, 22]. Для нього Україна – це „*земля, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері*” [16, 22]. Автор сумує за справжньою матір'ю – Україною, а не за радянською мачухою „ласковою матерью”, бо то „*фальсифікат, загримоване „під матір” солом'яне комуністичне, партійне опудало, за яким справжня мати – наша ласкава мати Батьківщина – кинута в пил, ламає руки в відчаї і в сльозах і немає права голосу, щоб озватися до своїх бідолашних дітей*” [16, 420]. Таким чином, у семантику образу України в І.Багряного входить образ матері. Словесні засоби цього образу мають великий емоційний потенціал. Публіцист називає Україну „*наша ласкава мати Батьківщина*”.

Концептуальне наповнення образу України, його асоціація з образом матері є актуальним у творчості І.Багряного. Таку асоціацію ми бачимо ще в Т.Шевченка.

І.Багряний вимальовує два діаметрально протилежні образи: образ ніжної „люблячої матері” – України і образ „ласкової матері”, „родіни”, яку так розписує радянська пропаганда, називаючи *„казковим царством, в кисілевих берегах, де течуть вже молочні ріки радості в кисілевих берегах людинолюбства”* [16, 420], але публіцист, як і сотні синів цієї *„ласкової матері”*, змушений шукати щастя за кордоном, бо бачить за спиною *„вовчий оскал червоних рабовласників”*, чує смертоносний подих *„радянських людоловів”*, *„цих страшених вовків рабовласництва в овечій шкурі демократії”* [16, 420].

В еміграції автор сумує за рідною домівкою, йому щоночі сниться *„Вітчизна, моя Україна, одна з „рівноправних” республік у федерації, званій СРСР”* [16, 22], але не сталінська *„родіна”*. І.Багряний спеціально вживає лексему *„родіна”*, *„сталінська родіна”*, *„совітська родіна”*, насичену різко негативним змістом, значення якої асоціюється з тюрмою, бо в ній панує *„кривава тоталітарна більшовицька система”*, лексему, яка протилежна за значенням до понять *Вітчизна, Батьківщина, Україна*. Тут слід відзначити роль лапок у цьому перетворенні семантики.

Публіцист сповнений гордості за свою Вітчизну, народ якої називає *„найшляхетнішим слов'янським племенем”*, яке складається із чуйних і добрих матерів та сестер, чесних трударів-хліборобів.

Автор ніжно називає Україну *„Своєю Хатою”*, вкладаючи в це поняття величезний зміст, бо він мріє про демократичний устрій в Україні – *„В тій „Своїй Хаті”, про яку мріяв ще великий Кобзар”, бо прийде час, „коли ми дійдемо до мети, змиємо бруд каторг і порох доріг, і вільно й щасливі розправимо плечі в своїй власній хаті, де на покуті зоритиме наша велика Правда”* [16, 86]. Автор наголошує, що їх не одиниці, а мільйони – *„ціла нація”*, яка стоїть на грані між сьогоднішнім днем і завтрашнім по всіх світах,

на „нашій не своїй землі”, не своїй, бо рідна Україна окупована московським більшовизмом.

Доречним є метонімічний образ зденаціоналізованої України, яку називають „диким степом”, „диким полем, яке поросло більшовицькими бур'янами та кукілем” [16, 243]. У СРСР – „тюрмі народів” – „Україна є найбільш заогненим пунктом” [16, 123].

Мова публіцистики, як і художнього твору, часто потребує декодування (констатуємо це, взявши до уваги, що публіцистичний доробок І. Багрянного – приклад художньої публіцистики). Творчість І. Багрянного підтверджує думку лінгвістів про те, що здійснити декодування смислів твору можна лише за умови знання історії, культури народу, мовою якого пише письменник, бо звичаї народу позначаються на його мові ... значною мірою саме мова формує народ” [248, 34].

І.Багрянний з болем у серці говорить про Батьківщину, яку радянська тоталітарна система обернула на „долину сліз і страждання” [16, 174]. Автор використовує яскраву перифразу, яка є синонімічною до іншої – „юдоль сліз і народного горя” [16, 357]. Декодування потребують ці два вислови, які своїми загальномовними значеннями входять до семантичного поля „Україна”.

Декодування, тлумачення тексту – це спрямованість на художнє ціле при аналізі конкретного мовного матеріалу. Мова твору – це відбір, селекція мовного матеріалу. Письменник відбирає з океану слів певної мови саме ті слова, які дають йому можливість висловити своє творче „я”. Ці слова можуть бути архаїзмами, неологізмами, діалектизмами, назвами різноманітних реалій тощо, але вони повинні бути художньо виправданими [245, 29].

Вислови „долина сліз і страждання”, „юдоль сліз і народного горя”, пов'язані з біблійною оповіддю, І.Багрянний використовує, сконцентрувавши в них увесь свій біль: усі свої переживання за долю рідної країни, усю любов,

пропущену через відчуття трагізму української історії з метою загострення та акцентування уваги читача.

Через трагічний конфлікт людської особистості із сталінсько-репресивною системою, через проблему свободи і смерті в цьому конфлікті розкривається концепція трагічного в творчості І.Багряного. Письменник акцентує увагу на змісті людського існування, на сутності людської свободи. Трагічне в нього виявляється через страждання й активну дію людини. У цьому плані творчість І.Багряного досить глибоко філософськи й ідеологічно пов'язана з поглядами французьких філософів-екзистенціалістів [Див.: 226]. Спостерігаємо, що в І.Багряного, як і в них, трагічне підноситься до абсолюту й виступає як трагічність світу, світовідчуття і світоспоглядання [172, 66].

Словник української мови подає таке визначення лексеми *юдоль*: „Юдоль – книжн., заст. Місце, де страждають і мучаться, терплять нестатки, злигодні, турботи, смуток і т. ін.” [236, II, 612]. У книзі „Слово про слово” А.Коваль називає словосполучення *долина печалі (сліз)* „вислови ... з похмурої серії”, оскільки старослов'янською мовою *юдоль плачу* – місце, де начебто має відбутися страшний суд при кінці світу, а в переносному значенні означає життя людини з турботами та печалями; чиясь гірка, стражденна доля [131, 300]. Публіцист акцентує, що ця доля його нещасних братів і сестер по той бік залізної завіси (заслони, словами І.Багряного) в СРСР, в Україні – „найбільшій з націй тією Росією поневолених” [16, 126].

З одного боку, образ України в публіцистиці І.Багряного – це багатоплановий синтетичний образ, який складається з мікрообразів, а з другого – однозначний, концептуальний, бо в ньому закодоване авторське кредо. Світоглядна позиція І.Багряного-публіциста втілена в цьому образі як у своєму абстрактно-логічному вигляді, так і в живому переплетенні з емоціями, оцінними характеристиками, що породжує в тексті індивідуально-авторську мовотворчість.

Висновки до розділу 4

Оскільки мова публіцистики І.Багряного являє собою своєрідний сплав, синтез кількох стилів: художнього, наукового й розмовного, то, безумовно, образність властива його публіцистичним текстам.

Максимально естетично наповненими мовними одиницями в публіцистичних творах І.Багряного є лексико-семантичне поле *СРСР* та образ України, бо через усю його творчість проходить одна основна лексико-семантична образна парадигма „Україна”, яка сприймається безпосередньо у зв’язку з номінативно-образним рядом *СРСР, Москва, Росія*.

Публіцистичним творам І.Багряного притаманні глибина змісту, ідейність, правдивість відтворення об’єктивного світу, висока художня майстерність. Письменник вдумливо й старанно опрацьовує всі грані семантики слова, кожного виразу, надає їм відповідного смислу, громадянського пафосу. Правдивість відтворення дійсності, сила звучання його публіцистичних творів визначається не тільки змістом, але й численними художніми засобами. Мова як першоелемент твору є основним засобом пізнання об’єктивної дійсності. Вона визначає і художню цінність словесного твору.

РОЗДІЛ 5

ПЕРИФРАЗИ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСІЇ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО

5.1. Стилiстична роль перифрази

Серед виражальних засобiв публiцистики I.Багряного перифразi належить помiтне мiсце. Перифраза (парафраза) – зворот, який служить заміною назви предмета чи явища описом його суттєвих ознак або вказує на його характерні риси [139, 112]. Оті „характерні риси” тут відіграють особливу роль (як характерологічну, так і образно-естетичну). Адже ці риси беруться від одного предмета чи явища й переносяться на інші, визначаючи вже їх.

Уперше перифраза згадується в джерелах вітчизняної літератури в „Ізборнику Святослава 1073 р.” під назвою „округлословіє” [142, 73]. Власне, ця назва є калькою гр. слова *periphrasis*. У курсі поезики Митрофана Довгалецького „Сад поетичний” у 1763 р. перифраза визначається як „таке, коли те, що можна сказати одним або кількома словами, пояснюється багатьма” [88, 318]. Таке визначення дещо механістичне, оскільки зазначається лише кількість слів, а не їхні характерологічні й оцінні риси.

Щодо структури перифраз у мовознавстві існує кілька думок. Одні вчені вважають, що перифраза може бути у вигляді словосполучення або речення. Ми поділяємо думку інших учених, наприклад, Н.Сологуб, що суть перифрази визначається не структурою, а вторинністю номінації, емоційно-оцінним називанням уже названого, тому ним може бути й окреме слово, якщо воно містить оцінку зображуваного [246, 105]. Таку ж думку висловлює і Є.Регушевський: „Перифразами називаються слова, словосполучення, а іноді й цілі речення, які являють собою образне й переносне, описове, „неофіційне” найменування предметів, речей, дій, подій, понять, істот, осіб” [217, 41].

В енциклопедії „Українська мова” подається визначення перифрази як одного з видів тропів, які мають метафоричний, рідше – метонімічний характер і несуть в собі певну оцінку, зокрема емоційну, викликану евфемістичними причинами, необхідністю уникнути тавтології [270, 435].

Літературознавчий словник-довідник подає таке визначення: „Перифраз, перифраза (гр. *periphrasis*) – описовий зворот, який вживається замість звичайної назви предмета, певного об’єкта і полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак. Перифрази можуть бути як довільні, так і фразеологічні сполучення слів. Наприклад, майстер сцени – артист, театральний режисер, благородні птахи – лебеді, чорне золото – вугілля, бити себе в груди – каятися, накивати п’ятами – втекти і т. ін. [165, 546]. У такому випадку можна говорити про перифразу як „специфічне явище лексико-фразеологічної системи мови” [217, 41].

У порівнянні з фразеологізмами розглядає перифразу білоруська дослідниця Г.Моложай: „На відміну від слова, яке може бути як лексема номінативною одиницею мовлення, перифраза стає окремим найменуванням лише в процесі мовлення” [185, 5].

Перифраза активізує уяву читача, дає йому можливість поглянути крізь образ на явище, особу. Кожна перифрастична одиниця становить собою „три взаємопов’язані явища: 1) її образну суть (нервовий вузол фразеологізму); 2) її лексичне вираження; 3) коло позначуваних за участю даного образу реалій” [70, 7].

Перифрастичний вираз чи слово в нашій свідомості співвідносяться з певною ознакою денотата на основі одного чи кількох структурних компонентів перифрази (актуалізованої семи слова, семантики окремої лексеми у фразі, цілісної фрази” [183, 23].

Деякі дослідники всі перифрастичні одиниці поділяють на власне логічні та образні [222, 9]. Інші схильні відносити до перифраз вирази на зразок „автор „Саду Гетсиманського” і кваліфікують їх як „описові без переносного значення” [273, 92]. Нам більше імponує думка, що саме утворення на

тропеїчній основі можна вважати перифрастичним виразом, зважаючи на те, що немає такої образної перифрази, у якій би не був застосований той чи інший троп [315, 13].

Отже, можна констатувати, що перифраза – це „метафоризоване сполучення слів, яке, виділяючи одну з характерних рис, властивостей або дії, служить засобом їх образно-описової характеристики і виступає контекстуальним синонімом до слова або виразу – основної назви предмета” [126, 51] (перифрази лише умовно можна розглядати як контекстуальні синоніми). Публіцистика І.Багряного багата на такого типу перифрази: *„Цей „ізм”, ніби попереджаючи „націоналістичну” донцовську тезу про **касту правлячих, про білу кістку і голубу кров, покликану від Бога княжити і правити над „смердами”, над чорною кісткою гречкосіїв в ім’я блага нації, – цей „ізм” наповнив українську ідею своїм конкретним національним змістом***” [16, 61], *„Спадає на думку, хто ж йому вклав у руки **пістоль**, то пак таке **брудне перо**, що нічим не відрізняється від брудного пістоля убивці”* [16, 178], *„Що є характерною для всякої молоді – це те, що молодь завжди і всюди є легко запальний матеріал”* [16, 54], *„Те саме твердить і радянський пропагандист, якийсь Рославець через **офіційну радянську трибуну** – кийівську радіостанцію”* [16, 161].

Таким чином, в основі перифраз лежить метафора – переосмислення прямого значення слова або групи слів, наприклад: *„**Столицею і колискою Української Радянської Соціалістичної Республіки** був з самого початку і лишився для автора (і не тільки на 1939 рік, а й дотепер **Харків**”* [16, 119], *„Що без визнання України **ціла знаменита скрижаль демократії – Атлантійська Хартія** – для сходу Європи залишається порожнім звуком, тією самою соскою, якою бавлять пропагандистських немовлят аби вони не плакали”* [16, 133].

Цінним є те, що значення перифрастичного звороту реалізується тільки в контексті. Часто встановленню значення звороту може безпосередньо сприяти так зване слово-підказка, тобто слово-ключ, основна назва предмета,

явища, дії, синонімом до якої виступає перифраза, наприклад: „*Цей людський розум* (слово-підказка – О.К.), *цей вічний єретик і бунтар* розвінчує помалу всі неприродні чудеса і таємниці – стягає вогонь, що доти був божеством, і робить з нього звичайне явище, замикаючи його в коробочку сірників, доходить до розуміння, що земля не на трьох китах стоїть, а обертається навколо сонця; що *грім* (слово-підказка до перифрази – О.К.) – то є не грюкіт колісниць Іллі-Пророка. а електричні розряди в атмосфері, рух матерії” [16, 40]; „Якщо ця *доповідь* (слово-підказка до перифрази – О.К.) стане *першою цеглиною* в розбудові досконалої системи, яка називалась би „*Тактика й стратегія нашої боротьби*”, мета її буде досягнута” [16, 123].

Найчастіше перифрастичний зворот з’являється внаслідок індивідуально-авторського бачення світу. В І.Багряного перифраза стає особливою назвою лише в процесі мовлення, тобто в певній мовній тканині твору. Не слід уважати, що перифрази становлять собою звичайні лексичні паралелізми [218, 69], оскільки вони обов’язково передають оцінку тому, що вони називають. Перифрази відіграють велику стилістичну роль, їх деякі вчені вважають різновидами синонімів [208, 63]. Та перифрази мають свої специфічні ознаки: утворюють тотожне значення зі словом, яке пояснюють, заступають, а з лексичними паралелізмами перифрази різнить те, що вони обов’язково є оцінними, емоційно-експресивними назвами [295, 147].

Перифрастичні звороти можна вважати джерелом поповнення синонімічних ресурсів мови. Публіцистика І.Багряного насичена цілими синонімічними рядами перифраз: Т.Г.Шевченко – „*апостол українського національного відродження*” [16, 60], „*борець і мученик за українську національну ідею*” [16, 60], „*великий народний революціонер*” [16, 60], „*великий Кобзар*” [16, 86]; СРСР – „*страшна тюрма народів*” [16, 20], „*єдина червона імперія*” [16, 24], „*загальний концтабір*” [16, 37], „*єдина тоталітарна імперія*” [16, 27] тощо.

І.Багряний використав такі перифрази, щоб уникнути повторень і водночас висловити авторське ставлення до об'єкта розповіді, Наприклад, М.Гоголя І.Багряний називає „метром в чужій літературі” [16, 44], П.Куліша – „людиною революційного мислення і безкомпромісною” [16, 77], диригента Нестора Городовенка – „магом інтерпретації її” (пісні) [16, 130], царя Петра I – „деспотом України” [16, 118], Гітлера – „першим сталінським генералом у війні проти самого себе” [16, 138], Рузвельта – „попередником Трумена і речником капіталістичного світу” [16, 92], Еріха Коха – „розпінателем українського народу” [16, 173], „опікуном з києм і мотузкою” [16, 174] тощо. Тут варто порівняти перифрази, які характеризують, наприклад, Петра I, Катерину II чи Еріха Коха (їхня діяльність щодо поневолення українського народу багато в чому занадто схожа).

За допомогою перифраз І.Багряний робить публіцистичний текст більш виразним, дієвим та цілеспрямованим. Перифраза в І.Багряного більше наближається до метафори, метонімії, виражаючи семантику слова чи словосполучення переносно, за принципом подібності й суміжності, Наприклад: „Ці протиріччя зроджують глибоке невдоволення й рух проти системи не тільки на периферії, але й у **самім серці радянської московської імперії**” [16, 127] – Москва; „Ось розгортають чужу кам'янисту землю, готуючи йому **останнє пристановище**” [16, 183] – могила; „... існують безпринципні Зенони Пеленські, яким якою завгодно мірою треба триматись на поверхні й бути **паном ситуації...**” [16, 189] – головним; „цими інспіраторами були ті ж самі ж таки чинники, які вклали **пекельну машину в руки убивці Є.Коновальця**” [16, 179] – пістолет.

Залежно від семантики, структури та експресивної наповненості перифрази в публіцистиці І.Багряного можна розподілити на кілька семантичних типів.

І. Перифрази на позначення осіб:

1) відомих людей, а саме культурних (письменників, поетів, музикантів), державних і політичних діячів, історичних осіб, міфологічних та біблійних

образів: М.Хвильовий – *„найбільший ворог Москви”* [16, 168], *„мученик нашої нації”* [16, 169]; І.Мазепа – *„полюс опортуністичного табору”* [16, 186], *„сборник Петлюри й Коновальця”* [16, 107]; Й.Сталін – *„сонцюподібний”, „батько народів”, „наймудріший з мудрих”, „великий господар”, „хазяїн”* [16, 161], *„союзник Гітлера з 1939 р.”* [16, 30]; *„визнаний батько народів”* [16, 107], *„напасник”* [16, 117], *„кремлівський господар”* [16, 108]. У змалюванні Й.Сталіна переважають перифрази, які характеризують деспотичну суть його як керівника СРСР, чимало перифраз узяті з офіційної радянської пропаганди та іронічно обіграні. У характеристиці С.Петлюри виступають перифрази з позитивною оцінністю: *„національний провідник і основоположник національної УНР”* [16, 59]; О.Герцена схарактеризовано так: *„провідник і предтеча соціалізму етико-естетичного, художньо-гуманітарного, свobodно-творчого”* [16, 112]; А.Рябишенко – *„людина непересічного формату”, „людина внутрішньо цільна, послідовний і невгнутий борець за українську справу”, „найбільший ідеаліст”, „твердий політик”, „спокійний, розумний і державний муж”* [16, 101]. Перифрази допомагають І.Багрянному коротко і влучно схарактеризувати діяльність політиків, їхні заслуги тощо. Пор. також про З.Пеленського – *„полюс революції”, „духовний вождь революційного табору”* тощо. Зауважимо, що в інших випадках замість слова *полюс* І.Багрянний вживає слово *бігун* (у контекстах, пов’язаних, зокрема, з географічним поняттям).

Серед прикладів уживання імен міфологічного або біблійного характеру можна назвати Герострата – *„той, що з амбіції й самолюбства спалив національну святиню”* [16, 187]. Власне, Герострат став символом людини, яка заради марнославства готова на будь-яку дію. Можна твердити, що таким символом Герострат виступає ще з античних часів. Так само і Юда – *„той, що за „лакомства нещасні” в особистих інтересах продає свій народ і свою свободу”* [16, 187].

2) людей за родом їхньої діяльності, професії тощо: *„слідчі з ромбами”* [16, 171] – для характеристики високого службового статусу слідчих, адже

ромби – це якраз і показує високий службовий статус в ієрархії НКВС (а опосередковано – свідчення „важливості” тих злочинів, які приписували часто зовсім ні в чому не винним людям), пор. також „найбільші тузи” [16, 171 – 172] – генерали ДПУ-НКВС; простих людей СРСР письменник характеризує так: солдат – „найбільше зняряддя до розв’язання всіх тактичних і стратегічних моментів боротьби” [16, 142]; людина в СРСР – „робот соціалістичної ідеї” [16, 93]; робітника (пролетаря) письменник іронічно називає „представником панівного класу” [16, 49]; донощики (сексоти) називаються сторонні „джерела інформації”.

II. Перифрази на позначення власних назв:

а) назв місцевості, які стають символами щодо важливості своїх характеристик: СРСР – „тюрма народів” [16, 20], „совітська родина” [16, 22], „царство сталінського соціалізму” [16, 91]; Москва – „серце московської імперії” [16, 15]; Соловки – „радянське Дахау” [16, 24]; Україна – „долина сліз і страждань” [16, 174] (пор. юдоль...), „найбагатша земля в Європі” [16, 107], „соборна колонія” [16, 128]; Вітчизна – „земля, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері” [16, 22]; Харків – „колиска УРСР” [16, 119] (тобто – перша столиця УРСР); НКВС – „п’ята колона” [16, 176].

III. Перифрази на позначення політико-філософських категорій: більшовизм – „червоний московський імперіалізм” [16, 24], „насильство над людиною” [16, 30], „новітнє кріпацтво” [16, 38] (пор. в рос. мові розшифровку аббревіатури ВКП – „Второе крепостное право”), „російський червоний фашизм” [16, 30] (пор. із сучасного політичного жаргону: червоно-коричневі). „озброєний до зубів комунізм” [16, 83]; більшовики – „кати мого народу” [16, 23], соціалізм – „царство абсолютного поневолення особи, уніфікації людини, правопорядок касарні” [16, 93] (касарня – західно-укр. позначення казарми, ближче до німецького першоджерела), „диктатура доктрини і соціальної фразеології” [16, 93], опортунізм – „втеча від боротьби, уникання її за принципом „моя хата скраю” [16, 187], опортуністи

– „світ зрадників і запроданців” [16, 189], матеріалізм – „вічний еретик і бунтар” [16, 40], „озброєний досвідом точний і допитливий людський розум” [16, 40], націоналізм – „речник не цілого українського народу, а лише певного середовища” [16, 33], „ізм”, який плюндрував цілий світ й Україну (дістав присуд історії і мусить зійти з арени” [16, 63], націоналіст – „носій національної доктрини” [16, 58], „борець за національну справу, за національну ідею” [16, 58].

IV. Перифрази на позначення якоїсь суспільної сукупності людей: український народ – „єдиний і законний господар української землі” [16, 104], „продуцент” [16, 106], молодь України – „справжні аристократи духу і розуму” [16, 47], українська нація – „населення УРСР, причісване більшовиками під одну гребінку” [16, 128], партія українських робітників і селян – „авангард українських продуцентів і войовників” [16, 105], інтелігенція – „аристократка селян і робітників” [16, 104], селянство – „біологічна субстанція української нації” [16, 130], „аграрний пролетаріат” [16, 128].

V. Перифрази на позначення різних реалій: релігія – „опіум для народу” [16, 28] (власне, це ще ленінська перифраза, яка зводиться до відомого визначення К.Маркса, дещо модифікована, бо в К.Маркса звучить „опіум народу”), „сталінське знаряддя політичної махінації” [16, 30], церква – „знаряддя духовної опіки” [16, 139], „знаряддя політичної української боротьби” [16, 139] (ці приклади демонструють творче використання марксо-ленінської перифрастики і фразеології), революція – „неминучий супутник війни” [16, 127] тощо.

Мова публіцистики І.Багряного насичена як загальнономовними (або традиційними), так і індивідуально-авторськими перифразами. Частина перифраз, втрачаючи свій зв’язок із конкретним, контекстним уживанням, переходить у розряд загальнономовних (або традиційних), наприклад, „автори – войовники пера і слова” [16, 81], „писарі” [16, 102] – журналісти; „червона жандармерія” [16, 25] – міліція, „більшовицька імперія” [16, 114] – СРСР,

„радянське пекло” [16, 162] – життя в СРСР (радянська дійсність), „червоні дивізії” [16, 169] – радянські війська; „старший брат” [16, 161] – російський народ.

Щодо аналізу мови публіцистики І.Багряного, індивідуальних особливостей його стилю для нас велику цікавість становлять **індивідуально-авторські перифрази**, тобто описові звороти, які створені автором для певного контексту й живуть лише в ньому. „Це так звані художньо-літературні перифрази, які виникають в образній системі окремого твору письменника й несуть таке смислове та емоційне навантаження, яке характерне для даної описуваної ситуації” [143, 5]. Такі перифрази дають змогу в емоційно-експресивній формі виявити ставлення І.Багряного до зображуваного, тобто такі описові звороти є одним із засобів передачі ставлення автора до того, про що він пише, наприклад, комуністичну газету „Українське життя” І.Багряний називає іронічно-зневажливо „*комуністичною рептилькою*” [16, 175] (рептилька – це, власне, плазунчик), статтю українського автора зі Львова, яка вийшла в Канаді – „*голосом з української землі*” [16, 175], голодомор 1933 р. – „*грандіозною українською трагедією*” [16, 107], „*жахливою сторінкою нашої історії*” [16, 25], 7 млн. жертв, замучених голодною смертю 1933 р. – „*апокаліпсичною трагедією*” [16, 109], національну панахиду по жертвах 1933 р. – „*безмежним морем нашої жалоби*” [16, 107], людожерство жертв голодомору трактує як „*символ більшовизму, його породження і суть*” [16, 25], „*найвищий ступінь людської трагедії*” [16, 25], церкву називає „*зряддям політичної внутрішньої української боротьби*” [16, 139], недалеко українську державну ідею трактує як „*апофеоз вишиваних сорочок, соловейків, романтичної тирси, широких шароварів, сатани в бочці*” [16, 50], зворушливу „малоросійську Україну” (у розумінні деяких наших лже-патріотів) називає „*отим хуторянським примітивом з усіма кащенківськими та грінченківськими сентиментальними аксесуарами*” [16, 50], лже-патріотів України – „*нашими запічними, вишиваними патріотами*” [16, 50], писанину монархічно-бандерівської преси

– „кашею, що її варять, жонглюючи словами, деякі „революційно” монархічні та націоналістичні кухарі на еміграції, принципово розсадивши єдність тої еміграції на череп'я” (розбивши, роз'єднавши) [16, 186].

Перифрази певним чином „спрощують” складні поняття політики, науки, техніки, які об'єктивізуються в термінах. „Це досягається переведенням понятійного в сферу конкретного – уявного. У таких випадках описові звороти вживаються як вторинна номінація певного явища або предмета, виступаючи в ролі образного заступника певного терміна, у цьому розумінні вони не визначають поняття, яке втілюється у відповідний термін, а якби окреслюють предметний профіль реалії, що співвідноситься з даним терміном” [246, 103].

Публіцистика І.Багряного насичена також цікавими евфемістично-перифрастичними виразами: „проводити боротьбу до останнього віддиху” [16, 188] – боротися до смерті, „життя урвалось несподівано і в самому розквіті” [16, 184] – раптово померти; „Та він і не турбувався тим, бо знав, що людей здебільше цінять лише тоді, коли вони відходять (помирають – О.К.) – цінять поза очі” (після смерті) [16, 188], „до останньої години, приділеної долею” [16, 183] – до смерті, „розгортають чужу землю, готуючи йому останнє пристановище” [16, 183] – могила, „випустити кулю з пістоля” [16, 176] – застрелити.

Актуалізація перифрастичного слова може здійснюватися через певну порівняльну ознаку в контексті. У публіцистиці І.Багряного перифрази нерідко вводяться в образно-сислове поле через порівняння. „Порівняльна конструкція мови підготовлює читача до сприйняття вторинної номінації, адже елемент, з яким порівнюється антецедентне слово надалі, як правило, отримує статус перифрази” [183, 25]. Наприклад, неосвіченого молодого чоловіка без певного життєвого досвіду І.Багрянний порівнює з темним лісом: „Коли, наприклад, бачиш, як темний, мов ліс, парубійко або хлопчисько, в якого ще не обсохло материне молоко на губах, шельмує й паплюжить старих людей...” [16, 178].

Спостереження над функціонуванням перифраз у мові публіцистики І.Багряного дає підстави говорити як про узусний (узусно-контекстуальний), так і про індивідуально-авторський (власне контекстуальний) характер перифрастичності відповідних номінацій. Уживання перифраз в публіцистичних текстах І.Багряного при взаємодії з іншими мовними одиницями тексту сприяє конденсації образу, динамізації.

5.2. Заголовки-перифрази в публіцистиці І.Багряного

Особливу роль у структурі публіцистичного тексту статей І.Багряного відіграв заголовок, у якому яскраво відбито подвійну природу висловлювання – спираючись на відоме, розкрити шляхи пізнання невідомого. Заголовок сфокусовує увагу читача, готує до сприймання подальшої інформації. Читач іноді може визначитись щодо цікавості для нього даної статті вже по самій її назві – заголовку [Див.: 187]. Заголовок перебуває поза текстом і є засобом передачі інформації, він не просто привертає увагу читача, а й викликає цікавість, відіграє особливу роль, виступаючи ядром повідомлення. Саме через заголовок можна довідатися про зміст тієї чи іншої статті. Стилїстика заголовка є важливим елементом стилїстики газетно-публіцистичного мовлення. Російський учений І.Гальперін образно порівнює назву твору із закрученою пружиною, що розкриває свої можливості у процесі розгортання [61, 5].

Саме перифраза часто виступає в ролі заголовків, це стилїстична фігура, що у формі словосполучення (іноді речення) передає назву відповідного предмета або явища, виділяючи одну з найбільш суттєвих у даному конкретному випадку рис описуваного об'єкта, виявляючи тим самим суб'єктивне ставлення автора до описуваного.

Заголовки-перифрази в публіцистичних статтях І.Багряного несуть подвійне експресивне навантаження: до експресії, закладеної в перифрастичне висловлювання його мовною природою, додається

експресивність заголовка як комунікативно значущої одиниці. Заголовки-перифрази виступають носіями експресивно-емоційної домінанти.

Перифрастичні заголовки статей І.Багряного щодо граматичної структури можна поділити на кілька типів:

I – вони можуть виражатися словосполученням іменника в називному відмінку із залежним прикметником, наприклад: „*Кривавий ієрогліф*” [16, 463] – самогубство письменника Олександра Фадєєва; „*Мурова політика*” [16, 760] – засіб перетинання шляху до свободи, до правди в радянському суспільстві; „*Трикутний торг*” [16, 252] – нарада щодо створення єдиного фронту народів СРСР; „*Великий іспит*” [16, 205] – існування протягом п'яти років нової еміграційної газети „Українські вісті”.

II – значну групу заголовків-перифраз у публіцистиці І.Багряного утворюють генітивні конструкції, які складаються переважно з двох іменників, взаємопов'язаних між собою об'єктними відношеннями [237, 36]. У генітивних конструкціях виразно простежується образне ядро завдяки зіставленню двох понять. Вдало підібрані компоненти дають змогу зіставити відомі риси, властивості об'єкта з невідомими, прихованими. Іноді логічно обґрунтоване образне зіставлення лексем словосполучень дає змогу створити, виділити шляхом порівняння якийсь цікавий образ. У генітивних конструкціях родовий відмінок передає здебільшого значення належності, іноді іменникові конструкції залежно від значення поєднаних слів можуть виражати вищий ступінь якості. Наприклад: „*Чад імперії*” [16, 112] – російська проімперіалістична політика; „*Лицарі абсурду*” [16, 377] – рятівники того, що врятоване бути не може й не повинно бути врятоване; „*Триумф рабовласників*” [16, 419] – примусова репатріація до СРСР; „*Пошесть уніфікації*” [16, 461] – боротьба з „культом особи; „*Танець живота*” [16, 469] – поведінка вождів КПРС після смерті Сталіна; „*Маніфестація мерзості*” [16, 525] – жорстока розправа КПРС над Б.Пастернаком (за те, що Шведська академія нагородила його Нобелівською премією за книгу „Доктор Живаго”, що вийшла в Італії); „*Агонія банкрутів*”

[16, 547] – критичне становище вождів КПРС; „*День жалоби*” [16, 561] – 7 листопада – день 40-річчя більшовицької узурпації влади над мільйонами радянських людей; „*Ураган злоби і неправди*” [16, 602] – галас більшовиків з приводу виходу брошури В.І.Грищенка „Хто з ким і проти кого?”.

Іноді з метою глибшого розкриття властивостей описуваного об’єкта генітивна конструкція поширюється прикметниками, наприклад: „*Метод рафінованого терору*” [16, 484] – метод боротьби проти політичних супротивників та ідейних ворогів способом шантажування їх дітьми; „*Оракул чорної імперіалістичної ночі*” [16, 715] – нова „Програма Комуністичної партії Радянського Союзу”; „*Епоха мильної баньки*” [16, 722] – московська комуністична епопея в пропагандистському оформленні (рабська дійсність).

III – зустрічаються структури номінативних речень, утворених іменником у називному відмінку, словосполученням з вихідною іменниковою словоформою. Зміст таких заголовків-перифраз з’ясовується в основній частині повідомлення. Наприклад: „*Богатир*” і „*ділінут*” [16, 822] – СРСР і Куба.

IV – спостерігаються в публіцистиці І.Багряного перифрастичні заголовки фразеологічного характеру: „*Троянський кінь*” [16, 801] – таємна радянська ракетна база на Кубі проти США; „*Крокодиляче милосердя*” [16, 423] – декрет про амністію; „*Коса на камінь*” [16, 713] – тактика Хрущова в холодній війні з Заходом; „*Млин, що не меле*” [16, 754] – конференція про роззброєння, приречена на фіаско; „*Партія „останніх могікан*” [16, 327] – дожовтневий російський „демократичний” соціалізм.

Цікавою є перифраза-заголовок, яка містить так зване слово-підказку, слово-ключ, що сприяє встановленню значення описового звороту, наприклад: „*Антисемітизм – знаряддя російського імперіалізму*” [16, 632].

Отже, перифраза є невичерпним джерелом формування заголовків. „У принципах побудови заголовків виявляється тенденція до економії мовних засобів: необхідність виразити максимум мовного матеріалу. А звідси – точність, влучність і лаконізм газетних назв. У цьому вони межують з

афоризмами й крилатими словами, нагадуючи їх звучанням і інтонаціями” [181, 179]. Як явище вторинної номінації перифрази є однією з характерних рис мовотворчості І.Багряного.

Висновки до розділу 5

Наше дослідження дає змогу зробити такі висновки:

- 1) у лексико-семантичному плані перифрази співвідносяться з лексичними одиницями мови, вступають у відповідні синонімічні зв'язки із словом-денотатом;
- 2) наближаються до розгорнутої метафори чи метонімії;
- 3) на певному рівні перехрещуються з фразеологізмами;
- 4) служать засобом образно-описової характеристики певних груп лексики;
- 5) ґрунтуються на відповідному опорному слові.

Як компонент індивідуально-авторського вираження перифрази часто існують тільки в межах творчості письменника, а то й тільки в межах одного твору.

Із структурного погляду більшість перифраз організовані як словосполучення, інколи це може бути й окреме слово-характеристика.

Таким чином, перифрази характеризуються певними ознаками: роздільнооформленістю, семантичною неподільністю, вторинністю номінації, власним оточенням, можуть функціонувати як окремий член речення. Вивчення стилістики перифрази в публіцистиці І.Багряного дає підстави зробити висновок, що цей описовий зворот вторинної номінації є одним із виразних художньо зображувальних засобів, якими широко послуговується українська публіцистика взагалі й художня публіцистика Івана Багряного зокрема. Цей засіб дозволяє публіцистові весь час наснажувати свої тексти високою емоційністю, що допомагає посилити вплив його творів на читачів. Завдяки перифразам письменник має змогу весь час вдаватися до поглиблених оцінок людей, явищ тощо. Риси, які

сконденсовано передають суть певних людей, предметів, переносяться на інші предмети, на інших людей, що й дозволяє письменникові всебічно, глибоко, емоційно характеризувати й оцінювати описуване.

ВИСНОВКИ

У роботі ми звернулися до історіографії кількох важливих актуальних проблем лінгвостилістики: 1) поняття публіцистичного стилю та його основні ознаки, лексико-фразеологічні властивості, образна своєрідність; 2) проблема лексико-семантичної трансформації в індивідуальному стилі; 3) символізм та метафоризація лексичних одиниць; 4) перифраза як описовий зворот, явище вторинної номінації; 5) оказіональне та узуальне в індивідуально-авторському словнику. Це дозволило нам розглянути перераховані питання через призму публіцистики І.Багряного.

Відображаючи актуальні проблеми суспільного життя, публіцистика досліджуваного майстра слова відзначається, по-перше, багатством мовних засобів; по-друге, яскравою експресивністю; по-третє, оцінним характером мови; а також різножанровістю та різноманітністю оформлення текстів. Публіцистичний стиль І.Багряного сприймається деякою мірою як вид мистецтва художнього слова (публіцистика Багряного художня й політична одночасно), але має документальну основу. Це своєрідний сплав, синтез кількох стилів: художнього, наукового й розмовного.

І.Багрянний має своєрідний стиль взагалі і, зокрема, у публіцистиці, яка насичена художньо-літературними елементами. Іноді її важко відрізнити від художніх текстів, оскільки публіцистичний доробок І.Багряного відзначається образністю, оцінністю, перифрастичністю. Хоча деякі місця в художніх текстах сприймаються як прояви високопатетичної публіцистики.

На нашу думку, публіцистична спадщина Івана Багряного – це, насамперед, приклад політичної, письменницької й художньої публіцистики. 1) Політична, оскільки вона висвітлює питання політики, публіцистика І.Багряного стала засобом боротьби за національну гідність, волю свого народу, за державну незалежність України. 2) Письменницька, бо в ідеалі до письменницької публіцистики відносимо те, що народжується під пером письменника, а Іван Багрянний – людина широкого творчого діапазону: поет,

прозаїк, драматург, публіцист і одночасно громадський діяч. 3) Художня, оскільки насичена великою кількістю образних засобів. У художній публіцистиці Багряного емоційно-образний зміст поєднано з інформативно-логічним, публіцистичний задум знаходить виявлення через художнє світосприймання саме письменника.

На відміну від автора художнього твору, публіцист безпосередньо звертається до читача зі своїми думками, почуттями, оцінками. Саме відкритою оцінністю, явним вираженням світоглядної позиції автора публіцистичний стиль відрізняється від художнього, бо у відкритій оцінці – важлива прикмета і властивість публіцистичного стилю. На відміну від художніх творів, у публіцистиці не підтекст, а сам текст цілком відповідно виражає авторське ставлення до описуваних фактів.

Автор – основний стилетворчий чинник публіцистичного тексту, у якому сконцентовано провідні стильові напрямки й тенденції епохи. Для кожної епохи характерний свій узагальнений тип автора, який конкретизується в багатьох публіцистичних текстах.

Важливе місце в мові публіцистики І.Багряного займає суспільно-політична лексика, зокрема на позначення суспільного ладу й різних організацій, що забезпечують функціонування держави як такої. Для еміграції характерна багатопартійність. Тому відповідні сторінки аж перенасичені назвами партій, різноманітних громадських організацій тощо.

Основу публіцистичних творів І.Багряного становить експресивно забарвлена суспільно-політична лексика, яка позначає реалії політичного суспільного життя, абстрактні поняття, загальномовні метафори-публіцистизми надають памфлетам І.Багряного свіжості, актуальності та художньо-пізнавальної досконалості. Широко представлена в його публіцистиці й науково-термінологічна лексика: *сентенції, доктрина, абстракція, знаменник, домінанта, субстанція*.

Мова публіцистики І.Багряного насичена неологізмами, утвореними від прізвищ суфіксальним способом: *керенчики, денікінчики, врангелівчики,*

мазепинці, геббельсенята, кохенята. Зменшено-пестливі суфікси, використані автором, надають словам відтінку зневаги, сарказму.

З допомогою суфіксальних новоутворень, похідних від антропонімів, І.Багрянний дає узагальнюючу й різко негативну характеристику пристосовництву як соціальному явищу: *гулаївщина, доленківщина, петрусівщина, власовщина, сталінщина* тощо.

Стилістично значущими є також суфіксальні прикметникові новотвори, мотивовані власними назвами – прізвищами та назвами політичних організацій, партій, наприклад: *хрущовсько-булганівський рай, хрущовська дірка, єжовсько-беріївські катівні, геббельсівська пропаганда, малenkівська демократія, емвеєсівська потвора, емведівська реакція, кцабівський брат, сонрівсько-кцабівські комбінації, уерденівський рух.* Усі вони мають різко пейоративне забарвлення.

Активне використання абревіатур і складних слів зумовлене інформаційною функцією публіцистичного стилю й виявляється у використанні елементів офіційно-ділового та наукового стилів, що репрезентоване в публіцистиці І.Багряного (особливо назвами партій, організацій). Призначення абревіатур і складних слів – економія газетної шпальти. Це дозволяє уникати повного написання відомих читачеві назв.

Добу тоталітаризму письменник змальовує, використовуючи прийом переосмислення назв тварин (створячи „звірячі” образи), коли назви хижих звірів підкреслюють жорстокість відповідних режимів. Особливим змістом наповнюються слова типу *медвідь (мішка), вовк, шакал, крокодил, давун.* Для більшого увиразнення в подібних випадках до них часто додається прикметник *червоний*, коли йдеться про реалії радянської системи. Тоді такі вирази, як *червоний молох, червоний ведмідь, червоний крокодил,* стають засобами прямої характеристики осіб, епохи, подій. Ці образні вирази вступають у синонімічні відношення з основними нормативними назвами. Власне, їх можна розглядати як свого роду перифрази із високим ступенем

негативної оцінки. Уживання таких назв особливо підкреслює жорстокість і агресивність зовнішньої й внутрішньої політики таких держав.

Водночас І.Багрянний ототожнює політику можновладців із проявами хвороби. Оскільки він не вважав радянську систему нормальною в повному розумінні слова, то при її описі часто використовував медичні терміни *параноя, гарячка, бацила* тощо. Зокрема, *„бацила громадянської війни”*, очевидно, нагадувала публіцистові страшну пошесть тифу. Спроби переробити людину спонукають публіциста вживати слово *вівісекція* (з галузі дослідів на живих істотах).

Іван Багрянний демонструє зразки перенесення слів з різних сфер у лоно політичної публіцистики, широко послуговується образними засобами мови.

Письменник вдало включає у свої публіцистичні твори фразеологічні багатства як сучасної української мови, так й античності. Це дає йому можливість збуджувати інтерес читачів, дбати про емоційне насичення тексту. Майстер публіцистики широко використовує ФО (крилаті вислови, прислів'я) як засоби влучного й образного вираження певного значення, які надають мові емоційного забарвлення, точно змальовують суть досить складних явищ: *щоб розібратись в тій „оливі з мухами”, крокодиляче милосердя, Москва поставила крапку над і, релігія як „опіум для народу”, причісування ... під одну націоналістичну гребінку; сила, яка приходить на зміну, „вихлюпує з водою дитину”; не раз перепадало на горіхи; диктатури, прикритої фіговим листочком різних дрібненьких змін; не розводить масляну ахінею – на потіху цілому світу; очищення авгієвих стаєнь історії; хрущовські плани геть „сіли маком”*.

Часто публіцист для підсилення враження від якогось факту вдається до творення власних афоризмів, наприклад: *„Комунізм і масло – речі несумісні”, „Якщо є комунізм – то немає масла”, „Щоб масло здобути – треба комунізму не бути”*.

І.Багрянний включає в свої публіцистичні тексти іншомовні слова (зокрема російські) в українській транскрипції. Це дає йому змогу

якнайточніше відтворювати елементи радянської пропаганди. Тут особливо зростає роль лапок, які дозволяють, крім документальної точності, перетворювати певні поняття на антонімічні.

Як політичний лідер І.Багрянний прагне до чіткості формулювань, логічності викладу, до точних визначень різноманітних понять: від політичних, громадсько-політичних до понять військової науки тощо.

Залучення до публіцистичних текстів великої кількості тропів (метафор, метонімії, синекдохи, гіпербол тощо) дозволяє увиразнити текст, зробити його більш впливовим. І.Багрянний часто звертається до метафоричних та метонімічних виразів, які служать одним із засобів посилення образності й виразності мови, що особливо важливо в публіцистиці: *чорна кістка гречкосіїв, фаланга в'язнів, махровий імперіалізм, комуністичне пустодзвонство, мілітаристський робот у комуністичній мантії, комуністичний привид, політична мімікрія, в царстві московського „червоного медведя”, жахливий залізний дощ, кулеметні завірюхи.*

Публіцист використовує персоніфікацію, щоб точніше змалювати хід історичного процесу: *наша нація підносила й підносить революційні прапори; сили тієї революції неминуче мають дійти до перемоги; кидається на всі боки наша революційна думка; покоління родилося в муках і трагедії великих мільйонів; зробити аборт історії; історія завагітніла на комуністичну еру, вирішила зродити ту еру силою і терором; більшовизм марширує в Європі тощо.* Використовує антоніми з метою чіткішої, повнішої й експресивнішої передачі думки, можливості контрастно схарактеризувати явища: *„прізрак” з великим п'ястуком, але з малою головою і з ще меншим серцем.*

Епітетика публіцистики Багряного прозора: *замрячений час; отруйна, задушлива атмосфера; захмелілий лемент московських „тріумфаторів”;* *забріханий радянський комуністичний Юнітер,* такі вислови надають тексту відтінку відрази, зневаги в характеристиці автором того чи іншого політичного явища.

Багато з передбачень публіциста збулися через 50 років. Особливо вражає передбачливість письменника щодо долі СРСР, висловлена в ті часи, коли рідко хто сумнівався в тривалості існування Радянського Союзу.

Основні теми, які пронизують публіцистичну спадщину Багряного, – це, по-перше, гостра критика сталінського тоталітарного режиму; по-друге, викриття системи більшовицького терору; по-третє, достовірний аналіз світового політичного життя.

Читача приваблює загостреність думки публіциста, його прагнення не уникати й не замаскувати реальних труднощів. Справжнім фундаментом публіцистики І.Багряного є пильна увага до життя українського народу; уболівання за долю нації, особливо молодого покоління. Тому дозрілий літературний талант І.Багряного як письменника-публіциста, сформований у поетичному, прозовому, літературно-критичному річищі, знаходить для себе нові можливості у сфері художньої, політичної публіцистики, що є ніби живим дотиком до пекучих проблем сучасності. Приваблює авторський динамізм почуття й бачення світу, що несуть на собі відбиток яскравої письменницької індивідуальності, слугують міцною оригінальною ланкою між неозорим полем конкретного факту й витонченим світом фантазії публіцистичного слова І.Багряного. Емоційна пам'ять публіциста здатна відсікати непотрібне й зберігати важливе, його літературний досвід дає змогу не випускати з поля зору гармонії цілого, його стиль лаконічний і точний.

Івана Багряного можна вважати одним із плеяди талановитих майстрів політичного памфлету, одним із неперевершених стилістів. Простота й лаконізм, смислова витонченість кожної фрази – риси, притаманні його стилю. Публіцист був безкомпромісний у принципових питаннях мови і стилю, обстоював ужиті ним слова, коли був переконаний у своїй правоті. Полум'яний борець проти більшовицького тоталітаризму, фашизму, націоналізму, І.Багряний дбав про змістову точність і гостроту, відточеність і несхибність могутнього знаряддя ідеологічної боротьби – слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович И.М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря // Проблемы фразеологии. – М.-Л.: Наука, 1964. – С. 213 – 218.
2. Авксентьев Л.Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її ознаки // Мовознавство. – 1979. – № 5. – С. 13 – 16.
3. Алефіренко М.Ф. Від порівняння до нового значення // Культура слова. – 1977. – Вип. 13. – С. 87 – 92.
4. Аристотель. Поэтика. Античные теории языка и стиля. – М.: ОГИЗ, 1936. – 134 с.
5. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С. 304 – 357.
6. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Серия лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – Вып. 4. – С. 356 – 367.
7. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
8. Бабич Н.Д. Стилiстика фразеологічних одиниць // Укр. мова і л-ра в шк. – 1979. – № 11. – С. 17 – 22.
9. Бабій І. „Передо мною стояв світ, новий і чорний...” (Колористика у мові В.Стефаника) // Культура слова. – 1996. – Вип. 48 – 49. – С. 50 – 54.
10. Бабій І. „Фарби повинні приходити на допомогу слову” (кольори в художній мові М.Коцюбинського) // Культура слова. – 1997. – Вип. 50. – С. 26 – 31.
11. Багряна Г. І довго ти будеш плакати за мною // Дніпро. – 1992. – № 10 – 12. – С. 176 – 180.
12. Багрянний І. Автобіографія. Бібліографія. 3 листів І.Багряного до Дм.Нитченка // Слово і час. – 1994. – № 2. – С. 9 – 12.

13. Багрянний І. Вірю!...: Хрестоматія / Упорядн. В.Усань. – Чикаго. – Харків, 2001. – 543 с.
14. Багрянний І. Під знаком Скорпіона / Упорядн. та авт. передм. О.Шугай. – К.: Смолоскип, 1994. – 240 с.
15. Багрянний І. По той бік залізного (не літературного) МУРу // Слово і час. – № 12. – С. 89 – 91.
16. Багрянний І. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе / Упоряд. О.Коновал. – К.: Смолоскип, 1996. – 856 с.
17. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
18. Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1978. – 256 с.
19. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. – М.: Просвещение, 1986. – С. 260 – 295.
20. Бацій І.С. Краса і сила слова: Бесіди про мову художнього твору. – К.: Рад. школа, 1983. – 96 с.
21. Белецкий А. В мастерской художника слова. – М.: Высшая шк., 1989. – 159 с.
22. Бельчиков Ю.А. Общественно-политическая лексика В.Г.Белинского. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1962. – 132 с.
23. Беляков Г. Мова поезики // Віче. – 1995. – № 10. – С. 45 – 54.
24. Біда К. Вступне слово // Войчишин Ю. Літературно-бібліографічна студія. – Вінніпег – Оттава, 1968. – С. 5 – 6.
25. Білецький Ф.М. Оповідання. Новела. Нарис. – К.: Дніпро, 1966. – 89 с.
26. Білодід І.К. Вибрані праці: В 3 т. / Вст. сл. В.С.Русанівського; Редкол. В.М.Русанівський та ін. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 1. – 446 с.; Т. 2. – 366 с.
27. Білодід І.К. Мова й ідеологічна боротьба // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 3 – 19.

28. Богуцька Г., Регушевський Є., Разумейко М. Авторські неологізми у творах Олеся Гончара // *Культура слова*. – 1998. – Вип. 51. – С. 24 – 30.
29. Брюген В.О. Подолання часу / Нотатки про художньо-документальну прозу // *Укр. мова і л-ра в шк.* – 1978. – № 3. – С. 8 – 19.
30. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. – М.: Просвещение, 1965. – 492 с.
31. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили. – М.: Высшая школа, 1967. – 375 с.
32. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка: Пособие для филол. фак. ун-тов и фак. языка и литературы пед. ин-тов УССР. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1952. – 446 с.
33. Булаховский Л.А. О слоге как предмете изучения // *Рус. яз. в шк.* – 1955. – № 3. – С. 7 – 12.
34. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. – К.: Рад. школа, 1955. – 247 с.
35. Бурляй Н.Г. Прислівники в ролі епітетів // *Культура слова*. – 1985. – Вип. 28. – С. 20 – 24.
36. Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. – К.: Наук. думка, 1983. – 247 с.
37. Бурячок А.А. Соціально-політична лексика і її вираження в тлумачних словниках сучасної української та російської мов // *Слово і фразеологізм у словнику*. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 37 – 62.
38. Васильева А.Н. Курс лекцій по стилістиці російського мови: Общие понятия стилистики, разговорно-бытовой стиль речи. – М.: Рус. язык, 1976. – 239 с.
39. Васильева Л.И. Пособие по чтению художественной литературы со стилистическим комментарием (Стилистический анализ художественного произведения). – М.: Изд-во МГУ, 1970. – 277 с.

40. Ващенко В.С. Стилiстичнi явища в українськiй мовi. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1958. – 288 с.
41. Вещикова И.А. Публицистический стиль как единица в системе функциональных разновидностей языка // Вестник Моск. ун-та. – Серия 9: Филология. – 1992. – № 1. – С. 21 – 26.
42. Взаємодiя усних i писемних стилiв мови / М.А.Жовтобрюх, М.М.Пилинський. Відп. ред. М.М.Пилинський. – К.: Наук. думка, 1982. – 180 с.
43. Взаємодiя художнього i публіцистичного стилiв українськoї мови / М.М.Пилинський, Н.Я.Дзюбишина-Мельник, К.В.Ленець. Відп. ред. М.М.Пилинський. – К.: Наук. думка, 1990. – 213 с.
44. Виноградов В.В. О задачах истории русского литературного языка. – М., 1946.
45. Виноградов В.В. О теории художественной речи: Учеб. пособие. – М.: Высшая шк., 1971. – 240 с.
46. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. – М.: Гослитиздат, 1961. – 614 с.
47. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
48. Винокур Г.О. Об изучении функциональных стилей современного русского языка советской эпохи // Развитие функциональных стилей современного русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 3 – 11.
49. Винокуров Е.М. Поэзия и мысль. – М.: Сов. Россия, 1966. – 88 с.
50. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи (Природа вторичной номинации). – К.: Наук. думка, 1986. – 142 с.
51. Войценко О. Профiлі діячiв українськoї народної республiки. – Фiладельфiя, 1980. – 47 с.
52. Войчишин Ю. Иван Багряний. Літ.-бiблiографiчна студiя / Вступ. слово К.Бiди. Українська вiльна АН. – Вiннiпег – Оттава, 1968. – 87 с.

53. Вопросы статистической стилистики: Сборник статей / Под ред. Б.Н.Головина и др. – К.: Наук. думка, 1974. – 331 с.
54. Воскобійник М. Пам'яті І.Багряного. – Детройт, США, 1993. – Відбиток із часопису „Українські вісті”, ч. 3061. – 24 с.
55. Гаврильченко О., Коваленко А. Огненне коло І.Багряного // Київ. – 1991. – № 3. – С. 95 – 96.
56. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета І.Багряного // Багряний І. Сад Гетсиманський. – К., 1992. – С. 5 – 18.
57. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопр. философии. – 1992. – № 2. – С. 3 – 25.
58. Гак А. (Мартин Задека). На двох трибунах: Оповідання та фейлетони. – Новий Ульм-Філадельфія, 1966. – 319 с.
59. Галкін О. До ювілею І.Багряного // Літературна Україна. – 1996. – № 36 (3 жовтня). – С. 1.
60. Галкін О.І. Изгой: Поема про І.Багряного. – Лебедин: Білий лебідь, 1996. – 172 с.
61. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / АН СССР. Ин-т языкознания. Отв. ред. Г.П.Степанов. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
62. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
63. Герд А.С. Фразеология фельетонов М.Кольцова / Опыт функциональной характеристики // Проблемы фразеологии. – М. – Л.: Наука, 1964. – С. 219 – 223.
64. Гетьманець М., Ярошик В., Усань В. Український письменник і політичний діяч Іван Багряний (1906 – 1963): Бібліографічний покажчик. – Х., 1996. – 48 с.
65. Гладкий М. Наша газетна мова: Мова сучасного письменства / Укр. Вільний ун-т: Укр. граматики. – Вип. 9. – Репринт. відтвор. – Вид-во 1928 р. – Мюнхен, 1992. – 157 с.

66. Горбач О. Зібрані статті / Укр. Вільний ун-т. – Фотопередрук.– Мюнхен: Б. в., 1993 (Укр. граматики). – 336 с.
67. Горбунов А.П. Язык и стиль газеты (Из творческой лаборатории публициста): Учебное пособие. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 125 с.
68. Гореликова М.М., Магомедова Д.М. Лингвистический анализ художественного текста. – М.: Рус. язык, 1989. – 151 с.
69. Грибова Л.О. Прикметники – назви кольорів – як засіб художнього відображення // Укр. мова і л-ра в шк. – 1978. – № 10. – С. 42 – 52.
70. Григорьева А.Д., Иванова Н.Н. Поэтическая фразеология Пушкина. – М.: Наука, 1969. – 389 с.
71. Грицина В.І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Запоріжжя, 2002. – 19 с.
72. Грицюк Е.Й. Публіцистика Олександра Корнійчука: Дис. ... канд. філол. наук / КДУ ім. Т.Г.Шевченка, фак. журналістики, каф. журналістської майстерності і літературного редагування. – К., 1971. – 199 с.
73. Грицютенко І.Є. Естетична функція художнього слова (В українській прозі 30 – 70 рр. ХІХ ст.): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 19.02.02. – К., 1974. – 85 с.
74. Гришко В. Живий Багряний: Доповідь на вічах у Нью-Йорку й Чикаго 5 і 6 жовтня. – Новий Ульм: Укр. вісті, 1963. – 30 с.
75. Гришко В. Невгасна віра в людину // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 13 – 15.
76. Грінченко Б. Словарь української мови: В 4 т. – К., 1958. – Т. 4. – 453 с.
77. Гроно нездоланих співців (Літературні портрети українських письменників ХХ ст.). – К.: Укр. письменник, 1997. – 285 с.
78. Гусєва С. Тема уроку: „Тигролови” І.Багряного // Слово і час. – 1994. – № 6. – С. 61 – 65.

79. Гуцул Л.В. Колористичні епітети в оповіданнях О.Кобилянської // *Культура слова*. – 1990. – Вип. 30. – С. 36 – 39.
80. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
81. Дарчук Н.П., Грязнухіна Т.О. Частотний словник сучасної української публіцистики // *Мовознавство*. – 1996. – № 4 – 5. – С. 15 – 19.
82. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1994. – 62 с.
83. Дзюба І. Громадянська снага і політична прозорливість (Про публіцистику Івана Багряного) // *Іван Багряний. Публіцистика*. – К.: Смолоскип, 1996. – С. 5 – 13.
84. Дзюба І. Публіцистика І.Багряного // *Сучасність*. – 1992. – № 4. – С. 64 – 70.
85. Дзюба І. Романтик серцем, реаліст думкою: До 90-річчя від дня народження І.Багряного // *Освіта*. – 1966. – 16 жовтня. – С. 12 – 13.
86. Дідик С.С. Мова памфлетів Ярослава Галана: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02 / Львів. держ. ун-т ім. І.Франка. – Л., 1964. – 250 с.
87. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір, синонімія, стилістика. – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.
88. Довгалевський М. Поетика (Сад поетичний). – К.: Мистецтво, 1973. – 435 с.
89. Доманицький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. – К., 1906. – 63 с.
90. Дроздовський В.П. Лінгвостилістичний аналіз прозового твору: Учб. посібник. – Одеса: Вид-во Одеського держ. ун-ту ім. І.І.Мечникова, 1975. – 48 с.
91. Дроздовський В.П. Принципи і передумови стилістичного аналізу прозового твору: Навч. посібник. – Одеса: Вид-во Одеського держ. ун-ту ім. І.І.Мечникова, 1972. – 95 с.

92. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957. – 448 с.
93. Євдокимова Я. Функціонування складнопідрядних структур в публіцистичному стилі // Мовознавство. – 1974. – № 1. – С. 60 – 66.
94. Єрмоленко С. Вступ // Сологуб Н. Мовний портрет Яра Славутича. – К.: Дніпро. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1999. – С. 5 – 6.
95. Єрмоленко С.Я. Мова і держава // Вітчизна. – 1998. – № 1. – С. 118 – 121.
96. Єрмоленко С.Я. Мова сучасної української есеїстики // Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 226 – 253.
97. Єрмоленко С.Я. Мова як суспільне явище. Державотворча функція мови // Укр. мова і л-ра в шк. – 1997. – № 7. – С. 6 – 7.
98. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
99. Єрмоленко С.Я. Скарбниця народного слова // Мовознавство. – 1982. – № 6. – С. 58 – 60.
100. Єрмоленко С.Я. Слово, оновлене часом // Культура слова. – 1976. – Вип. 11. – С. 18 – 34.
101. Жанри і стилі в історії української літературної мови / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні, відп. ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1989. – 281 с.
102. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.). – К.: Наук. думка, 1970. – 303 с.
103. Жулинський М. Іван Багряний // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 7 – 13.
104. Жулинський М.Г. Іван Багряний // Історія української літератури XX ст. / За ред. В.Дончика. – Кн. 2. – С. 244 – 252.

105. Забарний О. Поради методиста щодо вивчення роману І.Багряного „Сад Гетсиманський” // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 41 – 43.
106. Заверталюк Н.І. Зброєю сатири (антинаціоналістична публіцистика радянських письменників 20-х років) // Укр. літературознавство. – 1971. – Вип. 12. – С. 70 – 75.
107. Заверталюк Н.І. Публіцистика письменників України 20-х – 70-х рр. ХХ ст.: Проблеми. Жанри. Майстерність: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.02 / ДДУ. – Д., 1992. – 300 с.
108. Заверталюк Н.І. Становлення і розвиток української радянської публіцистики (на матеріалі письменницької публіцистики). – Д., 1975. – 99 с.
109. Здоровега В.Й. Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1966. – 175 с.
110. Здоровега В.Й. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності. – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – 179 с.
111. Здоровега В.Й. Человек на земле: (Заметки об украинской публицистике) // Радуга. – 1984. – № 9. – С. 136 – 142.
112. Зеленько А.С., Омельченко С.В. Лексика в системі мови (проблеми семасіології у світлі теорії відображення): Монографія. – Луганськ: Шлях, 1998. – 102 с.
113. Золотий бумеранг / Передм. та підготовка текстів М.Мірошніченко // Слово і час. – 1993. – № 12. – С. 88 – 89.
114. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація: Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. – Дрогобич: Відродження, 1992. – 144 с.
115. Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. – Х.: Око, 1996. – 160 с.
116. Їжакевич Г.П. Стилiстична класифікація фразеологізмів // Укр. мова та л-ра в шк. – 1971. – № 10. – С. 13 – 21.

117. Кайда Л.Г. Опыт функционально-стилистического исследования подтекста в публицистике // Основные понятия и категории лингвостилистики: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1982. – С. 129 – 132.
118. Каменская О.Л. Текст как средство коммуникации // Лингвостилистические проблемы текста: Сб. науч. тр. – М., 1980. – Вып. 158. – С. 3 – 11.
119. Кацнельсон А. Пророцтво І.Багряного (Про статтю українського прозаїка й поета, написану в еміграції в 1994 р. „Внутрішні сили України”) // Літературна Україна. – 1995. – 3 серпня. – С. 7.
120. Качкан В.А. На пульсі часу: Українська публіцистика на шляхах перебудови. – К.: Тов-во „Знання” УРСР, 1988. Серія 6. Література і мистецтво. – № 7. – 47 с.
121. Качуровський І. ...І четвертий вимір сюжету // Літ. Україна. – 1995. – 16 листопада. – С. 6.
122. Кедрина З.С. Эстетическая функция публицистики // Советский роман. – М.: Наука, 1978. – С. 585 – 610.
123. Клименко І.Т. Пейзаж як форма художнього відображення дійсності у прозі другої половини ХІХ ст. // Проблеми методу, жанру, стилю в українській літературі: Збірник наук. праць. – Вип.. 4. – Д.: Вид-во ДДУ, 1979. – С. 41 – 48.
124. Князькова В.І. Щоб збагачувалася мова учнів // Укр. мова і л-ра в шк. – 1986. – № 10. – С. 50 – 52.
125. Кобилянський І.Ю. Один із засобів експресії мови газети // Укр. мовознавство. – Вип. 13. – С. 104 – 111.
126. Кобилянський І.Ю. Перифрази як засіб емоційно-образного висловлення думки // Укр. мова і л-ра в шк. – 1986. – № 1. – С. 51 – 55.
127. Ковалик І.І. та ін. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища шк., 1984. – 119 с.
128. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища шк., 1988. – 287 с.

129. Коваль А.П. Мовні засоби української прогресивної публіцистики кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський держ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1954. – 329 с.
130. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1978. – 375 с.
131. Коваль А.П. Слово про слово. – К.: Рад. школа, 1986. – 384 с.
132. Ковальов В.П. Виразальні засоби художньої мови. – К.: Рад. школа, 1985. – 136 с.
133. Ковальов В.П. Метафора у творах М.Коцюбинського // Укр. мова і л-ра в шк. – 1979. – № 11. – С. 26 – 30.
134. Ковальов В.П., Бойко О.В. Фразеологізми в художньому мовленні // Укр. мова і л-ра в шк. – 1985. – № 10. – С. 32 – 36.
135. Ковальчук О. Новітній українець у Саду страждань (образ головного героя роману І.Багряного „Сад Гетсиманський”) // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 38 – 41.
136. Ковальчук О.Г. Жанровий рух „публіцистичної” прози // Укр. мова і л-ра в шк. – 1989. – № 8. – С. 23 – 28.
137. Коготкова Т.С. Из истории формирования общественно-политической терминологии // Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 114 – 165.
138. Кожин А.Н., Крылова О.А., Одинцов В.В. Функциональные типы русской речи. – М.: Высшая школа, 1982. – 233 с.
139. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
140. Козлова К.П. Майстерність сатиричної публіцистики Петра Козланюка (Питання композиції): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський держ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1975. – 229 с.
141. Коломієць М.П. До питання про перифрази // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 20 – 27.

142. Коломієць М.П. Перифрази в сучасній українській літературній мові // Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови. – Д., 1984. – С. 72 – 78.
143. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Короткий словник перифраз / За ред. М.М.Пилинського. – К.: Рад. шк., 1985. – 151 с.
144. Коновал О. Іван Багряний – борець за справедливість (До 65-ліття з дня народження) // Нові дні. – 1972. – Ч. 212. – С. 10 – 22.
145. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 267 с.
146. Костюк Г. І.Багряний (Сторінки спогадів) // Укр. мова і л-ра в шк. – 1993. – № 10. – С. 4 – 12.
147. Костюк Г. У світі ідей і образів: Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми (1930 – 1980). – Б. м.: Сучасність, 1983. – 535 с.
148. Коць Т. Мовні смаки і сучасні тенденції у загальнолітературній нормі (на матеріалі газет 90-х років) // Культура слова. – 1998. – Вип. 51. – С. 44 – 52.
149. Коць Т.Л. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1997.
150. Крупа М. Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С. 6 – 24.
151. Крупа М. Образ автора як забезпечення комплексного дослідження мови художнього твору // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С. 60 – 71.
152. Кунин А.В. Фразеологические единицы и контекст // Иностр. яз. в шк. – 1971. – № 5. – С. 10 – 15.
153. Купина Н.А. Лингвистический анализ художественного текста. – М.: Просвещение, 1980. – 78 с.

154. Лавріненко Ю. І.Багрянйй – політичний діяч і письменник // Українське слово: Хрестоматія. – К.: Рось, 1994. – Кн. 2. – С. 612 – 617.
155. Лазебник Ю.А. Публіцистика в літературі: Літературно-критичні дослідження. – К.: Рад. письменник, 1971. – 320 с.
156. Лаптева О.А. Мысли В.В.Виноградова о социальных и личностных факторах речи в связи с теорией литературного языка // Вопр. языкознания. – 1989. – № 4. – С. 111 – 127.
157. Лаптева О.А. О языковых основаниях выделения и разграничения разновидностей русского литературного языка // Вопр. языкознания. – 1984. – № 6. – С. 54 – 69.
158. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии // Ученые записки ЛГУ. – 1956. – № 198. Серия филол. наук. – Вып. 24. – С. 200 – 224.
159. Ларін Б.О. Про народну фразеологію // Укр. мова і л-ра в шк. – 1959. – № 5. – С. 30 – 36.
160. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 683 с.
161. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови. – Х.: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 1997. – 129 с.
162. Литвин О.П. До питання про суспільно-політичну лексику п'єс О.Корнійчука // Наук. записки Кіровогр. пед ін-ту. – 1959. – Т. 8. – С. 63.
163. Литвиненко А.С. Термин и метафора // Учёные записки 1-го Моск. пед. ин-та ин. яз. – 1954. – Т. 8. – С. 253 – 277.
164. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць / Харк. держ. пед. ін-т ім. Г.С.Сковороди, відп. ред. Л.А.Лисиченко. – Х.: ХДПІ, 1992. – Вип. 2. – 114 с.
165. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'як та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.

166. Логвиненко О. „Моя мамо, прощаю тебе” // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 16 – 17.
167. Логвиненко О. Фундація його імені // Літературна Україна. – 1994. – 28 квітня.
168. Мазурик Д. Поетичні оказіоналізми: традиція і сучасність // Культура слова. – 2000. – Вип. 55 – 56. – С. 45 – 51.
169. Маклакова Г.В. Українська лінгвістична думка про образні парадигми в ідіолекті письменника (На матеріалі романів І.Багряного, О.Солженіцина) // Постаті та ідеї. – К., 1995. – С. 110 – 114.
170. Марцинюк Т. Людина на трагічному іспиті історії (На матеріалі художньої прози І.Багряного) // Вітчизна. – 1996. – № 7 – 8. – С. 120 – 122.
171. Марцинюк Т. Людина на трагічному іспиті історії (Творчість І.Багряного, зокрема, роман „Тигролови”) // Дзвін. – 1995. – № 10. – С. 149 – 150.
172. Марцинюк Т.І. Трагічне в літературі (На матеріалі прози Івана Багряного і Василя Бикова): Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1995. – 193 с.
173. Матвеева Т.П. Метафора як виразник стилю М.М.Коцюбинського: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Одеса, 1996. – 16 с.
174. Мацько Л.І. Стиль як основне поняття стилістики // Укр. мовознавство. – 1990. – Вип. 17. – С. 29 – 35.
175. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова: Посібник. – К.: Либідь, 1996. – 430 с.
176. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. – Х., 1977.
177. Мех. Н.О. Структура лексико-семантичного поля „мова – слово” в українській поетичній мові ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 2001. – 181 с.

178. Миронець Н. Слідчі справи І.Багряного (За матеріалами архівів НКВС) // Слово і час. – 1995. – № 5 – 6. – С. 62 – 70.
179. Мірченко М.В. Варіантність синтаксичних конструкцій і стилістичне забарвлення // Культура слова. – 1982. – Вип. 22. – С. 45 – 48.
180. Міщенко М. Великий майстер літератури І.Багряний (1906 – 1963) // Освіта України. – 1996. – № 9. – С. 6.
181. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / Відп. ред. В.М.Русанівський. – К.: Наук. думка, 1977. – 237 с.
182. Мова сучасної масово-політичної інформації / Редкол. І.К.Білодід та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 251 с.
183. Мойсієнко А. Перифраза в Шевченковому тексті // Дивослово. – 1997. – № 3. – С. 22 – 28.
184. Мокієнко В.М. Лексичне і фразеологічне значення // Мовознавство. – 1988. – № 4. – С. 10 – 21.
185. Моложай Г.Н. Перифрази в белорусском литературном языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.661 / Минск АН БССР Институт языкознания им. Я.Коласа. – Минск, 1971. – 195 с.
186. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. – Л.: Наука, 1977. – 283 с.
187. Молчанова Г.П. Проблемы семантических и структурных связей предложений в тексте // Лингвистические средства текстообразования. – Барнаул, 1985. – С. 75 – 83.
188. Муромцева О.Г. З історії українського фейлетону (лінгвістичний аспект) // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 18 – 25.
189. Наддніпрянець В. На літературному базарі: Поезія, проза і публіцистика І.Багряного. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1963. – 163 с.
190. Найда Л.Г. Эффективность публицистического текста / Под ред. Я.Н.Засурского. – М., 1989.

191. Некрасова Е.А., Бакина М.А. Языковые процессы в современной русской поэзии. – М.: Наука, 1982. – 312 с.
192. Нестер З.М. Поетика памфлета (На матеріалі українського радянського памфлету). – К.: Наук. думка, 1973. – 238 с.
193. Нитченко Д. Великий майстер літератури (Фрагменти спогадів про І.Багряного) // Дніпро. – 1992. – № 10 – 12. – С. 180 – 183.
194. Нитченко Д. Від Зінькова до Мельбуерна // Березіль. – 1992. – № 3 – 4. – С. 99 – 100.
195. Нитченко Д. Фрагменти з життя І.Багряного // Новий обрій. – 1993. – Ч. 9. – С. 230.
196. Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1 – 4.
197. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. – М.: Рус. язык, 1988. – 301 с.
198. Новиченко Л. Жива душа творчості // Вітчизна. – 1976. – № 3. – С. 134.
199. Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет: Роман и художественная публицистика / Пер. с англ. В.Гольшева. – М.: ДЭМ, 1989. – 320 с.
200. Основные понятия и категории лингвостилистики: Межвуз. сб. науч. трудов / Пермский ун-т им. А.М.Горького / Под. ред. М.Н.Кожинной. – Пермь: Б. и., 1982. – 169 с.
201. Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К.: Вища школа, 1983. – 151 с.
202. Пилинський М.М. Експресивність стилю масової інформації // Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 35 – 46.
203. Пилинський М.М. Мистецьке слово і мова // Мовознавство. – 1982. – № 6. – С. 46 – 58.
204. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: Наук. думка, 1976. – 287 с.
205. Пилинський М.М. Порівняння як засіб творення народнопісенного стилю // Культура слова. – 1987. – Вип. 32. – С. 4 – 8.

206. Плющ П.П. Слово-криця (лінгвістичний етюд) // Укр. мова і л-ра в шк. – 1971. – № 10. – С. 22 – 39.
207. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1992. – 240 с.
208. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
209. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Х., 1888. – Т. 1. – 535 с.; Т. 2. – 451 с.
210. Потебня А.А. Из записок по теории словесности. – Х., 1905. – 652 с.
211. Прилюк Д.Д. Теорія і практика журналістської творчості. – К.: Вища шк., 1973. – 271 с.
212. Приходько Г. Поезія І.Багряного в музиці композиторів української діаспори // Нар. творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 85 – 88.
213. Про специфіку публіцистики письменників // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 69 – 73.
214. Прохоров Е.П. Публицистика в жизни общества. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 102 с.
215. Равлюк М. Художньо-публіцистична документалїстика // Проблеми. Жанри. Майстерність: Літературно-критичні статті / Упор. П.Д.Моргаєнко. – Вип. 1. – К.: Рад. письменник, 1976. – С. 144 – 156.
216. Развитие синтаксиса современного русского языка: Сборник статей / Под ред. Н.С.Поспелова и Е.А.Иванчиковой. – М.: Наука, 1966. – 224 с.
217. Регушевський Є.С. Перифрази в українській мові // Укр. мова і л-ра в шк. – 1984. – № 4. – С. 41 – 45.
218. Регушевський Є.С. Чи є у мові зайві слова? // Культура слова. – Вип. 14. – К., 1978. – С. 69 – 73.
219. Рибінцев І. Пульс публіцистичної оповіді (в сучасній літературі) // Жовтень. – 1979. – № 3. – С. 123 – 128.
220. Рїк І.Багряного // Київ. – 1992. – № 5. – С. 2.

221. Рожило Л.П. Загальні основи лінгвістичного аналізу художнього твору // Укр. мова і л-ра в шк. – 1978. – № 2. – С. 20 – 28.
222. Розанова Г.З. Перифраз и его функционирование в прессе ГДР и ФРГ: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. иностр. языков им. Мориса Тореза– М., 1973. – 22 с.
223. Русский язык: Энциклопедия / Научный ред. совет изд-ва «Сов. энциклопедия», Ин-т русского языка АН СССР; гл. ред. Ф.П.Филин. – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – 431 с.
224. Савченко З. Біблійно-християнські мотиви та образи в романі „Сад Гетсиманський” І.Багряного // Слово і час. – 1996. – № 10. – С. 57 – 61.
225. Сагач Г.М. Експресивне словотворення у публіцистиці // Культура слова. – К., 1978. – Вип. 15. – С. 42 – 46.
226. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Зарубіжна філософія ХХ ст. – Кн. 6. – К., 1993.
227. Свідчення І.Багряного слідчому Державного політичного управління УСРР // Розбудова держави. – 1995. – № 1. – С. 61 – 64; № 2. – С. 16 – 29.
228. Сербенська О.А. Мова газети в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства // Мовознавство. – 1988. – № 4. – С. 21 – 26.
229. Сербенська О.А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства: Дис. ... д-ра філол. наук / Львівський ун-т ім. І.Франка. – Л., 1992. – 419 с.
230. Сиротинина О.Б. Некоторые жанрово-стилистические изменения советской публицистики // Развитие функциональных стилей современного русского языка. – М.: Просвещение, 1968. – С. 101 – 125.
231. Сиротіна В.О. Про співвідношення слова і „слова-образу” // Мовознавство. – 1976. – № 3. – С. 13 – 16.
232. Сікорська З.С., Терновська Т.П. Лінгвістичний аналіз тексту. – Луганськ, 1993. – 33 с.

233. Скиба М.М. Метафора і лапки // Культура слова. – К., 1987. – Вип. 33. – С. 85 – 86.
234. Скиба М.М. Типи і функції лексичної метафори в газетному заголовку // Дослідження з словотвору та лексикології. – К., 1985. – С. 100 – 103.
235. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
236. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.
237. Соколова І.О. Перифраз у рекламному заголовку // Культура слова. – К., 1984. – Вип. 27. – С. 31 – 38.
238. Солганик Г.Я. Лексика газети: Функциональный аспект. – М.: Высшая шк., 1981. – 112 с.
239. Солганик Г.Я. Автор как стилиобразующая категория публицистического текста // Вестник Моск. ун-та. Серия 10: Журналистика. – 2001. – № 3. – С. 74 – 83.
240. Солганик Г.Я. О закономерностях развития языка газеты в XX веке // Вестник Моск. ун-та. – Серия 10: Журналистика. – 2002. – № 2. – С. 39 – 54.
241. Солганик Г.Я. Язык и стиль передовой статьи: Учебно-метод. пособ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 75 с.
242. Солдатенко І. На головному напрямі (Укр. публіцистика. 1975) // Рад. літературознавство. – 1976. – № 11. – С. 27 – 36.
243. Соловей О. Два тексти поеми „Скелька” (Про роботу письменника над своїми творами) // Нові дні. – 1990. – Ч. 479, січень. – С. 18 – 21.
244. Сологуб Н.М. Біблійні образи в художній творчості І.Багряного // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 43 – 47.
245. Сологуб Н.М. Мовний портрет Яра Славутича. – К.: Дніпро; Вінніпег: Укр. Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.
246. Сологуб Н.М. Мовний світ Олесья Гончара. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.

247. Сологуб Н.М. Перифрази у мові творів О.Гончара // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 41 – 47.
248. Сосюр Фердінан де. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
249. Специфика и эволюция функциональных стилей: Межвуз. сб. науч. трудов / Пермский гос. ун-т им. А.М.Горького, под ред. М.Н.Кожинной. – Пермь: Б. и., 1979. – 175 с.
250. Сподранець М.П. Іван Багряний – романіст (Проблематика та жанрово-стильова своєрідність): Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Харківський держ. ун-т. – Х., 1997. – 125 с.
251. Ставицька Л.О. Естетика слова в художній літературі 20-х – 30-х рр. ХХ ст. (Системно-функціональний аспект): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови. – К., 1996. – 50 с.
252. Стецула І.В. Політичний дискурс засобів масової комунікації: Трансформація прагмалінгвістичних параметрів функціонування (на матеріалі української преси): Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / ЛДУ ім. І.Франка. – Л., 1994. – 167 с.
253. Стешенкова Г. Ми є. Були. І будем ми! Й Вітчизна наша з нами [Про книжно-документальну виставку до 90-річчя з дня народження І.Багряного] // Літературна Україна. – 1996. – 10 жовтня.
254. Стилистика газетных жанров / Под ред. Д.Э.Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 229 с.
255. Стилистика русского языка / Под ред. Н.М.Шанского. – Л.: Просвещение, 1989. – 222 с.
256. Стилистика текста в коммуникативном аспекте: Межвуз. сб. науч. трудов / Пермский ун-т им. А.М.Горького; редкол.: М.Н.Кожина и др. – Пермь: Б. и., 1987. – 168 с.

257. Стилїстика української мови: Зб. наук. праць / Київський держ. пед. ін-т ім. О.М.Горького; редкол.: Л.І.Мацько та ін. – К.: КДП, 1990. – 106 с.
258. Стилї і час: Хрестоматія / Відп. ред. М.М.Пилинський. – К.: Наук. думка, 1983. – 250 с.
259. Сучасна українська мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
260. Сучасна українська мова: Стилїстика / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 587 с.
261. Тарасов Т.Л. О методике лингвистического анализа поэтического произведения // Анализ художественного текста. – М.: Просвещение, 1978. – С. 62 – 68.
262. Тарнашинська Л. Той, що ходив над прїрвою. – Вшанування пам'ятї І.Багряного // Літературна Україна. – 1996. – 10 жовтня. – С. 1.
263. Теоретичні проблеми лїнгвістичної стилїстики: Збірник праць / Ред. кол.: Г.П.Їжакевич та ін. – К.: Наук. думка, 1972. – 194 с.
264. Теория метафоры: Сборник / Под ред. Н.Д.Арутюновой, М.А.Журинской. – М.: Прогресс, 1990. – 511 с.
265. Тимчук О. Цїннісна орієнтація суспїльства в дзеркалі сучасного публіцистичного стилю // Культура слова. – 1996. – Вип. 48 – 49. – С. 33 – 37.
266. Ткаченко О. Дїалектика номїнативної та комунїкативної природи заголовка як знака тексту // Актуальні проблеми менталїнгвістики: Наук. зб. – К., 1999. – С. 130 – 131.
267. Тодор О.Г. Метафори-зооморфїзми у складї синонїмічного ряду // Культура слова. – 1993. – Вип. 44. – С. 68 – 71.
268. Ужченко В.Д. Вивчення фразеологїї в середній школі. – К.: Рад. школа, 1990. – 175 с.

269. Ужченко В.Д. Один із способів трансформації фразеологізмів у творах Остапа Вишні // Вісник Харківського ун-ту. – № 88. Філологія. – Вип. 8. – 1973. – С. 55 – 63.
270. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. – 752 с.
271. Українська мова: Історія і стилі: Зб. наук. праць / Харк. держ. ун-т; відп. за випуск І.В.Муромцев. – Х.: Основа, 1992. – 175 с.
272. Українське слово: Хрестоматія української літератури та української критики ХХ ст.: У 3 кн. – К., 1994. – Кн. 2. – 720 с.
273. Уткина В.П. Перифрастический оборот в русской художественной литературе // Известия Крымского пед. ин-та. – Симферополь, 1959. – Т. 33. – Вып. 1. – С. 92 – 98.
274. Ученова В.В. От вековых корней: Становление публицистики в русской культуре. – М.: Сов. Россия, 1985. – 176 с.
275. Ученова В.В. Публицистика и политика. – М.: Политиздат, 1973. – 232 с.
276. Ученова В.В. У истоков публицистики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 214 с.
277. Фащенко В.В. Жанрово-стилевые проблемы украинской советской новеллистики: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – К., 1970. – 59 с.
278. Фащенко В.В. Новела і новелісти. Жанрово-стильові питання (1917 – 1967). – К.: Рад. письменник, 1968. – 264 с.
279. Федоров А.И. Сибирская диалектная фразеология. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1980. – 192 с.
280. Феллер Н.Д. Стиль и знак: стиль как способ изображения действительности. – Львов: Вища школа, 1984. – 167 с.
281. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М.Білоноженко та ін.: У 2 кн. – К.: Наук. думка, 1999. – Кн. 1 – 2.

282. Чабаненко В.А. Дери́ваційна ва́ріантність слова і мовна експресія // Дослідження з словотвору та лексикології. – К.: Вища школа, 1985. – С. 110 – 116.
283. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К.: Вища школа, 1984. – 167 с.
284. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. – Запоріжжя, 2002. – 351 с.
285. Чак Є.Д. Барви нашого слова. – К.: Рад. школа, 1989. – 176 с.
286. Чак Є.Д. Складні випадки вживання слів. – К.: Рад. школа, 1984. – 184 с.
287. Череватенко Л. З далекого краю до рідної хати (про українського поета І.Багряного) // Дніпро. – 1992. – № 8 – 9.
288. Череватенко Л. Листівки Несторові: (Про І.Багряного, поета, прозаїка, публіциста) // Дніпро. – 1996. – № 3 – 4. – С. 108 – 109.
289. Череватенко Л. Перекладацький доробок І.Багряного (прозаїка, поета, драматурга) // Всесвіт. – 1995. – № 7. – С. 183 – 184.
290. Череватенко Л. „Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ” (Життя і творчість І.Багряного) // Дніпро. – 1990. – № 12. – С. 61 – 76.
291. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К.: Рад. школа, 1962. – 495 с.
292. Черняков Б.І. Візуальна мова зображальної публіцистики: Тропи і стилістичні фігури // Язык и культура. – 1992. – С. 116 – 117.
293. Чехівський О.О. Мовностилістичні особливості памфлета (на матеріалі української радянської публіцистики 40 – 50 рр.): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. – К., 1970. – 284 с.
294. Чуб Д. Люди великого серця: Статті, розвідки, спогади / Передм. проф., доктора Ю.Бойка. – Мельбурн (Австралія): Ластівка, 1981. – 240 с.

295. Шабунина Л.В. К вопросу о месте перифразы в микросистеме, вырабатывающей эмоциональные чувства, состояния и воздействия // Проблемы теории и истории русского языка. Вопросы русского языкознания. – Вып 3. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С. 138 – 148.
296. Шадрин Н.Л. Перевод контекстуально-преобразованных фразеологических единиц как семантико-фразеологическая проблема: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10 – 677 / ЛГУ им. А.А.Жданова. – Л., 1969. – 22 с.
297. Шанский Н.М. Основные свойства и приёмы стилистического использования фразеологических оборотов // Русский язык в школе. – 1967. – № 3. – С. 7 – 24.
298. Шаховский В.И. Языковые стили и их конвергенция в художественном произведении // Филологические науки. – 1994. – № 2. – С. 80 – 88.
299. Шаховський С. На вістрі часу: Публіцистичне слово письменників України // Дніпро. – 1983. – № 6. – С. 122 – 127.
300. Швец А.В. Публицистический стиль современного русского литературного языка. – К.: Вища школа, 1979. – 127 с.
301. Швец А.В. Разговорные конструкции в языке газет. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1971. – 95 с.
302. Шевченко Л.І. Взаємозв'язок мовних засобів експресії та стандарту // Мовознавство. – 1979. – № 6. – С. 80 – 84.
303. Шерех Ю. Людина великого „ні” // Нові дні. – 1957. – Ч. 95, грудень. – С. 28.
304. Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеологія. – Балтимор – Торонто: Укр. незалежне вид-во „Смолоскип” ім. В.Симоненка, 1990. – 455 с.
305. Шиприкевич В.В. Элементы публицистики в украинському художньому стилі // Мовознавство. – 1975. – № 1. – С. 55 – 61.

306. Ширяев Е.Н. Структура разговорного повествования // Русский язык: Текст как целое и компоненты текста. – М., 1982. – С. 106 – 121.
307. Шкраба Р. Характер, стиль, деталь. – Мінск: Беларусь, 1965. – 259 с.
308. Шлемкевич М. Верхи життя і творчості: Промови. Доповіді. – Кн. 5. Життя і мислі. – Нью-Йорк – Торонто: Ключі, 1958. – 158 с.
309. Шмелев Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. – М.: Наука, 1977. – 168 с.
310. Шмелев Д.Н. Слово и образ. – М.: Наука, 1964. – 120 с.
311. Шугай О. Іван Багрянний, або Через терни Гетсиманського саду: Роман-дослідження. – К.: Рада, 1996. – 480 с.
312. Шугай О. Прирекла любов: Нове до біографії І.Багряного // Літературна Україна. – 1992. – 6 лютого.
313. Шугай О.В. В Новому Ульмі, при Дунаю... Відкрилися нові документи, матеріали у життєпису І.Багряного // Літературна Україна. – 1994. – 10 лютого.
314. Шугай О.В. Пам'ятай, що й я з тобою... До 90-річчя від дня народження І.Багряного // Літературна Україна. – 1996. – 11 квітня.
315. Юрченко О.С. Фразеологічні перифрази української літературної мови: Учбовий посібник. – Х.: ХДУ ім. О.М.Горького, 1983. – Ч. 1. – 119 с.
316. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды: Печать, радио, телевидение, документальное кино / Под ред. Д.Э.Розенталя. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 256 с.
317. Язык и стиль: Сборник / Под ред. Т.А.Дегтерева. – М.: Мысль, 1965. – 239 с.
318. Stuch A. Problematika publicistického stul v ramci slovanskych jazuku // Stylisticke studio. – Praha, 1974. – № 1. – S. 33 – 54.

СЛОВНИК ПЕРИФРАЗ

Авшвіц, Белз, Бухенвальд, Дахау – концтабори гестапо, їх страхіття не перевищують страхіть безлічі енкаведистських катівень та концтаборів [16, 26].

Албанія – політична „блоха” [16, 806].

Америка – цитадель світової демократії [16, 252].

Антиімперіалістична революція – дамоклів меч над сталінською антинародною системою [16, 336]

Антисемітська збірка анекдотів „Як живе?” (1943 р.) Ю.Музиченка – шедевр антисемітського зоологізму [16, 284].

Атлантійська Хартія – найновіша скрижаль західної демократії, форпостом якої були і є США [16, 252].

Атлантійська Хартія (для сходу Європи) – порожній звук, соска, якою бавлять пропагандистських немовлят [16, 133].

Бандерівщина – химерне дитя [16, 277].

Безідейна молодь – молодь, яка не робила і не робить погоди [16, 49].

Більшовизм – насильство над людиною [16, 30]; новітнє кріпацтво [16, 30]; російський червоний фашизм [16, 30]; озброєний до зубів комунізм [16, 83]; червоний московський імперіалізм [16, 24]; рабський труд [16, 30]; сваволя більшовицької кліки [16, 30]; терор фізичний і духовний [16, 30]; імперіалістична антилюдська система [16, 116].

Більшовики – кати мого народу [16, 23].

Вбивства – криваві масакри [16, 117].

Вітчизна (Україна) – слово, наповнене святим змістом [16, 22]; земля, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері [16, 22].

Галан Я. – відомий брехун і ренегат, московський вислужник [16, 361].

Генерал Свищов, прапорщик Гулай – пішаки чужої політики [16, 279].

Генерали ДПУ-НКВС – слідчі з ромбами [16, 171]; найбільші тузи [16, 171 – 172].

Герцен – проповідник і предтеча „соціалізму етико-естетичного, художньо-гуманітарного, свобідно-творчого” [16, 112].

Гітлер – сталінський союзник з 1939 року [16, 28]; перший сталінський генерал у війні проти себе самого [16, 322]; придуркуватий маніяк [16, 322].

Гоголь – „метр” в чужій (російській – О.К.) літературі [16, 44].

Городовенко Н. (диригент) – незрівнянний і єдиний в своєму роді знавець української пісні; маг, інтерпретатор її (пісні – О.К.) [16, 130].

Гуманізм – вершина цивілізації [16, 93].

Державін – марксистський тресувальник [16, 211].

Дзержинський Ф. – великий організатор системи московсько-більшовицького терору [16, 282].

Дніпро – могутня ріка українського народу; найбільша ріка українського народу [16, 163].

Донбас – „всесоюзна кочегарка” [16, 237].

Енкаведисти, члени партії та комсомольці – слухняні і вірні слуги сталінської системи [16, 334]; жорстокі й нещадні слуги, добре оплачувані, які кожен натяк на спротив викорінюють залізом і кров’ю [16, 334].

Епоха українського відродження 20-х років – епоха українського Ренесансу, епоха бурі й натиску [16, 101]; сторінка історії, скроплена кров’ю її творців [16, 170]; часи великого історичного людолову; часи великого національного воскресіння [16, 110].

Єжовщина – „ухил” Єжова; генеральна лінія партії (з 1937 р.) [16, 119].

Зденаціоналізована Україна – „дикий степ” [16, 243].

Карамазов Д. – речник „комунізму” [16, 74].

Катерина II (Велика) – розпиначка й закріпачувачка українського народу [16, 282].

Керенський – другий вождь еміграційного імперіалістичного звалища [16, 202].

Климова амністія (Ворошилова) – амністія для мертвих [16, 429].

Кох Е. – кат і розпинатель українського народу; пішак у руках розгнузданого німецького фашистського імперіалізму; ідеальний пішак; рейхскомісар України; гітлерівський молодчик; пішак; гітлерівський пішак; сатрап; опікун з києм і мотузкою [16, 173]; тюремник [16, 174].

Кошиць О. – славний диригент [16, 187].

Куліш П. – людина революційного мислення і безкомпромісна; геніальний драматург [16, 73].

Людина в СРСР – робот соціалістичної ідеї [16, 93].

Людина, що міняє свої переконання стосовно ідеології – титул „ході” [16, 189].

Людодержство – найвищий ступінь людської трагедії [16, 25]; символ більшовизму, його породження і суть [16, 25].

Мазепа І. – полюс „опортуністичного” табору [16, 186]; опортуніст, споборник Петлюри й Коновальця; представник світу „опортуністичного” [13, 187]; полюс опортунізму [16, 187].

Матеріалізм – вічний еретик і бунтар [16, 40]; озброєний досвідом, точний і допитливий людський розум [16, 40].

Микола II – цар Микола Кривавий [16, 286].

Міліція – сталінська жандармерія [16, 108].

Москва – здемаскований союзник [16, 15]; серце московської імперії [16, 15].

Музиченко Ю. – гітлерівсько-власівський жидомор [16, 284, 285].

Націоналізм – наріжний камінь душі кожного російського „демократа” й соціаліста [16, 331]; хиже чуття національного панування [16, 331]; „ізм”, який плюндрував цілий світ і Україну (дістав присуд історії і мусить зійти з арени) [16, 63]; носій певної специфічної ідеології [16, 64]; виведена з

історичного обрїю вартість [16, 63]; форма політичного чину, яка проголошує тотальне покорення всього інакомислячого [16, 61].

Націоналіст(и) – носій націоналістичної доктрини [16, 58]; універсальне означення для всього національного [16, 58]; борець за національну справу, за національну ідею [16, 58]; люди строгого принципу і високої ідейності [16, 65].

Національна панахида по 7 мільйонах жертв голодомору 1933 р. – безмежне море національної жалоби [16, 107].

НКВС – страшний бич, занесений над усім народом [16, 226]; бич у руках керівної кліки [16, 226]; зняряддя організованого терору [16, 226]; наймогутніше зняряддя для утримування всіх у послухові [16, 226]; п'ята колона [16, 176].

Обвинувачення в антисемітизмі – тяжка політична артилерія [16, 281].

Омелянович-Павленко (генерал) – легендарний командир [16, 177].

Опортунізм – втеча від боротьби, уникнення її за принципом „моя хата скраю”; саботаж, а то й спротив цій боротьбі, зрада національних інтересів, спілкування з ворогом і наслідування Герострата ... або Юди [16, 187].

Опортуністи – світ зрадників і запроданців [16, 189].

Партія українських робітників і селян – авангард українських продуцентів і войовників [16, 105]; партія плоть від плоті і кість від кісті трудового народу [16, 105].

Пеленський З. – полюс „революційного” табору [16, 186]; новий войовничий „ідеолог і духовний вождь” славнозвісного політичного угруповання [13, 70]; ідеолог блискучого відокремлення [16, 70]; полюс революції; духовний „вождь” всього революційного табору [16, 186].

Пеленський і Мазепа – два полюси емігрантської свистопляски [16, 191].

Петлюра – національний провідник і основоположник національної УНР [16, 59].

Петро I – деспот України [16, 118].

Петрус – герой у радянському підворітті [16, 171]; політичний прокурор [16, 169].

Плющ – борець еміграційного далека [16, 368]; організатор хрестового походу проти хвильовистів [16, 371]; п'ятиколонник чистої води [16, 375].

Події в Брадфорді – шалений стрибок у річище п'ятої колони [16, 232].

Політбюро ВКП(б) – паразитарна керівна кліка [16, 225].

Поскрьобишев (голова секретаріату Сталіна) – комуністичний „Смердяков” [16, 818].

Прибічники Сталіна – сталінська сатрапія [16, 348].

Привид комунізму – законне дитя незрілих соціальних зрушень в Європі; абстрактне утопічне поняття; не передбачене самими авторами „комуністичного маніфесту” реальне страхіття [16, 66]; європейський „привид” з азіатською бородою [16, 66]; продукт діалектичного розвитку [16, 67]; „прізрак” з великим п'ястком, але з малою головою і з ще меншим серцем [16, 67]; мілітаристський робот в комуністичній мантиї, розпанаханий на плечах і латаний за рахунок „трупа”, шматтям матеріальних і інтелектуальних трофеїв [16, 67]; той, що випурхнув у світ з марксо-енгельсівської європейської лабораторії [16, 66].

Привид комунізму і фашизму – два „привиди”, породжені одним світом [16, 66]; два „привиди”, що розпростерлися грізною тінню над відтинком історії і загрожують потьмарити тією тінню і майбутнє [16, 66]; ці два „привиди” хитали цілим світом, аж поки один із них не зазнав тяжкої катастрофи [16, 66].

Радянська безпартійна інтелігенція – збільшовичена курка, що несе золоті яйця для Сталіна [16, 223].

Радянський народ – населення все стероризоване й обернене в слухняних безвольних рабів, роботів сталінської системи, не здібних уже до ніякого спротиву [16, 334].

Радянські люди (за 35 років сталінської уніфікації) – яничари комунізму, безвольні раби [16, 334].

Радянські ордени – залізнички [16, 346].

Революціонери – ті, що віддали по краплі все своє життя за щастя своєї Батьківщини [16, 187].

Революція – неминучий супутник війни [16, 127]; ідея, що дістала багнети (за Наполеоном) [16, 336].

Революція 1917 р. – часи великого відродження нації [16, 159].

Репатріаційні комісії – спеціальні відділи людоловів; радянські людолови; спеціальна жандармерія рабовласницького недобудованого комунізму в СРСР [16, 419].

Репатріація – незрівнянна епопея ганьби; епопея наруги над людиною й її елементарними правами; славна забава перед очима всього світу, що поросійськи зветься „потеха”; тяжка трагедія людей, утікачів з царства безправ’я й рабства в світ свободи та демократії, трагедія сталінських рабів [16, 419].

Російський імперіалізм – промотор всієї комуністичної агресії [16, 90].

Російський соціалізм – соціалізм дворушницький, соціалізм гарної „поступової” балаканини й жорстокої реакційної практики, в ґрунті якого лежить зло [16, 331].

Російські реакціонери (Денікін, Врангель, Колчак, Власов) – вчорашні жидомори [16, 286].

Росія – імперіальна Росія – „жандарм Європи” [16, 331].

РСДПР – єдиноутробний близнюк ВКП(б) [16, 93]; „найавторитетніший речник російського гуманного соціалізму” [16, 112].

Рузвельт – попередник Трумена і речник капіталістичного світу [16, 92].

Рибишенко А.Г. – людина непересічного формату; людина внутрішньо цільна, послідовна і негнута борець за українську справу; найбільший бездомний і серед усіх, що люблять свою втрачену Вітчизну, один із

полум'яніших, один з найвірніших її синів [16, 183]; найбільший ідеаліст; тверезий політик; відважний революціонер; спокійний, розумний державний муж [16, 184].

С.Петлюра, М.Грушевський – найкращі люди української історії [16, 179].

Секоти НКВС – безхребетні помічники жандармерії [16, 227]; сторонні „джерела інформації” [16, 149].

Селянство – біологічна субстанція української нації [16, 139]; біологічна основа нації [16, 139]; аграрний пролетаріат [16, 129].

Ситуація 1946 р. – між „трупом” і „привидом” [16, 66]; ідейно-політичне мряковиння [16, 66].

Соловки – радянське Дахау [16, 24].

Соціалізм – царство перетворення людини в раба, невільника, робота соціалістичної ідеї; правопорядок, де людина стала абсолютно безправним і беззахисним рабом соціалістичної ідеї [16, 93]; царство централізованого думання [16, 93]; царство абсолютного поневолення особи, уніфікації людини, правопорядок касарні [16, 93]; диктатура доктрини і соціалістичної фразеології [16, 93]; соціалістична уніфікована касарня [16, 324]; каторга [16, 325].

Соціалізм радянський – соціалістично-імперіалістичний московський симбіоз; сталінський тип російського соціалізму [16, 332].

СРСР – „тюрма народів” [16, 20], „совітська родіна” [16, 22]; царство сталінського соціалізму [16, 91]; концтабір [16, 259].

Сталін – союзник Гітлера з 1939 р. [16, 30]; наступник царя Ірода ХХ ст. [16, 30]; „сонцюподібний”; „батько народів”; „наймудріший з мудрих”; „демократичніший з демократичних” [16, 31]; „визнаний батько народів” [16, 107]; напасник [16, 147]; „хазяїн”, великий господар [16, 161]; соловецький кат [16, 243]; „собіратель” червоної російської імперії; той, хто потоптав свободу всіх націй і підгорнув під московський чобіт [16, 282]; соціал-маніяк, що через гори трупів пер до своєї мети [16, 325]; деспот [16,

325]; головний „будівничий” соціалізму й комунізму [16, 324]; хитрий, жорстокий, „геніальний” деспот, який усіх тримає в покорі й послухові [16, 354]; будівничий земного раю [16, 356]; нещадний диктатор, жорстокий деспот, перед яким тремтіло геть усе в СРСР [16, 354]; найвидатніший з усіх видатних і найбільший з усіх тиранів; організатор і натхненник комуністичної терористичної диктатури в СРСР; творець т. зв. сталінської епохи, він утворив і подарував людству таку систему модерного рабства й таку систему модерної інквізиції, якій не було рівної в усій історії людства [16, 353].

Сталінізм – ворог людства в цілому [16, 91]; світ сталінської деспотії [16, 91]; апофеоз „великої сталінської епохи” [16, 108]; апофеоз сталінської деспотії [16, 108]; державний апарат насильства [16, 239].

Статті Галана та Плюща (про Хвильового та хвильовистів) – „виступи” криптонімів з-за плоту, з густої кропиви; заплотні виступи [16, 361]; плесканина [16, 364].

Стаття Плюща „Правда про хвильовізм” – перл політичного розуму й убивчої антибільшовицької аргументації [16, 367].

Сціборський і Сеник – видатні провідники ОУН [16, 176].

Територія Землі після атомного вибуху – „місячний краєвид” [16, 236].

Тисяча дев’яцот сорок п’ятий рік – часи розгулу репатріації [16, 181].

Трумен – символ капіталістичної реакції, що не хоче поступитись прогресові [16, 89].

Україна – „долина сліз і страждань” [16, 174]; найбагатша земля в Європі [16, 107]; „соборна колонія” [16, 128]; найбільш заогненний пункт в СРСР [16, 123]; „дике поле, поросле більшовицькими будяками та кукілем” [16, 243]; „своя хата” [16, 62]; окремий державний організм [16, 16]; колосальна протибільшовицька сила [13, 141]; „менший брат” [16, 128]; одна з „рівноправних” республік у федерації (СРСР) [16, 22]; найбільша з

радянських республік після Росії й найбільша з націй, тією Росією поневолених [16, 126], „Малоросія” [16, 117]; „більшовицьке дике поле” [16, 117].

Українська молодь – життєдайна частина суспільства [16, 35]; справжні аристократи духу і розуму [16, 47]; легко запальний матеріал [16, 54]; багатомільйонний конгломерат [16, 34]; багатомільйонна армія юнаків і юнок [16, 37].

Українська нація – найбільша частина українського народу, що варилася в російському казані цілі століття [16, 128]; все те, що попри все колоніальне гноблення Москвою, все-таки становить собою єдиний окремий господарсько-економічний та культурний комплекс [16, 128]; покоління, якому судилося на власному хребті випробувати вартість обох тоталітарних систем і зробити свої висновки [16, 75]; від віків покривджена й поневолена нація [16, 234]; нація, яка пройшла через чвертьвіковий „комуністичний” вертеп і являє собою до краю спавперизований і спролетаризований народ, що прагне вирватися з тоталітарного рабства [16, 76]; нація невичерпної і нерозтраченої снаги [16, 47]; реальні 30 чи 40 мільйонів людей з усіма їхніми плюсами й мінусами, що населяють українську землю [16, 128]; те, що в світі називається „населення УРСР”, причісуване більшовиками під одну гребінку [16, 128]; те, що в тій УРСР живе, бореться, змагається, творить якісь матеріальні й духовні вартості, мучиться й умирає та виповнює собою тюрми й концтабори [16, 128]; могильник сталінської імперії [16, 230]; будівничий незалежної і вільної української держави [16, 230].

Український народ – потенційно могутня, одна з найбільших в Європі націй, що сама кує й буде кувати свою долю [16, 88]; носій української національної ідеї [16, 64]; єдиний і законний господар української землі [16, 104]; продуцент [16, 106].

Українські трудівники – „соціалістична власність” [16, 108]; підгорнене під ноги колоніальне бидло [16, 108]; робоча худоба, яку можна годувати, а можна й заморити голодом [16, 108].

УРДП – акумулятор, що ці кадри закумулює й перетопить, і включить до української національної акції [16, 152].

Фашизм – сталінський близнюк [16, 90]; брат звироднілого „привиду комунізму” [16, 66].

Харків – колыска виникнення УРСР [16, 119].

Хвильовий М. – мученик нашої нації [16, 169]; найбільший ворог Москви й сталінізму [16, 168].

Хвильовий, Шумський, Волобуєв – прапор боротьби проти більшовизму та московського імперіалізму [16, 170].

Хвильовізм – політична антимосковська концепція [16, 362]; прогресивне й героїчне явище, розіп’яте чужими й своїми [16, 165].

Хвильовісти – непримиренні вороги московського комунізму, послідовні демократи, вірні сини свого народу, люди високої ідейності, бездоганної чесноти й високої християнської етики й моралі [16, 376].

Хрущов М. – спритний дядько, набагато хитріший і спритніший за свого вчителя Сталіна [16, 818]; цирковий штукар на світовій арені [16, 810]; перший сталінський сатрап і посталінський „Сталін” [16, 812]; шантажист [16, 793]; брехунець, „трішло”; хвастунець і нікчемний оковамилювач калібру балаганного циркача; проводир світового комунізму [16, 807].

Черчілль – кепський англієць [16, 58].

Чистка – десяткування народу в Україні [16, 78].

Шевченко Т.Г. – великий пророк; апостол українського відродження; великий народний революціонер; борець і мученик за українську національну ідею; син і речник „смердів”; великий речник і борець за українську національну ідею [16, 60]; перший великий носій української національної ідеї в новітній нашій історії [16, 61]; великий син народу [16, 61]; великий Кобзар [16, 86].

Шевченко, Л.Українка, Леонтович, Лисенко, Чупринка, М.Куліш – безсмертний збірний геній української нації [16, 111].

Штучний голодомор 1933 р. в Україні – сталінський голод; спецголод 1933 року [16, 173]; страшна апокаліптична трагедія [16, 109]; грандіозна українська трагедія [16, 107]; страшна голодна смерть [16, 25]; жахлива сторінка нашої історії [16, 25].

Юда – той, що за „лакомства нещасні” в особистих інтересах продає свій народ і його свободу [16, 187].

ПОКАЖЧИК ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ВИСЛОВІВ ІВАНА БАГРЯНОГО

У сучасній українській лінгвістиці традицією дослідження мови письменників стало укладання невеличких словничків, які додаються до наукових праць. Цю традицію мала честь розпочати професор, доктор філологічних наук Н.М.Сологуб [Див.: 245; 246].

У нашому випадку – це перша спроба укладання покажчика слововживань публіцистичної мовотворчості Івана Багряного, який, на нашу думку, дасть загальне уявлення про індивідуальну мовотворчість письменника-публіциста, політика, про характерні для нього мовні проблеми пошуку та видобуття авторських смислів. Для Івана Багряного це, насамперед, словотворення, перифрази, а також уживання власних назв в естетичній функції.

Індивідуально-авторські вживання часто не виходять за межі тексту й виконують найчастіше естетичну функцію. Особливістю нашого покажчика є те, що, крім слів такого типу, у ньому наводяться деякі загальноновживані актуалізовані слова („освіжені” слова) чи такі, що вживаються в загальнономовних словниках із певними ремарками, але є характерними для мови публіцистики І.Багряного.

Покажчик дає більше інформації про естетичні можливості слова, ніж сам текст роботи. Певні явища суспільного життя, особи, предмети постають тут як ряд (парадигма) естетично навантажених слів.

Матеріалом для покажчика послужило видання: Багрянний І. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе / Упоряд. О.Коновал. – К.: Смолоскип, 1996. – 856 с. У дужках до кожного слова подається сторінка цього видання, де зафіксовано найяскравіше використання автором даної лексеми.

апофеоз вишиваних сорочок (50)
апофеоз сталінської деспотії (108)
банальщина (816) – комуністична сталінська банальщина
бандеризм (236)
більшовицька „єресь” (399)
більшовицька центрифуга (389)
більшовицьке охвістя (168)
більшовицьке пекло (244)
більшовицький візок (320)
більшовицький фарватер
блискучевідокремленські позиції (323)
божок-перун (169)
большевія (27) – концтабори большевії
великанські маси (54)
відмужиковування (380) – процес „відмужиковування”
відрух (109)
відфашизовування (401) – справа відфашизовування
вітія (365)
вішателі (285)
всеєвропейський жандарм (112)
всьоравношництво (380)
гавкуни (814)
галіційська Україна (117)
галіційський язик (117)
гауляйтери (208)
геббельсенята (33)
геббельсівська пропаганда (37)
геббельсівські собаки (33)
геноцидники (301)
гіпертрофований ура-патріотизм (177)

гітлерівський „рай” (83)
гітлерівсько-власівський жидомор (285)
гореполітикани (771)
громохкий (503) – ніагара громохких зубозаговорювальників
грузиножерство (285)
демопришібєєві (199)
діпівський (274)
долародавці (276)
душителі з Кремля (519)
душогуби-рецидивісти (423)
дьогтьомази (770)
екстрарятункові політичні новотвори (104)
емведівська реакція (417)
емвеєсівська потвора (173)
енкаведистський бич (22)
енки (118) – різні „енки”
есбісти (144)
єдинонеділимці (202)
єжовська тюрма (346)
єжовсько-беріївські катівні (346)
жандарі (251)
жидо-більшовизм (284)
жидомор (285)
заогнений пункт (126)
забріханість комуністичного Олімпу (475)
загалопований кремлівський червоний імперіалізм (824)
загеття (134) – емігрантські загеття
заїлість (249) – націоналістична заїлість
займанщина (821)
закукуріченість (210)

замотеличене людство (89)
застрашуючі факти (176)
збільшовичена курка (233)
згангренизована мораль (382)
здегенерований (87) – сталінсько-хрущовська здегенерована згря
злідар-„ходя” (827)
злопихателі (289)
змаг (102)
змайоризована партія (98)
змосковщення (157)
зоологізм (284) – антисемітський зоологізм
зросійщення (135)
зубозаговорювальний (503) – зубозаговорювальні слова
ігноранти (301)
імперіалісти-зайди (827)
імперіалістичний російський концтабір (118)
іуки (181) – безіменні „іуки”, законспіровані „іуки”
кадильники (496)
каналаські роботи (250)
картагена (115)
касарня (324)
касарняний соціалізм (324)
кивиморгати (367, 374)
кивиморги (265) – провокаційні кивиморги
клікуші (116)
козакоманія (50)
колимажка (279) – московсько-комуністична колимажка
комунізуючий майстренкізм (274)
комуністична потвора (83)
комуністичне пекло (83)

комуністичний бич (226)
комуністичні вельможі (175)
комуністичні вітрила (827)
комуністичні лабети (84)
комуністичні пастухи (721)
кохенята (420)
країна „будованого соціалізму” (288)
країна „цвітучого соціалізму” (22)
кревняк (75)
кремлівські воротила (510)
кремлівські рибалки (793)
кремляни (434)
криводушити (371)
кцабівська політична концепція (382)
кцабівський брат (378)
лжедемократ (199)
лжесоціалісти (199)
лівацький закрут (98)
ловитва (419) – люта ловитва
лунники (633)
лунніко-спутніко-гагарінський параван (706)
лякайло (813)
маєстат (454)
майоризування (397) – тенденція майоризування української справи
майстренківська політична моська (270)
майстренкізм (98)
малахіанські теорії (88)
маленковська демократія (355)
мамут (805) – китайський мамут
маненький смітник імперії (203)

марксистський тресувальник (211)
марксистські пачкуни (215)
марксівські походеньки (211)
марксо-ленінська голобля (219)
махровий російський імперіалізм (295)
міщух (800)
могильники соціалістичної ідеї (332)
московська деспотія (136)
московське імперіалістичне пекло (330)
московське ярмо (126)
московський комуністично-імперіалістичний симбіоз (295)
московський чобіт радянського зразка (360)
навчитель-ментор (813)
накивиморгач (374)
намайоризувати (396)
нап'ятнування гауляйтерів (208)
нацдемовщина (53)
націонал-міщухи (106)
нацухильники (826)
необ'ятна родіна (24)
обивательщина (46) – болото обивательщини
обманці (385)
обплюгавлення (177)
окомнеморгальне крутіїство радянської амбасади (482)
опідлення (825)
осмішування (706)
останні могікани (332)
остарбайтерське рабство (245)
охамління (825)
охочекомонний (373) – охочекомонні опричники

пам'яткороби (576)
параван (300)
пачкотня (210) – політична пачкотня
пережертий (131) – пережерта еміграція
пересварений (131) – пересварена еміграція
перодряп (214) – бандерівський перодряп
підрадянське життя (29)
політична блоха (806)
політична незайманість (307)
політична цнота (307)
політичне гетто (103)
політичне мракобісся (172)
політичний емігрантський водокрут (82)
політичні мудреці (384)
політичні паничі (307)
потрошіння людей (375)
потьомкінська деревня (716)
приспіння (252) – концепція приспіння сталінської диктатури
прогульки (387)
продуцент (105)
прочервономосковський (373)
п'ятиколонник (375)
радянська камарилья (714)
радянська молотарка (391)
радянське пекло (168)
радянське підворіття (171)
радянський апарат насильства (282)
різунський (134) – різунська ідеологія
розбивацький (190) – розбивацька робота
розбільшовизовувати (96)

розмахайство (57) – політичне розмахайство
розсоціалізовування (96)
румовище (300)
самсобівелосипедист (304)
сателіти (136)
сатрапія (174)
сектярський (407) – сектярські ризи
скорпіоняча злоба (288)
скорпіоняча тактика (291)
скорпіоняче отруйне жало (288)
скорпіонячий знак злоби й зневависті (288)
скорпіонячі роки біди й поневірянь (292)
совети (317)
советчики (153)
совітська родіна (22)
соловецька каторга (243)
соловецький кат (243)
Соловецькі острови (243)
сонрівсько-кцабівські катівні (350)
сонрівщина (396)
сонце сталінської конституції (107)
сопух (237)
соціал-дервіші (199)
соціал-пришібеєві (199)
сталінська кліка (118)
сталінська сатрапія (348)
сталінська тоталітарна машина (239)
сталінська тюрма народів (118)
сталінське пекло (295)
сталінський „рай” (26)

сталінський полюс (92)
сталінський симбіоз (294)
сталінські візничі (298)
сталінські катівні (298)
сталінські тюрми (300)
сталінсько-єжовське чистилище (818)
старшобратня КПРС (570)
страшак (805)
струсь (808)
танцюльки (46)
твориво (285)
тунеядський ідеал (717)
угаверівсько-лебедівська тройка (324)
урдепівський політичний слон (270)
урдепівський рух (87)
україножери (302)
українотяпський (209) – українотяпська душонка
унтер-пришибєєві (209)
ура-барабанний грюкіт (802)
ура-революційна фразеологія (70)
хвостизм (98)
„ходя” (189)
хрущовська дірка (466)
хрущовська ніагара брехні (506)
хрущовські пісеньки про мир (809)
хрущовсько-булганівський „рай” (454)
хуторянство (47)
царство сталінського соціалізму (91)
цитадель жидівських погромів (284)
червоний молох (90)

червоний пісок албано-китайської балаканини (808)

червоні канібали (823)

червоні рабовласники (420)

шамотня (107) – провокаційна шамотня

штиб (196) – радянський штиб

юберменші (153) – таборіві юберменші

юберменшівська звичка (49)

юдоль (107)

ярмо сталінських колгоспів (107)